

HUGONIS GROTTII
ANNOTATA
AD VETUS
TESTAMENTVM.
TOMVS II.

LVRETIAE PARISIORVM,
SEBASTIANI CRAMOISY, Regis
& Reginae Architypographi,
ET
GABRIELIS CRAMOISY.
Sumptibus { viâ Iacobæâ,
sub Ciconiis.

M. DC. XLIV.

IN HOC TOMO II.

SVNT ANNOTATA AD

<i>Esaïam.</i>	x	<i>Jonam.</i>	551
<i>Ieremiam.</i>	155	<i>Micheam.</i>	558
<i>Ezechielem.</i>	287	<i>Nahumum.</i>	579
<i>Danielem.</i>	407	<i>Habacucum.</i>	589
<i>Oseen.</i>	476	<i>Sophoniam.</i>	601
<i>Ioelem.</i>	516	<i>Aggeum.</i>	611
<i>Amosum.</i>	528	<i>Zachariam.</i>	617
<i>Abdiam.</i>	548	<i>Malachiam.</i>	657

AD DANIELEM.

METRODORUM Scepsium aiunt Græci virum fuisse raræ eruditionis & eloquentiæ, pervenisse autem ad eum amicitia gradum apud regem Mithridatem, ut rex eius maximè consiliis uteretur: sed æmulorum artibus incidisse in iram regis, prænuntiam mortis, ut loquitur Solomon: itaque eum malo fato periisse. Daniel ingenio valens, omnibus institutus quæ apud Chaldæos valebant artibus, prætereà magnis à Deo donis egregius, in flagrante fuit gratia apud reges Chaldæos: sed is quoque offensam incurrit, quæ ei certam attulisset mortem, nisi Dei potentia intervenisset. *Ἐν τῇ ἐστὶ τὰ ἐπιχειρᾶ τὴν τυραννικὴν φιλίας*, aiebat Aratus Sicyonius. Cur Daniele Prophetis non accenseant Hebræi, causam alibi diximus, nempe quòd vitam egerit non Propheticam, sed satrapicam, ut David regalem. quare eos aiunt scripsisse quidem per Spiritum sanctum, sed Prophetas non fuisse. Attamen & Christus & Iosephus Daniele vocant Prophetam, & sic eum dici posse significatu generaliore affirmat Maimonides parte secundâ Ductoris dubitantium. Utitur autem Ecclesia, ut Hieronymus nos monet, in Daniele non LXX Interpretum versione, sed Theodotionis, quòd ea sensum rectius expressisse videatur, quod & Origenes lector versionum diligens iudicaverat. Ait idem Hieronymus, ad intelligendas extremas partes Danielis, multiplicem Græcorum historiam esse necessariam: Sutorij videlicet Callinici, Diodori, Hieronymi, (nempe Ægyptij, qui res Phœnicum scripsit) Polybij, Posidonij, Claudij, Theonis, & Andronici cognomento Alypij, quos, addit, & Porphyrius secutum se dicit, nempe in explicando Daniele, cuius ille auctoritatem ut eluderet, scriptos dixit libros post eventum: quod quàm sit impudens alibi diximus. Pergit Hieronymus, & inter eos quos dicit necessarios, etiam Iosephi ponit libros, & eorum quos ponit Iosephus: præcipuèque, ait Livij, & Pompeij Trogi, atque Iustini, qui omnes extremæ visionis narrant historiam, & post Alexandrum usque ad Cæsarem Augustum, Syriæ & Ægypti, id est, Seleuci & Antiochi & Ptolemæorum bella describunt. Horum omnium quos nominat Hieronymus, cum ad nos nihil pervenerit, præter Iosephum & Iustinum, his nobis utendum est: addendúque his Strabo & Appianus, qui haud dubiè etiam illorum qui perierunt usi sunt libris. Tum verò pro Porphyrio, & tot illis libris Porphyrio lectis, utendum nobis iis quæ ex Porphyrio nos docet Hieronymus. Inter Græcos autem ad sensum horum vaticiniorum proximè accessit Polychronius Porphyrij lector

diligens, & Chrysostomus. Bene autem intelligi hæc vaticinia refert plurimum : primum ut eo lucidiùs appareat Dei providentia & præscientia : deinde ne prava interpretatio tempora confundens impediatur Iudæos Messiaë tempora agnoscere : quod vel maximè illi faciunt, qui quæ de Antiocho Illustri dicta sensum habent manifestum, ad Antichristum trahunt, ut Hippolytus, multique alij.

C A P U T I.

I. **A** NNO TERTIO REGNI IOACIM REGIS IUDÆ] Exeunte. quia hoc iter Nabuchodonosori maximâ sui parte in annum quartum Ioachimi incidit. ideò quartum annum nominat Ieremias XXI. 1. At undecimus hic annus est regnantis Ioachimi in Regum historia, nempe quia ab eo tempore regnum à Chaldæis acceperat. At Hebræi cum pro rege non habuerunt, nisi post fratris Ioachazi, qui in Ægyptum avectus fuerat, & rediturus sperabatur, mortem.

2. TRADIDIT DOMINUS IN MANU EIUS IOACIM REGEM IUDÆ, ET PARTEM VASORUM DOMUS DEI] Convenit cum II. Paralip. XXXVI. 6. 7.

ET ASPORTAVIT EA IN TERRAM SENNAAR] Quæ etiam in Græco Σεννααρ, Plinio & Ptolemæo Singara, ut diximus Annotatis ad primum librum de Religione Christiana.

IN DOMUM DEI sui] Præcipui dei, id est, Beli. Vide Hecataei locum priore Iosephi libro contra Appionem, & Ierem. LI. 44.

3. PRÆPOSITO EUNUCHORUM] Talium opera in domo sua utebantur reges Orientis ad servandam mulierum pudicitiam.

ET DE SEMINE REGIO] Ut prædixerat Esaïas XXXIX. 7.

ET TYRANNORUM] פרתמים Parthos vertit Symmachus, non appositè : inclytos vertit hic idem interpretes Estheræ I. 3 : tyrannos, ut hic, Estheræ VI. 9. In quibus Estheræ locis Chaldæus interpretes habet פרתמאי. an hoc ex Græca voce *περσέων* ;

4. PUEROS] νεανίσκους Græci, id est, iuvenes, quod benè convenit cum sequentibus.

IN QUIBUS NULLA ESSET MACULA] מום omne vitium significat, ut membri defectum, aut luxatum, distortumve aliquid. Vide Levit. XXI. 6. Solent Græci interpretes vertere *μωμων* : nam & hæc Græca vox ex illa est Orientali.

DECOROS FORMA] Nam,

Formosa facies muta commendatio.

Et solet inde etiam de ingenio iudicari.

ET ERUDITOS OMNI SAPIENTIA, CAUTOS SCIENTIA, ET DOCTOS DISCIPLINA] Nempe iis quæ in Iudæa disci potuerant. Per sapientiam videtur intelligenda lex Mosis : per prudentiam (ita enim Hebræi vertunt רעה) monita illa de moribus, re familiari, ac civili, qualia multa apud Solomonem : Per disciplinam verò, id est, מוע, artes metiendi, numerandi, & historiæ cognitio.

ET

ET QUI POSSENT STARE] In Hebræo: *quibus robur ad standum*: ἰσχύς Græcè; nam certè etiam firma corporis constitutio requiritur ad longas illas in aula stationes.

UT DOCERET EOS LITERAS] Literaturam. Ita Saadia & Aben-esdra.

ET LINGUAM CHALDÆORUM] Quæ ab Hebræa non parùm differebat. Vide II. Reg. xviii. 26. Jerem. v. 15. Hoc autem eò pertinebat, ut ea quæ ipsi domi didicerant regi possent exponere, & addiscere artes Chaldaïcas, Astrologiam, Architecturam, ac rem militarem.

5. CONSTITUIT EIS REX ANNONAM] Dimensum.

DE CIBIS SUIS ET DE VINO UNDE BIBEBAT IPSE] Nempe ut ex alimentis optimis & formæ & ingenio aliquid accederet.

DANIEL, ANANIAS, MISAELE ET AZARIAS] In quibus nominibus omnibus inest Dei nomen, additis vocibus iudicium, gratiam, contactum & auxilium significantibus.

7. ET IMPOSUIT EIS PRÆPOSITUS EUNUCHORUM NOMINA] Nempe de diis sumpta Chaldaïcis, ut hîc notat Iacchiades.

BALTASSAR] Scribitur hîc בלשצצר, infra verò x. i. בלטשצר una litera differens à regis nomine. infra v. i. & vii. ii. significat autem ita ut hîc scribitur בלשצצר, *Belus servat opes*.

ANANIÆ SIDRACH] *Sad lenis supple sit*. Sad nomen dæmonis nocentis. Usurpant Rabbini in singulari, Interpretes Chaldæi & Talmudici in plurali שרין. Est ergo hoc nomen ἀνοσιπύμων.

MISACH] Retentâ parte nominis Hebræici, pro מלך positum שך, quæ dea Babyloniorum, unde מלכא. Jeremiæ plenius שך Jerem. xxv. 26. & li. 41. ubi dicta vide.

ET AZARIÆ ABDENAGO] *Servus Luciferi*. ננו Chaldæis, quod ננרא in Chaldaïco Estheræ x. i. ננרא in versione Chaldaïca, Esaiæ xiv. ii. עבד-ננו pari formâ dicitur quâ עבד-עליונים Abdolonymus apud Curtium lib. iv.

8. NE POLLUERETUR DE MENSA REGIS, NEQUE DE VINO POTUS EIUS] Pro *de mensa regis*, rectiùs dices *de pane eius*. Est enim פתב non aliud quàm πῦλσις, panis genus in Oriente, ut ex Dionis III Persicorum nos docet Athenæus lib. ii. Causa verò cur Daniel pane vinoque regio abstineret, non alia est, quàm quòd moris erat illis gentibus partem de pane & de vino iniicere in aram, aut si ara non adesset, in focum, vice aræ, atque eo modo diis suis consecrare totum illud quod erant comesturi. Id verò, sicut stultâ illorum opinione erat sanctitas, ita Hebræis, meliùs institutis, & certis talia dedicata esse falsis numinibus, erat pollutio. Sic Iacchiades & Theodoretus.

9. DEDIT AUTEM DEUS DANIELI GRATIAM ET MISERICORDIAM IN CONSPECTU PRINCIPIS EUNUCHORUM] Secundum preces Solomonis. i. Reg. viii. 50.

10. SI VIDERIT VULTUS VESTROS MACILENTIORES] Tristiores, κακὸν ὄψιν ποτεργίς, quales solent esse facies eorum qui modicè pasti sunt. Vide Matth. vi. 16. id & in Hebræo & in Chaldæo sonat vox זעף.

11. AD MALASAR] Theodotion legit γ pro γ. eius enim versio habet Αμελσαή: alij codices habent Μολσαή. dubitatur nomen sit hominis, an muneris, sub primo illo eunuchorum inspectore. Ego potius hominis nomen esse credam, ut suprā Asphenez: ita ut η hic sit pars nominis: ita accepit & Iacchiades.

12. TENTA NOS OBSECO SERVOS TUOS] Id est, periculum fac de nobis. Theodotio πείρασον. Symmachus, δοκίμασον.

DENTUR NOBIS LEGUMINA] יעריהם, ἀπὸ τῶν ἀπερμάτων. sic vocantur herbae & legumina, quæ vili pretio parantur, & vix digna sunt quæ ferantur ad mensam regiam. Est quidem verum illud:

Ἡ ἀχρεΐα γαστήρ λεπτόν οὐ τίκτει νόον.

Sed hic, ubi & de forma agitur, Dei opus apparet.

15. VULTUS EORUM MELIORES ET CORPULENTIORES] ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαὶ καὶ ἰσχυραὶ τῆς ἀρετῆς, id est, & colore erant vivido, & succosi.

16. TOLLEBAT CIBARIA, ET VINUM POTUS EORUM] Abstinebat illis dare de pane aut vino regio, ipsorum precibus morem gerens.

17. PUERIS AUTEM HIS DEDIT DEUS SCIENTIAM ET DISCIPLINAM] Scientiam & intellectum, id est, non cognitionem tantum, sed & sagacitatem ad alia ex aliis reperienda.

IN OMNI LIBRO] Literatura: ut suprā 4. ἐν πάσῃ γραμματικῇ habet textus Græcus, quod esse ex Symmacho docet nos hic Hieronymus. Ita sæpe misceri versiones videmus.

ET SAPIENTIA] In cognitione rerum naturalium, quæ præcipua sapientia apud Chaldæos.

DANIELI VERÒ] Insuper scilicet.

INTELLIGENTIAM OMNIUM VISIONUM ET SOMNIORUM] Id est, interpretandi visa & somnia τέληται, quæ non aperte, sed per imagines futura significant. Vide quæ dicta Num. XII. 8. hoc est donum ἐρμηνείας. 1. Cor. XII. 10. XIV. 26.

19. ET STETERUNT IN CONSPECTU REGIS] Tanquam quotidiani ministri.

20. OMNE VERBUM SAPIENTIÆ ET INTELLECTUS] In Hebræo est constructivè חכמת בינה, sapientiæ intellectus, id est, earum partium Philosophiæ, quæ maximè perspicacem intellectum requirunt.

SUPER CUNCTOS ARIOS] Pro החרטמים, τοὺς ἐπασιδοὺς Græca habet versio: nec aliter Exod. VII. 11. 22. VIII. 7. 18. alibi φαρμακοὺς. erant physici, sed qui sæpe etiam dæmonum uterentur opera.

ET MAGOS] שפים quod hic legitur, crediderim vocem esse Græcam: nam ante Nabuchodonosori tempora celebris erat Thaletis & aliorum qui σοφοὶ dicti sunt, fama. erat autem Thales ex Ionia Asiatica. Syrorum est & vocibus præponere.

21. FUIT AUTEM DANIEL] Id est, vixit Babylone: nam postea in Iudæam ivisse ab Hebræis dicitur.

AD ANNUM PRIMUM CYRI REGIS] Ad finem usque septuaginta annorum, quos præstitutos exsilio dixerat Ieremias.

CAPUT II.

1. **I**N ANNO SECUNDO REGNI NABUCHODONOSOR] Regni intellige constituti in partibus circum Iudæam, Syria, Ammonitide, Moabitide, & Ægypti magna parte. Ita hîc Iosephus. sed & aliis Hebræis hanc placuisse interpretationem notat hîc Hieronymus.

VIDIT NABUCHODONOSOR SOMNIUM] In Hebræo: *somnia*: nempe ob res multas quæ uno somnio continebantur.

ET CONTRITUS EST SPIRITUS EIUS] *Vicibus iactatus*, modò huc, modò illuc ferente se eius cogitatione. Confer Gen. vi.

ET SOMNIUM EIUS FUGIT AB EO] *Quia somnium eius fugerat ab eo*. Exactè non meminerat, sed manserant in animo velut lineamenta quædam, per quæ redire res in memoriam posset.

2. ET MALEFICI] מְשֻׁמִּים Hieronymus interpretatur *toti vexpomantes*, ut & Iacchiades. Est eadem vox in feminino. Exod. xx. 16.

4. RESPONDERÚNTQUE CHALDÆI REGI SYRIACÈ] Id est, Chaldaicè. nam & Chaldæa pars Aramæorum. Abhinc usque ad caput viii omnia scripta sunt Chaldaicè, quòd Chaldæos maximè tangant: inde verò rursum Hebraicè, quòd quæ ibi dicuntur maximè Hebræos respiciant. Cùm hîc Chaldæi dicuntur, simul intellige cæteros illos suprà nominatos.

5. PERIBITIS VOS, ET DOMUS VESTRÆ PUBLICABUNTUR] In Chaldæo: *Membratim laniabimini, & domus vestra in latrinas mutabitur*. Membratim laniari, grave supplicium, at non inusitatum Orienti. Vide 1. Sam. xv. Hac pœna affectus Orpheus à Thraciæ feminis, Bessus ab Alexandro Magno. Domos quoque in latrinas vertere, erat quædam in Oriente memoriæ damnatio. II. Reg. x. 27. Esdræ vi. 11, secundum Chaldæum interpretem. Utamque habes & infrà III. 29. Rex iracundus, videri volebat eos esse impostores, qui cùm abditissima quæque nota sibi dicerent, id tamen non ostenderent in hoc facto.

6. ET DONA] נְבוֹכַדְנֶצַּר est annua erogatio, ut apparet collatis locis Paraphrastarum Deut. xxxiii. 24, & Ierem. xl. 5.

8. CERTE NOVI QUOD TEMPUS REDIMITIS] Moras queritis: nam antequam eveniant quæ vos in somnio interpretando diceretis, multum intercedet temporis, quod vos à pœna liberet. Hunc sensum postulant sequentia. Græca hîc versio, καὶ οὐκ ὑμεῖς ἀπαρροῖσθε; quæ locutio & apud Paulum Ephes. v. 16.

10. NON EST HOMO SUPER TERRAM, QUI SERMONEM TUUM, REX, POSSIT IMPLERE] Agnoscunt ipsi vanas esse suas antehac pollicitationes.

NEQUE REGUM QUISQUAM MAGNUS ET POTENS] Sunt in Chaldaïco tres gradus: rex: כֶּן, id est, princeps: שַׁל, id est, rector urbis, & regionis urbicæ.

II. EXCEPTIS DIIS , QUORUM NON EST CUM HOMINIBUS CONVERSATIO] Quasi dicant , illorum dæmonum , sive deorum aëreorum , qui cum hominibus commercium habent, notitia eousque non pertingit. Hæc res diis maioribus reservata est.

13. ET EGRESSA SENTENTIA] Publicato regis decreto. Sic ἡ ἐξῆλ-
θε δόγμα. Lucæ II. 2.

SAPIENTES INTERFICIEBANTUR] Cœperant interfici.

QUÆREBANTURQUE DANIEL ET SOCII EIUS UT PER-
IRENT] Iniquissimè , ut in pœnæ partem venirent qui in præmio-
rum partem non venissent, contemti à cæteris ob iuventutem.

14. REQUISIVIT DE LEGE ATQUE SENTENTIA] In Chal-
dæo : *retulit consilium & causam* scilicet consilij sui. Theodotio : ἀπεκρί-
θη βουλὴν καὶ γνώμην.

AB ARIOCH PRINCIPE] Rectius Græci : τῷ Αἰρώχ , ad Ario-
chum.

PRINCIPE MILITIÆ] In Chaldaïco : *præsidentem carnificum* regis, id
est, præfectum rebus capitalibus. טבח Syris & Arabibus est mactare :
unde deducitur nomen modò de coquis, modò de satellitibus aut car-
nificibus sumptum : quas tamen significationes Arabes punctulis dis-
tinguunt, ut Aben esdræ notatum.

15. TAM CRUDELIS SENTENTIA] Tam festina. nam ארץ etiam
hoc in Chaldaïco significat, idque credibilius dixisse Daniele, ob ea
quæ sequuntur.

CUM ERGO REM INDICASSET ARIOCH DANIELI] Signi-
ficasset ei quanta ira rex accensus esset.

16. AD SOLUTIONEM INDICANDAM REGI] Quod esset som-
nium, & quò tenderet.

18. UT QUÆRERENT MISERICORDIAM A FACIE DEI] Ut
in communi periculo communi etiam prece Dei consilium implo-
rarent.

SUPER SACRAMENTO ISTO] *Super arcano isto.* Est enim ארץ
Chaldæis, & μυστήριον Græcis (quâ voce hîc utitur Theodotio) omne
id quod ignoratur : τὸ ἀγνοούμενον, ut interpretatur Chrysostomus.

20. LOCUTUS AIT] Simile loquendi genus Deuter. xvi. 5.

SAPIENTIA ET FORTITUDO EIUS SUNT] Sapiencia in cog-
noscendis rebus absconditis : potentia summa in reges & regna,
de quibus agebat hoc somnium. Hanc explicationem firmant se-
quentia.

21. ET IPSE MUTAT TEMPORA ET ÆTATES] Virgilius :

Tempora mutantur , & nos mutamur in illis.

DAT SAPIENTIAM SAPIENTIBUS] Etiam sapientissimos mul-
ta habet quæ doceat.

ET SCIENTIAM INTELLIGENTIBUS DISCIPLINAM] In
Chaldæo : *Et scientiam scientibus intelligentiæ* : id est, dat multarum ar-
tium cognitionem iis qui sciunt quanti sit intelligere, ac propterea ad
Deum se vertunt.

22. ET NOVIT IN TENEBRIS CONSTITUTA, ET LUX CUM EO EST] Quanquam ipse in luce summa est, 1. Tim. VI. 16: tamen cuncta quæ tenebris involuta sunt videt. 1. Cor. IV. 5.

23. ET FORTITUDINEM DEDISTI MIHI] Facultatem & me & alios eripiendi periculo gravissimo.

SERMONEM REGIS] Rem illam quam rex quærit.

27. ET ARUSPICES] נִזְרִין, Chaldaicam hanc vocem retinuit Theodotio, καὶ ἀρυσπῆς, ut sæpè faciunt Græci in obscuris. נִזְרִין Chaldaeis, ut & Arabibus, inter alia est profecare. Erant autem apud Chaldaeos etiam qui extis ad vaticinia uterentur. Ezech. XXI. 21. Symmachus ὡς ἔα verterat: ita enim apud Hieronymum legendum videtur pro ὡς. Eosdem ait Hieronymus Græcis vocari ἡ παλαίστρας. Alij fortè rectiùs à נִזְרִין, quod est decernere, accipiunt hîc decretorum custodes, qui infra cum additamento אֲדָרִי נִזְרִין.

28. EST DEUS IN COELO REVELANS MYSTERIA] Vide modestiam vatis, gloriam Deo tribuentis. Vide & infra 30.

IN NOVISSIMIS TEMPORIBUS] Hæc locutio multos eius ignaros ad pravas sequentium interpretationes egit, cum nihil aliud significet, quam *posthac*. Vide Gen. XLIX. 1. Deut. IV. 30. Prov. XXXI. 25. Esaiæ II. 2. XLI. 22. XLVI. 10. Jerem. XXIII. 20. Ezech. XXXVIII. 8. 16. nam אֲחֵרִית non utique postremum est, sed omne quod est posterius.

VISIONES CAPITIS TUI] Hebræi affectus dant cordi, vim imaginatricem capiti.

29. COGITARE COEPISTI IN STRATU TUO] Ante somnum.

QUID ESSET FUTURUM POSTHAC] De Chaldaeis & aliis gentibus imperij tui, in quibus sunt & Syria, & Ægypti magna pars.

30. SED UT INTERPRETATIO REGI MANIFESTA FIERET] Sed ut essent qui interpretationem regi notam facerent. Enallage numeri, quæ sæpè modestiæ causa adhibetur, ut,

— & nos aliquod noménque decúsque

Gessimus.

Imposuimus populo, & oratores visi sumus. sic & infra 36. dicemus, id est, dicam.

31. ECCE QUASI STATUA UNA GRANDIS] Nabuchodonosoro futura imperia ostenduntur sub facie humana, augusta, grandi, splendida, quia ille imperia magni faciebat & habebat quasi pro diis suis, qui per statuas coli solebant. At Danieli infra eadem apparent sub ferarum imagine: noverat enim Propheta esse omnia ista imperia idololatriæ, ac proinde diaboli, instrumenta, per quæ tamen, ut & per ipsos diabolos, Deus sua decreta exsequeretur.

INTUITUS EIUS ERAT TERRIBILIS] Quia reges plerique timeri quàm amari magis curant. Oderint, aiunt, dum metuant.

32. HUIUS STATUÆ CAPUT] Pars statuæ quò superior, cò priora; quò inferior, cò seriora tempora significat.

EX AURO OPTIMO] Id est, maxima cum gloria. infra 37.

BRACHIA DE ARGENTO] Minore cum gloria. infra 39.

VENTER ET FEMORA EX ÆRE] Animo invicto. Tale illud:

Illi robur & æs triplex

Circa pectus erat.

Et frons ænea Esaïæ XLVIII. 4: id est, firma, immobilis.

33. TIBIÆ AUTEM FERREÆ] Violentia quævis obvia frangens. infrà 40.

QUÆDAM AUTEM FICTILIS] Potentia fragilis. infrà 42.

34. DONEC ABSCISSUS EST LAPIS DE MONTE SINE MANIBUS] Exercitus populi qui suæ esset spontis, nullique regi pareret: cuius populi origo à monte, nempe Palatino. Vide Virgilium libro VIII. Æneidos, Livium libro I. idem lapis, & filius hominis. Gessit autem in hac re imperium Romanum non obscurum typum Evangelij, quod ortum de cælo ab exiguis initiis, in immensum crevit.

35. QUASI IN FAVILLAM ÆSTIVÆ AREÆ, QUÆ RAPTA SUNT VENTO] In Chaldæo: *Sicut paleæ de area æstiva, quas rapit ventus.*

FACTUS EST MONS MAGNUS, ET IMPLEVIT UNIVERSAM TERRAM] Latissimum imperium significatur. infrà 44.

37. DEUS COELI REGNUM, ET FORTITUDINEM, ET IMPERIUM, ET GLORIAM DEDIT TIBI] Splendorem maximum, ita ut res Nabuchodonosori dicantur rebus Herculis illius antiqui, id est, Melcarti, fuisse maiores. Vide Berosi & Megasthenis & Strabonis loca in Annotatis nostris ad libros de Veritate Religionis Christianæ.

38. ET OMNIA IN QUIBUS HABITANT FILII HOMINUM] Loca culta plurima.

ET BESTIÆ AGRI] Deserta loca Arabiæ & Africæ.

VOLUCRES QUOQUE] Rupes invias, ubi solæ volucres se tenent.

ET SUB DITIONE TUA UNIVERSA CONSTITUIT] Ingentem tractum ad Herculis usque columnas. Vide Strabonis locum. Neque id mirum adeo videri debet, cum eousque postea reges Sarraceni processerint.

TU ES ERGO CAPUT AUREUM] Tu & successores tui ij estis qui per caput aureum significamini.

39. CONSURGET REGNUM ALIUD] Ex Medis & Persis coalitum, quæ duo brachia. Cyrus ipse Medopersa, Medus è matre, Persa à patre, unde dictus *ἡμίνομος*. duo hæc brachia nominantur Esaïæ XXI. 2.

MINUS TE] Minus regno tuo: quia Cyrus & successores eius Africam non tenuerunt.

ET REGNUM TERTIUM ALIUD ÆREUM] Quod infrà dicitur regnum *ἰν*, id est, Græcorum, Alexandri scilicet, qui viribus Græciæ totius subnixus, Persas ac Medos subegit.

QUOD IMPERABIT UNIVERSE TERRÆ] Nempe ei quam Medopersæ tenuerant, partim etiam ultra.

40. ET REGNUM QUARTUM ERIT VELUT FERRUM] Seleucidarum & Lagidarum unum dicitur regnum, sed divisum tamen, ut sequitur; unum, quia utraque domus è Macedonia, & fines incerti, bellisque sæpe turbati.

COMMINUET ET CONTERET OMNIA HÆC] Durè tractabit subditos, maximè verò Iudæos.

41. DE PLANTARIO FERRI] Ortus illis erit ex validis regibus.

42. EX PARTE REGNUM ERIT SOLIDUM, ET EX PARTE CONTRITUM] Modò hæc pars, modò illa prævalebit. Hæc fusiùs explicabuntur infrà cap. XI.

43. COMMISCEBUNTUR QUIDEM HUMANO SEMINE] Id est, per nuptias conglutinabuntur. Antiochus, deus à suis dictus, Laodicen & Berenicen uxores duxit Ptolemæi Philadelphi filias. Testis Livius. Et Magas Philadelphi pater Apamen duxit filiam Antiochi, qui Seleuci fuerat filius: quod nos docet Pausanias in Atticis: & Antiochus Magnus Cleopatram filiam suam collocavit in matrimonium Ptolemæo Epiphani, ut infrà dicemus. Omnia hæc optimè explicavit Polychronius.

SED NON ADHÆREBUNT SIBI] Nempe quia, ut ait Tacitus, dominandi cupido cunctis affectibus flagrantior est. Plutarchus Demetrio: οὕτως τὸν πᾶσι τοῖς Ἀλεξάνδρου διὰ δόξης ὄντα συνεχῇ πόλεμον αἱ τῶν παραμάτων καὶ τῶν ἑσπῶν συνάφεια, καὶ ἐνίοις ἐποίουν ὅτι φανερόν καὶ μᾶλλον ἐξέκαον.

SICUTI FERRUM MISCERI NON POTEST TESTÆ] Sunt enim ista ἀσύγκλωστα.

44. IN DIEBUS AUTEM REGNORUM ILLORUM] Stantibus adhuc Syriæ & Ægypti regnis.

SUSCITABIT DEUS COELI] Cuius est excitare, servare, ac diruere imperia, ut suprà 37. & infrà IV. 29.

REGNUM QUOD IN ÆTERNUM NON DISSIPABITUR, ET REGNUM EIUS ALTERI POPULO NON TRADETUR: ET IPSUM STABIT IN ÆTERNUM] Imperium Romanum perpetuò mansurum, quod sedes erit Ecclesiæ. Ecclesia in Imperio Romano, ait Optatus, nempe maxima ex parte.

45. ET COMMINUIT TESTAM ET FERRUM] Syriam & Ægyptum Romani sibi subiecere.

ET ÆS] Etiam Macedoniam & Græciam.

ET ARGENTUM] Etiam Attali, & Nicomedis, & Mithridatis regna, quæ Cyri fuerant.

ET AURUM] Armeniam, Cappadociam, Iberas, Colchos, Albanos, Tyrum, Iudæam, possessa Nabuchodonosori. Sensus sublimior, Christum finem impositurum omnibus imperiis terrestribus. I. Cor. XV. 24.

46. CECIDIT SUPER FACIEM SUAM] προσέπεσε, προσέπιπεν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον, quæ idem valere diximus in ampliori explicatione Decalogi.

ET DANIELEM ADORAVIT] Veneratus est, quomodo loquitur Livius, pari modo quo Eliam aulæ magister. II. Reg. I. 13. signa enim illa honoris etiam inter homines usurpabantur: nec indignus eo honore tantus Propheta.

ET HOSTIAS ET INCENSUM PRÆCEPIT, UT SACRIFICARENT EI] In Hebræo: *Iussit ei offerri מאבא*, (id est, libum è simila) & odores. Iussit quidem, sed non sivit id Daniel: eos enim honores Deo, aut iis qui pro diis habentur, mos gentium sacravit. Ita hîc Iacchiades, & Hebræorum alij.

47. LOQUENS ERGO REX] Institutus scilicet à Daniele Deo honorem huius revelationis deberi.

DEUS DEORUM EST] Maior diis cæteris.

ET DOMINUS REGUM] Dominus hîc in Chaldaïco est כרם: unde in Ethruria reges Murani, docente id Servio XII. Æneid. Hinc & Maranatha, & Syri Maranithæ, quod Christum vocent כראנו, Dominum nostrum. Et Marnas idolum Gazæ, teste Hieronymo, qui Euripidi in Bacchis, & Nonno in Dionysiæis Μαρνῶν.

48. CONSTITUIT EUM PRINCIPEM SUPER OMNES PROVINCIAS BABYLONIS] In Chaldæo: *supra omnem provinciam Babylonis*: erant enim in illo imperio multæ provinciæ. Chaldaïca vox est כרנה, quam & Arabes usurpant; unde & multis locis in Hispania nomen Medinæ.

ET PRÆFECTUM MAGISTRATUUM] *Primum præfectum*: quia haud dubiè prima præfectura erat Babylonica.

SUPER CUNCTOS SAPIENTES BABYLONIS] Deest &. fecit eum etiam principem consilij sui.

49. ET CONSTITUIT SUPER OPERA PROVINCIÆ BABYLONIS SIDRACH, MISACH, ET ABDENAGO] Id est, eos sibi substituit, rege volente.

IPSE AUTEM DANIEL ERAT IN FORIBUS REGIS] In Chaldaïco: *in porta regis*: id est, in aula, quomodo & Turcæ nunc loquuntur. Quia principem locum tenebat in consilio regio, ob id à rege non discedebat, sed ad res præfecturæ suæ peragendas amicorum utebatur opera.

CAPUT III.

I. **F**ECIT STATUAM] Regis, ut credibile est, Naboponnassari. mos enim erat regum parentes suos donare divinis honoribus, cui usui inserviebant statuæ.

AUREAM] Plinius XXXIII. 4. *Aurea statua prima omnium nulla inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quam vocant Holosphyrion, in templo Anaitidis posita dicitur.*

ET STATUIT EAM IM CAMPO DURA PROVINCIÆ BABYLONIS] Theodotion habet Δειρεα, aut Δειρεα. variant enim codices: unde multis creditur designari πεδιον Δειρεα, quod in Susiana ponit Ptolemæus. At alia est provincia Susianes, alia Babylonix, & כרנה pro toto imperio sumere exemplo caret: quare rectiùs arbitror accipere hoc nomen pro eo quod est Δουρεα Ptolemæo in Babylonix descrip-

ptio-

ptione, eoque id probabilius quod Doraum hîc posuerat Symmachus, ut nos docet Hieronymus.

2. SATRAPAS] אַחֲשֶׁר־פָּנִיָּא. in singulari ὁ σατράπης dixit Theopompus, ut notavimus ad Matth. XVIII. 10. Alij Σατράπης, quam Persicam esse vocem putat Herodotus, & plerique Græci. Ego potius ab Assyriis eam vocem (ut & eas quæ sequuntur nihil Chaldaicum præ se ferentes) putem venisse primum ad Chaldaeos, deinde ad Persas. In Persica aula id nomen habes, nec apud Græcos tantum, sed & Estheræ ix. 3. Theodotion ὁ σατράπης: Bassas interpretatur Iacchiades, sumptâ voce ex Imperio Turcico, sicut & sequentibus nominibus comparat Turcica.

MAGISTRATUS] סֹנִיָּא. est idem nomen quod suprâ 48. quos præfectos esse provinciarum ibi diximus. σατράπης Theodotion, Beglerbeios dicit Iacchiades.

ET IUDICES] פְּחוּתָא sunt Theodotioni ὁ πρῶτος, ut & II. Regum XVIII. 24. Esaia XXXVI. 9. Iacchiadæ Agæ. Apparet fuisse præfectos minores sub illis maioribus. Esdræ II. 7. 9. V. 3. 14. VI. 6. 13. VIII. 35. infra VI. 7.

DUCEs] אֲדָרְוִיָּא, id est, scribas decretorum custodes. Vide quæ suprâ II. 27. hi sunt ὁ ἀρχιστράτης in Græco.

ET TYRANNOS] גִּבְרִיָּא sunt pecuniarum dispensatores, ut apparet ex Chaldaica versione Eccles. II. 7. Idem munus dicitur גִּבְרִיָּא Esdræ I. 8. & in Chaldaico fine Estheris, & in titulo Thalmudis de Siclis. nimirum facile inter se mutantur גִּבְרִיָּא & זִי: fortè Græca vox est γαζοφύλαξ. Theodotion dixit ὁ σατράπης ὁ γαζοφύλαξ. Iacchiades Turcico more Dephtar-daros.

ET PRÆFECTOS] דִּתְבָּרִיא sunt Iurisconsulti, quibus Iacchiades confert Alphakios Turcarum. His addit textus hic Chaldaicus תַּפְתִּיָּא, quos ianitores interpretatur Saadia, Iacchiades doctores legum.

OMNESQUE PRINCIPES REGIONUM] שְׁלֹטְנֵי sunt qui non præfecturis aut provinciis, sed urbibus & regionibus suburbicariis singulis præsunt. Vide suprâ II. 10. Vox מְרִיָּתָא regionem significat, estque modò amplior, modò restrictior. His Zangiahos comparat Iacchiades.

AD DEDICATIONEM STATUÆ] Voce usus est valdè propria, pro qua τὰ ἐξ ἁγίας hîc habet Theodotion. Vide quæ dicta Ioh. X. 22.

3. STABANT AUTEM IN CONSPECTU STATUÆ] In loco unde conspici statua poterat.

4. POPULIS, TRIBUBUS, ET LINGUIS] Gentibus, nationibus, & linguis.

5. SONITUM TUBÆ] In Chaldaeo: Cornu, id est, buccina.

ET FISTULÆ] אֲשֶׁר־הִנְחִיָּא שָׂרָק, quod in Chaldaeo & Hebræo idem est & sono & recum Græco σάλπιγξ, vel σάλπιξ.

ET CITHARÆ] קִיתָרִים, Græca haud dubiè vox κιθάρα. Iam ante Daniele magnæ & Æolum & Ionum coloniae in Asiam deductæ, Græcas voces illis in locis sparserant.

SAMBUCÆ] Hæc vox est Orientis: nam Sambuca Syrorum reper-

tum, teste Athenæo lib. iv. סבכא, vel שבכא, Dagesch Syrorum more in נ resoluto, est סבכא: N verò ante β Græci in μ mutant. Est instrumentum mulierum Syrarum, ut nos docent Porphyrio & Suidas. Addit Athenæus πτεράχορδον fuisse acuti soni.

ET PSALTERII] Etiam hæc vox פסנתרין, vel, ut alibi scribitur, פסנטרין, planè Græca est, λ mutato in נ. Docent nos & Hieronymus & Augustinus psalterium fuisse instrumentum citharæ non absimile, nisi quòd illum locum, unde sonum accipiunt, quod cavamen dicitur, cithara in parte inferiore, psalterium in parte superiore habet; percutiturque psalterium quidem sursum, cithara verò deorsum. Chrysostomus: ψαλτήριον τῷ ἱσταντῷ μὲν ὡς, πλεὺς ὄρθιον καὶ ἀνωθεν εἶχε τῷ φθόγῳ τὰς ἀφορμὰς.

ET SYMPHONIE] Etiam hæc vox סומפוניא, vel ut infrà סמפוניא, merè Græca, συμφωνία. Est autem Symphonia tibia obliqua, πλαγίαν λος, interprete Servio ad xi. Æneidos. At Isidorus: Symphoniam vulgò appellant lignum cavum ex utraque parte pelle extensa, quod virgulis hinc & inde musici feriunt; fitque in ea ex concordia gravis, & acuti gratissimus cantus. Ubi & causam habes huius nominis.

CADENTES ADORATE STATUAM] In Chaldæo: *Procumbite.* Respondet Hebræo שח, ut Genes. xxxvii. 9. 10.

6. MITTETUR IN FURNACEM IGNIS ARDENTIS] Pœna non infrequens apud Chaldæos. Vide Ier. xxix. 22.

7. OMNES POPULI, TRIBUS, ET LINGUÆ] Aliqui ex omnibus imperij Babylonici populis.

8. VIRI CHALDÆI ACCUSAVERUNT IUDÆOS] Invidentes Iudæis, & ad eos opprimendos, aut suasores huius edicti, aut natæ occasionis seduli aucupes.

12. VIRI ISTI CONTEMSERUNT, REX, DECRETUM TUUM] In Chaldæo: *Non posuerunt, ô rex, rationem:* id est, rationem tui non habuerunt.

DEOS TUOS NON COLUNT] Nullum deorum quos colit Babylon, ne hunc quidem parentem tuum.

ET STATUAM AUREAM QUAM EREXISTI NON ADORANT] Ostendunt hoc, quod procumbere coram statua nolunt, quod signum est deum illum tuum invocantis.

13. IN FURORE ET IRA] Præ longa felicitate animi impotens.

14. VERE NE] Sic illud צרה interpretantur, & Theodotio & Abenesdra, & Saadia: meliùs fortè, *an consulto?* ut צרה sit pro Hebræo צרה. Alij admirantis esse putant, quasi diceret, *Quid hoc portenti?*

15. NUNC ERGO SI ESTIS PARATI] *An estis parati?*

ET QUIS EST DEUS QUI ERIPIAT VOS DE MANU MEA?] Quasi diceret: Vester ille Deus, cui frustra confiditis, id præstare non poterit. Confer verba Assyrij II. Regum xviii. 30. 33. 34. 35. Erat Nabuchodonosor ingenio, quasi Saül, vario ac mutabili in bonum malumque.

16. NON OPORTET NOS DE HAC RE RESPONDERE TIBI] In Chaldaeo : *Non solliciti sumus in hac re ad respondendum tibi.* Sic Cyprianus ad Proconsulem : *in re tam iusta nulla consultatio est.* Per hæc constantiæ exempla homines paulatim ad Evangelicam obedientiam parabantur.

17. ECCE ENIM DEUS NOSTER QUEM COLIMUS POTEST ERIPERE NOS DE CAMINO IGNIS ARDENTIS, ET DE MANIBUS TUIS, Ô REX, LIBERARE. QUOD SI NOLUERIT, NOTUM TIBI SIT, Ô REX, QUIA DEOS TUOS NON COLIMUS] Melius : *Sive Deus noster, qui potens est ad nos de fornace ignita eruendos, è manu tua nos liberet, sive non, illud, rex, pro certo habe, nos cultores deorum tuorum non futuros.* ⁂ sæpe est *si* aut *sive*. spectabant hîc primum præceptum Decalogi.

18. ET STATUAM AUREAM QUAM EREXISTI NON ADORAMUS] Non exhibebimus ullum gestum honorificum coram statua, obstante Decalogi præcepto secundo.

19. ET ASPECTUS FACIEI ILLIUS IMMUTATUS EST] Excanduit.

20. VIRIS FORTISSIMIS DE EXERCITU SUO] Id est, de prætorianis cohortibus.

21. CUM BRACCIS SUIS] In Chaldaeo, *Saraballis*. Erant autem *Saraballæ*, quæ corruptè *Sarabara*, aut *Saraba*, non tibialia, ut Hieronymus existimat, sed mantella, ut hîc explicat Iacchiades & Abenesdra. Apparet id titulis Thalmudicis de Synedrio & de Septimanis. Verbum סרבל Chaldaeis & Arabibus est obtegere.

ET TIARIS] פֶּטָשׁ videtur esse idem sono ac re quod πέπλος Græcis, quod non longè abit à tiara. At Abenesdras & Iacchiades hîc intelligi volunt subligaria.

ET CALCEAMENTIS] כרבלתא, est crista galli, & ab eius similitudine omne id quod capiti imponitur. Ita Saadia, David Kimchi, & Iacchiades. Alioqui כרבל Hebræis est amicare, ut apparet i. Paralipomen. xv. 27.

ET VESTIBUS] Interioribus, quæ sub mantello. Ita hîc Iacchiades. לבש ut Hebræis est induere, ita & Chaldaeis, ut patet infrà v. 7.

NAM IUSSIO REGIS URGEBAT] Moram non ferebat.

22. INTERFECIT FLAMMA IGNIS] Scintilla exsiliens è fornace. Ea causa fuit cur Nabuchodonosor rem omnem cognoscendi animo ad fornacem accederet. Hymnus trium iuvenum non est in Hebræo. est poëma factum à posteriorum temporum Hebræo aliquo, quasi rei conveniens.

91. COMPEDITOS] Benè ligatos, ut suprà 23.

92. SPECIES QUARTI SIMILIS FILIO DEI] Angelica : quomodo LXX hîc verterunt : ὁμοία ἀγγέλῳ θεοῦ. Vide Iobum i. 6. Sic Hebræi interpretes.

93. TUNC ACCESSIT NABUCHODONOSOR AD OSTIUM FURNACIS] Propius nempe quàm antè, ut & alloqui illos posset.

SERVI DEI EXCELSI] Cultores illius Dei, quem antea quoque admiratus fuerat Nabuchodonosor II. 47. אלהא עליא Deus summus; ut illic אלהא אלהא Deus deorum.

94. ET MAGISTRATUS] Præfecti provinciarum, ut supra II. 48. III. 2.

ET IUDICES] Præfecti minores: ut supra 2.

ET POTENTES] הדברי, legitur & infra IV. 32. & VI. 7. Videtur idem esse quod מדברא in Chaldaeo: Prov. XI. 14. & מדברנא in Thalmude titulo de Contractibus. Est nomen commune magistratibus, quo significantur illi qui pluribus nominibus supra 3.

CONTEMPLABANTUR VIROS ILLOS] Nempe cum admiratione.

ET CAPILLUS CAPITIS EORUM NON ESSET ADUSTUS] Id est, ne minimum quidem de corpore. Vide Lucæ XII. 7. & XXI. 18.

ET SARABALLA EORUM NON FUISSENT IMMUTATA] Ne eorum quidem vestimenta.

ET ODOR IGNIS NON TRANSISSET PER EOS] Nihil de fumo olebant.

95. ET ERUMPENS NABUCHODONOSOR AIT] In Hebræo: Locutus est Nabuchodonosor, & ait: ut supra II. 16. & 47.

QUI CREDIDERUNT IN EUM] Qui confisi ei sunt. Gradus quidam ad Evangelicam fiduciam.

ET VERBUM REGIS IMMUTAVERUNT] Mutare, ut & solvere, legem dicitur qui contra legem facit. Matth. V. 17. VII. 23. X. 35. Iam tandem æquum iudicat Dei legem suæ anteferri; iuxta illud:

Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ὁ ἀντιῆλθεν τὸ δε.

ET TRADIDERUNT CORPORA SUA] Exposuerunt morti.

NE SERVIRENT] Id est, sacrificium facerent: id enim est עבד.

ET NE ADORARENT] Corporis gestu honorem exhiberent apud imaginem.

OMNEM DEUM] Ullum deum.

EXCEPTO DEO SUO] Opifice cæli & terræ.

96. QUÆCUMQUE LOCUTA FUERIT BLASPHEMIAM] In Chaldaeo: qui dixerit errorem: id est, qui loquendo peccaverit. Nondum ausus deos imperij sui exauctorare, interim, quod non parum est, vetat maledici Hebræorum Deo, quem tam potentem cognoverat.

NEQUE ENIM EST ALIUS DEUS QUI POSSIT ITA SALVARE] Belus suos cultores extra fornacem positos ab igne servare non potuit. Deus autem Hebræorum suos in medio igne incolumes præstitit.

DISPEREAT] Membratim lanietur.

ET DOMUS EIUS VASTETUR] In latrinas vertatur. Eadem poena, & eadem verba quæ supra II. 5.

97. TUNC REX PROMOVIT SIDRACH, MISACH, ET ABDENAGO IN PROVINCIA BABYLONIS] הצלה, id est, opibus & honoribus auxit.

98. NABUCHODONOSOR REX] Rectius faciunt qui hæc tria commata connectunt cum sequentibus, quæ sunt in capite quarto. Est enim hoc edicti sequentis præfatio. Daniel cum historiam trium iuvenum absolvisset, aliam historiam sanè mirabilem subiicit, non suis, sed ipsius edicti publicati verbis, ut de fide nemo dubitaret.

PAX VOBIS MULTIPLICETUR] Id est, omnia vobis prosperissima contingant.

99. SIGNA ET MIRABILIA FECIT APUD ME] *Mihi*. Nempe res futuras adeò incredibiles præsignificando.

DEUS EXCELSUS] Summus Deus, ut suprà iii. 93. Ita appellat Deum quem colebat Daniel, & Hebræi.

100. REGNUM EIUS REGNUM SEMPITERNUM] Nempe expertus istud didicerat:

*Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis.*

CAPUT IV.

1. QUIETUS ERAM IN DOMO MEA] Devictis gentibus.
ET FLORENS IN PALATIO MEO] Magnificentissimo, cuius descriptionem ex Beroso habemus.

2. VISIONES CAPITIS MEI CONTURBAVERUNT ME] Tale illud: *Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?*

Et in Octavia:

*Confusa tristi proximæ noctis metu
Visûque, nutrix, mente turbata feror.*

4. ARIOLI, MAGI, CHALDÆI, ET ARUSPICES] Vide suprà ii. 2. & 27.

5. DONEC COLLEGA INGRESSUS EST] Ex Chaldaïco verti solet, *donec tandem ingressus est*. At אַחֵרִי non est dubium quin alium eiusdem ordinis, id est, collegam significaverit: nam ita verterunt Theodotion, Aquila, Symmachus, teste Hieronymo; quanquam nunc in Græco ea vox abest.

SECUNDUM NOMEN DEI MEI] *Beli*. Vide quæ dicta i. 7.

QUI HABET SPIRITUM DEORUM SANCTORUM] Loquitur ut idololatra. Theodotion tamen vertit: πνεῦμα θεῶν ἁγίων, pro quo ἁγίων nunc malè scribitur.

6. ET OMNE SACRAMENTUM] Id est, arcanum, ut suprà ii. 18.
NON EST IMPOSSIBILE TIBI] *Non latet tibi*.

VISIONES SOMNIORUM MEORUM, QUAS VIDI, ET SOLUTIONEM EARUM NARRA] *Et*, positum pro *id est*: nam somnij meminerat, sed quò id tenderet non intelligebat.

7. ECCE ARBOR IN MEDIO TERRÆ] Arbor secundum Indos, Persas, & Ægyptios virum excellentem significat. Achmetes capite cc. Sic apud Ezechielem xxxi, arbor est rex Assyrius, sub cuius similitudine ibi intelligitur & rex Ægyptius.

8. PROCERITAS EIUS CONTINGENS COELUM] οὐρανομήκης, quomodo & Græci de celsis arboribus loquuntur.

ASPECTUS ILLIUS ERAT USQUE AD TERMINOS UNIVERSÆ TERRÆ] Herodotus Polymnia simile quid habet : μὲν γὰρ πάντα τείτη ὄψις ἐν τῇ ὑπὸ νύκτι ἐγύετο, πλεὺς οἱ μάλιστα ἐκρίναν ἀκούσαντες φέρειν τε ὅτι πᾶσαν γλῶσσαν δουλεύειν τε οἱ πόδες ἀνθρώπων. ἢ ὅψις αὖ ἡδε. Ἐδόκεε δὲ Ξέρξης ἐπεφθῶσθαι ἐλαίης θαλάσσης. ἀπὸ δὲ τῆς ἐλαίης τοὺς κλάδους γλῶσσαν πᾶσαν ἐπιχεῖν.

9. ESCA UNIVERSORUM IN EA] Id est, pro universis.

SUBTER EAM HABITABANT ANIMALIA] Vide suprâ II. 38.

VOLUCRES COELI] Vide ibidem.

10. ET ECCE VIGIL ET SANCTUS DE COELO DESCENDIT] Etiam hîc ὅτι positum pro *id est*. Vox Chaldaea נג, ut scribit Theodotion, LXX ἀγγελον vertunt. Cæteri sensu eodem, sed propius ad vocem ἐγγήθεν, quæ vox eodem significatu est in libro Enochi nomen præferente, cuius partem Scaliger notis ad Eusebium inseruit. (est autem eius libri mentio & in Hebræo libro Zoar, & in Pædagogo secundo Clementis) Hieronymus hinc nomen habere putat Irin deorum nuntiam.

11. SUCCIDITE ARBOREM] Arboris excisio exsilium significat. Achmetes capite CLI.

12. GERMEN RADICUM EIUS IN TERRA SINITE] Regnum ipsi maneat.

ALLIGETUR VINCULO FERREO ET ÆNEO] Sit regnum firmum & inconcussum, ut quæ ære & ferro tenentur.

IN HERBIS QUÆ FORIS SUNT] Herbis agrestibus, supple pascatur. Hîc miscetur res significata cum signo, ut sæpe. Vide infrâ 22.

13. COR EIUS AB HUMANO IMMUTETUR] Brutescat.

ET SEPTEM TEMPORA MUTENTUR SUPER EUM] Transeant. Tempora, id est, anni, ut semper in hac Prophetia. Est loquendi genus Chaldaicum.

14. IN SENTENTIA VIGILUM DECRETUM EST] Id est, maiores Angeli hoc consciverunt. Fingitur enim Deus tanquam rex agere ex senatus consilio. Confer quod infrâ 21.

ET SERMO SANCTORUM, ET PETITIO] In Chaldaeo : ὁ ἱερὸς λόγος τῶν ἁγίων. Id est, minores Angeli iam pridem id postulant, ut rem æquissimam. Sequitur in Chaldaeo עד-רבית, donec adducatur, id est, donec res ipsa eveniat.

DONEC COGNOScant VIVENTES QUONIAM DOMINATUR EXCELSUS IN REGNO HOMINUM] Ut cognoscant. Vide infrâ 22.

ET CUICUMQUE VOLUERIT DABIT ILLUD] Esseni : οὐδὲν δίδωμι ὅστις θέλει. Homerus : πῶς δὲ ἐκ Διὸς ἔσται. potestates fato dari est in Sexto Aurelio. Adde Augustinum libro V. de Civit. Dei c. 2.

ET HUMILLIMUM HOMINUM CONSTITUET SUPER EUM] Ut in Iudæa Davidem. Vide I. Sam. II. 8.

15. NARRA FESTINUS] In Chaldaeo non est *festinus* : nam totum illud כָּל קָבַל דִּי nihil aliud est quàm *quia*.

16. TACITUS COGITARE] Obstupefcere, præ rerum quas videbat magnitudine ac diritate. In Græco, ἀπνεῶσθαι, id est, ἔκπλησθαι, ait Polychronius.

QUASI UNA HORA] In Chaldæo, כשעת-חדה, id est, modico tempore. nam עת Chaldæis qualemcumque partem temporis significat.

SOMNIUM ET INTERPRETATIO EIUS NON CONTURBENT TE] Id est, quaecumque sit quod intelligis, id liberè eloquere.

SOMNIUM HIS QUI TE ODERUNT, ET INTERPRETATIO EIUS HOSTIBUS TUISIT] Hostibus eveniat quod portendit somnium. Frequens averfantibus loquendi genus, *hostibus eveniat*. Tale & illud Horatij:

*Hostium uxores puerique cecos
Sentiant motus orientis hædi.*

In Octavia:

*Ut expientur noctis & somni minæ,
Terrorque in hostes redeat attonitus meos.*

19. TU ES REX] Tu is es, quem arbor ista significat.

MAGNITUDO TUA CREVIT ET POTESTAS USQUE AD COELUM] Ad summa montium iuga.

ET POTESTAS TUA IN TERMINOS UNIVERSÆ TERRÆ] Ad mare Caspium, ad pontum Euxinum, ad Oceanum Atlanticum.

21. QUÆ PERVENIT SUPER DOMINUM MEUM REGEM] Tristitiam rerum lenitate verborum quantum potest temperat.

22. EIICIENT TE AB HOMINIBUS] Id est, eiicieris. Sic mox ubi Latinus *infunderis*, in Chaldæo est, *tingent*, in Græcis quibusdam βαφήσεται. Hoc est illud ipsum quod de Nabuchodonosoro dixit Megasthenes: ὁ βασιλεὺς ἡφάνιστο.

CUM BESTIIS FERISQUE ERIT HABITATIO TUA] Etiam aliis ex atra bile id contigit, ut cum feris vellent vivere.

FOENUM UT BOS COMEDES] Herbam. Id enim עשב.

ET RORE COELI INFUNDERIS] Nudus sine lare ac tecto.

23. REGNUM TUUM TIBI MANEBIT] Non eligetur rex alius te vivente, & regiam potestatem recuperabis.

24. PECCATA TUA ELEEMOSYNIS REDIME] פרק Chaldæum respondet Hebræo פרה, quod hîc in interpretatione posuit Iacchiades. Apparet id II. Sam. iv. 9. Esaia xxxv. 9. Num. iii. 49. xviii. 15. & alibi sæpe. Quare optimè vertit Theodotion λύτρωσαι. Neque offendere quenquam debet quòd operibus pœnitentiæ, in quibus excellunt ἐλεημοσιύαι, tribuatur id quod pœnitentiæ propriè convenit: est enim talis μετανομία aut σπενέκδοχη perfrequens, de qua diximus ad Luc. xi. 41. Chrysostomus secunda ad Theodorum, pro λύτρωσαι citat καθάρσι, sensu eodem. Obiicit hîc Hieronymus: si prædixit sententiam Dei, quomodo hortatur ad eleemosynas & misericordias pauperum, ut Dei sententia commutetur? Reponit autem exemplum Ezechia & Ninivitarum, & dictum illud Jerem. xviii. additque: neque enim Deus hominibus, sed vitiis irascitur, quæ cùm in homine non fuerint, nequaquam punit, quod mutatum est.

FORSITAN IGNOSCET DEUS DELICTIS TUIS] יִתְּ pro יִתְּ Hebræo ponitur, & rectè hîc vertitur per *forsitan*. Theodotion: $\text{ὡς ἔστι μακρὸς θυμὸς}$: & sic citat Chrysostomus. Non erat certus Daniel de venia, sed nec desperabat omninò, quomodo & Petrus se gessit in negotio Simonis Magi. Act. VIII. 22.

26. POST FINEM MENSIVM DUODECIM] Censent Hebræi, quos sequitur Hieronymus, Nabuchodonosorem, secutum consilium Danielis, per opera misericordiæ id consecutum, ut pœna per duodecim menses suspenderetur: verùm tunc iterùm insolescente ipsius animo, nihil ultra moræ ipsi datum, sed præsto fuisse pœnam.

IN AULA BABYLONIS DEAMBULABAT] Abydenus: $\text{ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλῆα}$.

27. RESPONDIT QUEREX, ET AIT] *Locutus est, & dixit.* πλεονασμός , qualis suprâ aliquoties. Nam קָרָא non de responsione utique, sed de quavis locutione dicitur.

NON EST HÆC BABYLON MAGNA QUAM EGO ÆDIFICA-
VI?] Veteri addidi urbem novam: singulis terna circumieci mœnia, portas magnificas. Vide Berosi locum.

IN ROBORE FORTITUDINIS MEÆ] Vi opum mearum. Id enim קָרָא .

ET IN GLORIA DECORIS MEI] Ad gloriam nominis mei.

VOX DE COELO RUIT] $\text{καταρχήν τε ὅτε φωνή}$. Abydenus.

28. CUMQUE SERMO ADHUC ESSET IN ORE REGIS] καὶ ἔτι φωνή , ait Abydenus.

REGNUM TUUM TRANSIBIT A TE] *Abibit abs te.* Regnum, id est, regni functio.

30. EADEM HORA] Id est, illo ipso tempore.

CAPILLI EIUS IN SIMILITUDINEM AQUILARUM CRESCERENT, ET UNGUES EIUS QUASI AVIUM] Sensus est: plurimùm excrevisse ei capillos, barbam & unguis; quia nemo aderat qui refecaret, nec ipse de iis refecandis cogitabat, amans ob atram bilem ferarum similitudinem.

31. OCULOS MEOS AD COELUM LEVAVI] Deum cœli precatus sum. Vide de hac locutione Ezech. XVIII. 6. Adde quæ ad Luc. XVI. 23.

ET SENSUS MEUS REDDITUS EST MIHI] Plenus mentis usus.

ET ALTISSIMO BENEDIXI] Illi summo Deo cœli terræque opifici, quem Hebræi colunt, supplex egi gratias.

QUIA POTESTAS EIUS, POTESTAS SEMPITERNA] Non temporaria ac mutabilis, ut regum.

REGNUM EIUS IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM] Idem sensus qui præcessit, verbis aliis.

32. ET OMNES HABITATORES TERRÆ IUXTA EUM] Si ipsi comparentur.

IN NIHILUM REPUTATI SUNT] *Pro nihilo habendi sunt.* Nam & participia talia per præteritum, quod & præsentis vim habet, expriment Hebræi & Chaldæi.

IUXTA VOLUNTATEM ENIM SUAM FACIT] Id est, quidquid efficere vult id efficit. Ierem. XXIII. 13. Psal. CXV. 3.

TAM IN VIRTUTIBUS COELI] Per illos vigiles ἐγρηγόρευς. nam כִּי hīc, ut saepe, est per.

QUAM IN HABITATORIBUS TERRÆ] Per homines etiam domesticos.

ET NON EST QUI RESISTAT MANUI EIUS] Potentiæ eius immensæ.

ET DICAT EI, QUARE FECISTI?] Qui ius habeat ipsum ad rationes vocandi. Rom. IX. 20.

33. IN IPSO TEMPORE SENSUS MEUS REVERSUS EST AD ME] Sensus ille communis qui dicitur, mentis usus. In Chaldaeo, מְנַדֵּי : id est, vis cognitrix : αἱ φρένες μου, Theodotioni.

ET AD HONOREM REGNI MEI DECOREMQUE PERVENI] Id est, ad functionem regni. Bene הָדָר Hieronymus accepit pro הַדָּרִית, aut הָדָר, Chaldaico verbo primæ personæ per apocopen usitatam. Theodotion non minùs bene, ἐπὶ πλεὺν βασιλείᾳ μου ἐκεχταιώθην.

ET FIGURA MEA REVERSA EST AD ME] Ita & in Græcis, ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ. nec aliter sumitur מִי infra v. 10. Iacchiades exponit אֲנִי פָנָי. Solent enim quibus atra bile mens est percita, etiam oculis & vultu toto præferre morbum. Pacuvius:

Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus?

Plautus, Captivis:

Viden' tu illi maculari corpus totum maculis luridis?

Ita bilis agitat hominem.

ET OPTIMATES MEI] הַדָּבָרִי, est nomen commune magistratibus, ut diximus suprà III. 94.

ET MAGISTRATUS MEI] In Chaldaico רַב־רַבֵּי, magni magnorum. Theodotioni μεγιστάνες, ut hīc, ita v. 1. 2. 9. 25. VI. 17. fuere hi ordinum delegati, quos in talibus rebus adhibere mos est.

REQUISIERUNT ME] Pertæsi πολυκρίστιας, & inde sequentis ἀνάγκης.

ET IN REGNO MEO RESTITUTUS SUM] Simile quid evenit in Francia Ludovico Pio.

ET MAGNIFICENTIA AMPLIOR ADDITA EST MIHI] μεγαλωπείη : maior fuit mea quàm antè apud meos auctoritas ex hoc tanto Dei in me beneficio.

34. REGEM COELI] Illum quem alibi dixit Deum deorum & Deum summum.

QUIA OMNIA EIUS OPERA VERA] Id est, recta: ita enim sæpe שֶׁכֶּן sumitur apud Chaldaeos, & מִמָּן apud Hebræos.

ET VIÆ EIUS IUDICIA] Omnes actiones eius iustissimæ.

ET GRADIENTES IN SUPERBIA] Qualis ob fortunam diu blandientem fuerat Nabuchodonosor. Vide eius χαλαρκτησιμόν suprà II. 5. 12. III. 6. 19. IV. 7.

POTEST HUMILIARE] Deprimere. Ostendit id scilicet admiran-

do specimine. *ρεῖα δὲ χρεῖαν μινύη.* Chæremon.

Ολως δὲ χρεῖαν σὺν ἑαῖ μέγα φρονεῖν.

Sophocles Aiace:

Τὰ γὰρ περὶ αὐτὸν καὶ νόητα σώματα

Γίπτεν βαρείας πρὸς θεῶν δεσποξίας

Εφαχ' ὁ μάρτυς, ὅστις ἀνδρόπου φύσιν

Βλαστῶν, ἐπεὶ μὴ κατ' ἀνδρόπον φρονεῖ.

C A P U T V.

1. **B**ALTASSAR REX] *בֶּלְשַׁצְצָר*, id est, *Belus est, cuius opes.* Id est, in Beli potestate sunt opes & imperia. Græci *β* in *τ* mutant, ut & ipsi Chaldæi sæpe: itaque scribunt *Βαλπάσαρ*. Talia nomina assu- mebant ad imperium evecti, cum in minore fortuna aliis appellaren- tur. Hic autem Baltasar, qui in ipsa urbe Babylone à coniuratis inter- fectus est, non potest alius esse quam Laborosoarchodus, ut scribit Be- rosus, sive Laborossoarascus, ut scribit Abydenus, qui ambo eum vi in- terfectum memorant. Breve oportet regnum habuerit, quia omittit eius nomen Ptolemæus. Daniel Evilmeraduchi & Neriglassaris tem- pora transfilit, quod per ea nihil contigisset ad Iudæos in pietate confir- mandos pertinens. Fuit autem Laborosoarchodus Nabuchodonosoris nepos, sed ex filia, ut ex Berofo & Abydeno discimus. Vide Ieremiam xxvii. 6. & ibi dicta.

FECIT GRANDE CONVIVIUM] Solebant id interdum facere re- ges orientis, ut apparet ex Herodoto libro i. & Xenophonte libro vii.

OPTIMATIBUS SUIS MILLE] Qui eadem quidem in aula, sed seorsum à rege discumbebant. Statius de Domitiani epulo:

Hic cum Romuleos procures, trabeatæque Caesar

Agmina mille simul iussit discumbere mensis.

Vide carmen totum, ut huius rei imaginem capias.

ET UNUSQUISQUE SECUNDUM SUAM BIBEBAT ÆTATEM: PRÆCEPIT ERGO IAM TEMULENTUS] Longè hæc abeunt à Chal- daico. Theodotion verba sensumque benè sequitur: *καὶ κατέναντι τῷ χα- λδαίων ὁ οἶνος. καὶ πίνων Βαλπάσαρ εἶπεν ἐν τῇ χάσῃ τῆς οἴνου.* Sensus est: cuique mille convivarum antepositum fuisse poculum & hominem qui peten- ti vinum infunderet: ita poscente more regionis. Deinde inter potan- dum regi magis magisque allubuisse vinum.

2. UT ADFERRENTUR VASA AUREA ET ARGENTEA] In u- sus profanos, cum antehac in Beli templo aliquam adhuc sanctimo- niam retinuisent, ut notat Hieronymus. Quod tunc piaculum fuit, sacra profanare, nunc & principum & profanorum lusus est. Et adhuc quærimus cur bellis tam atrocibus vastitas passim fiat.

QUÆ ASPORTAVERAT NABUCHODONOSOR PATER EIUS] Id est, avus, ut hîc rectè notat Iacchiades. Sæpe ita loquuntur Chaldæi & Hebræi, quomodo & nepotes & pronepotes filios vocant.

4. ET LAUDABANT DEOS SUOS AUREOS ET ARGENTEOS, ÆREOS, FERREOS, LIGNEOSQUE ET LAPIDEOS] Ita vocantur dij illi, quia ipsi reverà non exsistebant, sed tantùm eorum imagines. Tamen his diis gratias laudésque canebat rex & procures, de Deo vero quasi triumphantes.

5. IN EADEM HORA] Id est, in eo ipso tempore.

APPARUERUNT DIGITI QUASI MANUS HOMINIS] Moven-
te eos digitos Angelo Gabriele. Ita Rabbinus Solomo.

SCRIBENTIS CONTRA CANDELABRUM] *E regione lychnuchi*, pensilis scilicet, qui proxime regem erat; quò rectiùs scriptio conspi-
ceretur.

IN SUPERFICIE PARIETIS] In Chaldæo, *in calce*: id est, in te-
ctorio, ἐν τῇ κοινῇ, ut Theodotion.

ET REX ASPICIEBAT ARTICULOS MANUS SCRIBENTIS] In Chaldæo: *palmam*. Vide I. Reg. XVIII. 44. intellige autem partem palmæ averfam.

6. TUNC FACIES REGIS COMMUTATA EST] Vultus, ut su-
prà IV. 33.

ET COMPAGES RENUM EIUS SOLVEBANTUR] Id est, urina
defluebat.

ET GENUA EIUS AD SE INVICEM COLLIDEBANTUR] Præ-
tremore.

UT INTRODUCERENT MAGOS] Sophos.

7. ET ARUSPICES] Potiùs, *decretorum scriptores*. Vide suprà II. 27.

QUICUMQUE LEGERIT SCRIPTURAM HANC] Credunt He-
bræi, quamvis verba sint Chaldaïca, scripturam fuisse Hebræam vete-
rem, id est, Cananæam, Phœniciam, Samaritanam.

PURPURA VESTIETUR] Quâ utebantur soli reges, & pauci qui-
bus id rex pro singulari honore concesserat.

ET TORQUEM AUREAM HABEBIT IN COLLO] Magnus &
hic honor. Vide Genes. XLI. 42. qui somniavit torquem se gerere, ma-
ximam dignitatem consequetur, ait Achmetes.

ET TERTIUS IN REGNÒ MEO ERIT] Tertiam dignitatem ob-
tinebit: ut infrà 16. 29. Primus locus regis, alter filij regis, tertius primi
Satraparum.

10. REGINA AUTEM] Avia regis, ut rectè Iosephus. Nitocris
scilicet, prudens femina. Vide nostra ad tertium Annotatorum de Ve-
ritate Religionis Christianæ.

DOMUM CONVIVII INGRESSA EST] Neque enim convivio
interfuerat ob viduitatem.

QUI SPIRITUM DEORUM SANCTORUM HABET IN SE] U-
surpat ipsa verba, quæ ex marito quondam suo Nabuchodonosoro
intellexerat. IV. 5.

11. IN DIEBUS PATRIS TUI] Avi, ut suprà.

ET IN DIEBUS PATRIS TUI SCIENTIA ET SAPIENTIA IN-
VENTÆ SUNT IN EO] In Chaldæo: *Lux & intelligentia & sapientia*

par deorum sapientiæ inventa est in eo. Lux, spiritus lucidus, ἀσχροίτα; Intelligentia, rerum naturalium; sapientia, ad res agendas.

14. AMPLIORES] Quàm in ullo sapientum Orientis. Ezech. XXVIII. 3.

16. ET LIGATA DISSOLVERE] Nodos, in Chaldæo. Sic Oedipus apud Senecam:

Nodosa fortis verba, & implexos dolos

Ac triste carmen alitis solvi fera.

17. MUNERA TUA SINT TIBI, ET DONA DOMUS TUÆ ALTERIDA] Quæ hîc dona vertit, propriè sunt honoraria, erogationes annuæ, ut dictum suprâ II. 6. Sapientis & hoc est, nosse quando acceptanda sint quæ dantur, quando non. Vide Gen. XIV. 23. II. Reg. V. 16.

26. Non erat cur Daniel tam tristis nuntij præmium acciperet.

18. REGNUM] Imperium latissimè patens.

MAGNIFICENTIAM] Maiestatem apud subditos.

GLORIAM] Ex victoriis.

HONOREM] Ex urbe aucta, structis mœnibus, templo, palatio.

19. UNIVERSI POPULI, TRIBUS, ET LINGUÆ TREMBANT, ET METUEBANT EUM] Etiam qui sub imperio eius non erant, eum metuebant.

QUOS VOLEBAT PERCUTIEBAT] כָּדָם quidem Hebræis est percutere, sed rectiùs sentire videntur qui n̄ hîc putant esse participij notam, & deesse, post כָּד, ut sæpe. Est enim oppositio: *Quos volebat, interficiebat, & quos volebat vivificabat*: id est, vivos conservabat, etiam mortem meritos. Nemo erat qui voluntati eius auderet obistere.

20. QUANDO AUTEM ELEVATUM EST COR EIUS] Suprà II. 27.

22. NON HUMILIASTI COR TUUM] Sub Deo vero.

23. VASA DOMUS EIUS] Ex Templo Hierosolymitano deportata.

VINUM BIBISTI IN EIS] Tanquam in profanis. Meliùs cavit sibi Iustinianus, qui vasa Templi secundi à Vespasiano Romam portata, à Genferico Romæ expilatore Carthaginem, cum per victoriam nactus esset, non in suos vertit usus, sed in sacram basilicam misit, quæ erat Hierosolymis, narrante Procopio.

DEOS QUOQUE ARGENTEOS ET AUREOS, ET ÆREOS, FERREOS, LIGNEOS, ET LAPIDEOS, QUI NON VIDENT, NEQUE AUDIUNT, NEQUE SENTIUNT LAUDASTI] Ea quæ nihil sunt, nisi quantum hominibus lubet.

PORRO DEUM, QUI HABET FLATUM TUUM IN MANU SUA, ET OMNES VIAS TUAS] Deum illum qui non modò omnes actus tuos prosperare potest, aut evertere, verùm etiam spiritum ipsum vitalem tibi auferre ubi voluerit.

NON GLORIFICASTI] Ἀβέτης. nam & contemserat eum Baltasar.

24. IDCIRCO AB EO MISSUS EST ARTICULUS MANUS] Palma manus, ut suprâ 5.

25. HÆC AUTEM EST SCRIPTURA QUÆ DIGESTA EST] Ex-

arata est. Idem verbum infra vi. 10. 12. Usurpant eam & Arabes.

MANE, TECEL, PHARES] Est in Chaldaeo: *Mene, mene, Thekel, Upharsin*. Mox tamen pro *Upharsin* est *Phares*, id est, singulare pro plurali, sensu eodem. In Græco utrobique *Φαρές*.

26. NUMERAVIT DEUS REGNUM TUUM, ET COMPLEVIT ILLUD] Id est, perfectissimè numeravit, quod bis repetitum *Mene* significat. Dies regni tui definit.

27. APPENSUS ES IN STATERA, ET INVENTUS ES MINUS HABENS] Causa cur tam breve futurum sit tibi regnum, est, quod in lance divinæ æquitatis repertus sis improbus, ut nummi adulterati.

28. DIVISUM EST REGNUM TUUM] Id est, avulsum à domo tua. fractum, ut Saadia & Iacchiades vertunt, id est, abruptum. Est autem in illo Pharsin duplex significatio. nam & *abruptum* significat, & ipsos Persas qui abruperunt. Persæ enim Chaldaïs Phars, vel Pharas, Pharusi olim, teste Plinio.

ET DATUM EST MEDIS ET PERSIS] Dabitur, sub Cyro. Vide Ierem. xx. 2. ubi Persæ dicuntur *מדי* ab Elymaïde, quæ Persidi annexa, quâ Mediam versus porrigitur, teste eodem Plinio v. 26. Impletum hoc annis post septendecim. Adeò autem coaluerunt duo isti populi in gentem unam, ut passim apud Græcos reperias Medos pro Persis dici, & *μεδιζοντας* eos qui Persis studebant.

29. TUM IUBENTE REGE INDÜTUS EST DANIEL PURPURA, ET CIRCUNDATA EST TORQUES AUREA COLLO EIUS: ET PRÆDICATUM EST DE EO, QUOD HABERET POTESTATEM TERTIUS IN REGNO SUO] Recuperavit dignitatem quam olim sub Nabuchodonosoro habuerat. Ita rex Baltasar homini gratiam habuit, non & Deo, ut hic notat Hieronymus.

30. EADEM NOCTE INTERFECTUS EST] *ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμπαίνεσθαι*, ait Berofus. Abydenus: *τοῦτου δ' ἀποθανόντος βιάσθαι μέρω*.

31. ET DARIUS MEDUS SUCCESSIT IN REGNUM] *Ἀπέλαβε τὴν βασιλείαν*, id est, regnum adeptus est: quod & infra ix. 1. *דריש*, id est, rex fuit constitutus, electione populi, noménque sibi sumpsit Darij, cum Nabonnedus antè vocaretur. Ita enim eum appellat Berofus. Ptolemæo scribitur Nabonadius, Abydeno Nabonidachus, Herodoto Labynitus, n mutato in l, quod & in aliis nominibus reperitur. Habitabat quidem is Nabonnedus Babylone, sed Medus fuit origine, infra ix. 1. Nanque is est Medus qui prodidisse cives, id est, Babylonios dicitur in oraculis: non falsò. Nam ad Cyri adventum fugit Borsippa, ibique cum Cyro pepigit, ut præfecturam haberet Carmaniam. Darius ergo nomen fuit regis Medorum clari ac felicitis, cuius nomen sibi boni ominis causa imposuit, ortus & ipse ex Medis Nabonnedus. Iosepho magna fides haberi debet in rebus Herodis magni, ac deinceps. Item ubi externos auctores, non ubi Iudæos, multa in historiis contra verum somniantes, sequitur.

CAPUT VI.

1. **P**LACUIT DARIO, ET CONSTITUIT] Id est, *constituere*.
 SUPER REGNUM SATRAPAS CENTUM VIGINTI] So-
 lent sæpe reges, ut & Romani Imperatores, pro suo arbitratu mutare
 numerum provinciarum.

2. ET SUPER EOS PRINCIPES TRES] Quales fuere in poste-
 riore Imperio Romano præfecti prætorio. In Chaldæo hi dicuntur, &
 hic & infra סרני, id est, ἑξάρχαι. Est eadem vox de Iosepho Gen. XLV.
 41. in Ionathanis versione.

EX QUIBUS DANIEL ERAT] Loco principe, ut ostendunt se-
 quentia.

ET REX NON SUSTINERET MOLESTIAM] Ex Græco: ὁ πῶς ὁ
 βασιλεὺς μὴ ἐνοχλήται. At Chaldæa vox magis significat: *ne rex damnum*
pateretur: id est, ne quid detrimenti acciperet imperium per præsidum
 dolum aut culpam.

4. PORRO REX COGITABAT CONSTITUERE EUM SUPER
 OMNE REGNUM] Ut etiam ei subessent alij illi prætorio præfecti, es-
 sētque regi τὰ πρῶτα, quales multos esse & nostra & superiora sæcula vi-
 derunt apud reges aut parum fidentes ingenio suo, aut fugientes ne-
 gotiorum.

UNDE PRINCIPES ET SATRAPÆ QUÆREBANT OCCASIO-
 NEM] Livorenim in aulis regnat.

EX LATERE REGIS] Id est, quærebant crimen maiestatis, quod
 sæpe esse singulare & unicum eorum qui crimine vacarent, ait in Panc-
 gyrico Plinius. Hoc est quod Romanogræci dicunt ἑκλήμα βασιλείας.

NULLAMQUE CAUSAM ET SUSPICIONEM INVENIRE PO-
 TUERUNT] Ne in speciem quidem reperiri quicquam poterat. tanta
 erat eius & fides & existimatio.

5. NISI FORTE IN LEGE DEI] Quærendum est crimen læsæ
 religionis, ubi maiestatis deficit. Hieronymus ad hunc locum: *Felix*
conversatio in qua inimici nullam reperiunt occasionem, nisi fortè in legiti-
mis Dei.

6. TUNC PRINCIPES ET SATRAPÆ SURRIPUERUNT REGI]
 Scriptum puto fuisse ab Interprete, *subrepserunt*. Ea enim vox huic loco
 propria. At Chaldæa vox non tam hoc significat, quàm concursum
 facere.

7. UT DECRETUM IMPERATORIUM EXEAT] In Chaldæo:
Edictum regium. Theodotio: ἐπιστάσι βασιλικῇ. In quo videtur respe-
 xisse vocem Romani Imperij, quæ est constitutio.

ET EDICTUM] In Chaldæo: *confirmare obligationem*. Græcè ἐν-
 γράσαι ὁρισμὸν, id est, facere legem sacratam, ut Romani loquebantur,
 perpetuam, immutabilem; quam ad rem certa forma requirebatur.
 Non erat autem is mos apud omnes gentes.

UT OMNIS QUI PETIERIT ALIQUAM PETITIONEM A QUO-

CUMQUE DEO ET HOMINE USQUE AD TRIGINTA DIES, NISI A TE, REX] Speciem habebat hoc consilium, quasi post id maiestas regi conciliaretur amplior, si vivus iam diis æquaretur. De Augusto Horatius:

*Præsenti tibi maturos largimur honores,
Iurandæque tuum per nomen ponimus aras.*

Virgilius:

*Namque erit ille mihi semper deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.*

Et in Georgicis:

In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.

MITTATUR IN LACUM LEONUM] כנז Chaldæis, Hebræis, & Arabibus est omne depressum & cavum, ut puteus, cisterna, fovea. Fuit autem cavum hoc tam profundum ac præceps, ut inde ascendere leones nequirent. Feris homines obiicere vetus est. Ostendunt id fabulis mixtæ historiæ de Andromede, de Diomedæ Thraciæ.

8. NUNC ITAQUE REX CONFIRMA SENTENTIAM] *Obligationem*: ut modò 7.

ET SCRIBE DECRETUM] *Et obsigna scripturam*: nempe non tuo tantum sigillo, sed & procerum, quibus id ius à regno tributum est.

UT NON IMMUTETUR QUOD STATUTUM EST] In Chaldæo est tantum: *ut non sit mutabile.*

A MEDIS AC PERSIS NEC PRÆVARICARI CUIQUAM LICEAT] In Chaldæo: *Secundum morem Medorum & Persarum* (in facienda lege) *quæ non pereat*. Babylonij morem talem faciendi leges, ne à rege quidem mutabiles non habebant, sed habebant cum antiquitus Medi & Persæ, & diu retinere, ut ostendimus ad Estherem I. 19. ubi verba sunt his paria. Inde ergo adulatores isti exemplum petunt, satis callidè apud regem è Medis ortum. Videtur hunc sensum benè percipisse Iacchiades.

9. PORRO] *Propterea*. Est in Chaldæo, ככל קבלו. PROPOSUIT EDICTUM, ET STATUIT] In Chaldæo: *Exaravit scripturam & obligationem*: id est, sanctionem illam additam, iuxta dictum morem. שם hic & in commate sequente est idem verbum quod suprà V. 24.

10. ID EST CONSIGNATAM LEGEM] *Exaratam scripturam*.

INGRESSUS EST DOMUM SUAM, ET FENESTRIS APERTIS IN COENACULO SUO] כדו לו ספדו, in locis domus supernis. Id enim חליו Hebræis, & חליו Chaldæis. Fecit omnia ut erat solitus, quasi edictum ad se, utpote Iudæum, ut rex ipse nōrat, non pertineret.

CONTRA IERUSALEM] Obversâ ad Templum facie, qui mos videtur natus ex verbis Solomonis I. Reg. VIII. 48.

TRIBUS TEMPORIBUS IN DIE] Id est, tertia, sexta, & nona, quem morem secuti & Christiani. Diximus ea de re ad Matth. XXVII. 45. Hieronymus in Commentario ad hunc locum: *Tria autem sunt tempora, quibus Deo flectenda sunt genua: tertiam horam, sextam, & nonam*

Ecclesiastica traditio intelligit. Denique tertiâ horâ descendit Spiritus sanctus super Apostolos: Sextâ volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in cœnaculum. Nonâ Petrus & Iohannes pergebant ad Templum.

FLECTEBAT GENUA SUA] Qui mos orantium in luctu aut periculo. Vide quæ dicta ad Matth. VI. 5.

ET ADORABAT] Orabat. Id enim מַעֲלֵא; unde hæretici Massaliani à continuis precibus.

CONFITEBATÚRQUE CORAM DEO SUO] Id est, Deo laudes dicebat; id enim est מוֹדָה.

11. CURIOSIÚS INQUIRENTES] In Chaldæo: *Concurfantes*, ut suprà 6.

12. VERUS EST SERMO] *Firmus*, in Chaldæo: id est, manebit quod dixi.

IUXTA DECRETUM MEDORUM ATQUE PERSARUM QUOD PRÆVARICARI NON LICET] Non minùs quàm illas leges Persarum & Medorum, quæ dicuntur immutabiles. Ita hîc Iacchiades optimè.

13. DANIEL DE FILIIS CAPTIVITATIS IUDÆ] Quasi diceret; & externus & bello captus, quales maximè decet modestia.

14. CONTRISTATUS EST] Pressus hinc legis necessitate, inde viri reverentia.

POSUIT COR UT LIBERARET EUM] In Chaldæo, שָׁם לֵב: posuit curam. nam sic لَبّي Arabes usurpant.

LABORABAT UT BRUERET EUM] Specie aliquâ iuris.

15. INTELLIGENTES REGEM] In Chaldæo: *Concurfu ad regem facto*.

SCITO, REX, QUIA LEX MEDORUM ET PERSARUM EST, UT OMNE DECRETUM QUOD CONSTITUERIT REX, NON LI-CEAT IMMUTARI] Verbe: Scito, rex, tale esse ius Medis ac Persis, ut omnis obligatio, si eam rex constituerit, mutari nequeat. Obligatio hîc est, ut suprà, consensus procerum à regno in id delectorum, cui si accederet regis auctoritas, iam ius illud secundum Persas & Medos (quorum exemplum in hac re secuti fuerant) erat immutabile.

16. DEUS TUUS QUEM COLIS SEMPER] Etiam contra humanas leges. Hîc laudat quod vetuerat, ut suprà Nabuchodonosor III. 95.

IPSE LIBERABIT TE] *Liberet te*. Est optatum. Spem hanc conceperat rex ex trium iuvenum liberatione.

17. ALLATÚSQUE EST LAPIS UNUS, ET POSITUS EST SUPER OS LACI] Hæc omnia res Christi obumbrant, ut diximus ad Matth. XXVII. 60. & 66.

OBSIGNAVIT REX ANNULO SUO, ET ANNULO OPTIMATUM SUORUM] Nempe quomodo & decretum ipsum signatum fuerat.

NE QUID FIERET CONTRA DANIELEM] Imò, ne immutaretur quod decretum erat de Daniele. Sic enim textus Chaldaicus.

18. DORMIVIT INCOENATUS] Ut in gravi luctu fieri solet.

CIBIQUE NON SUNT ALLATI CORAM EO] *Cantus musici adducti ad eum non fuere.* Ita Rabbi Saadia, quem sequitur Iacchiades. Putant enim חרין, literâ transpositâ, dictum pro חרין.

INSUPER ET SOMNUS RECESSIT AB EO] *Fugit ab eo: ut valdè anxiiis aut mœstis solet evenire.*

19. TUNC REX PRIMO DILUCULO CONSURGENS] In Chaldæo: *Tunc rex manè surgens simulatque illuxerat.*

20. SERVE DEI VIVENTIS] Non imaginariorum deorum, quales nos quotidie facimus. Sic ab idololatrâ veri confessionem sæpe Deus exprimit.

21. REX, IN ÆTERNUM VIVE] *Vivas diu.* Ita enim חללי אפוד Chaldæos, & similes voces apud Hebræos sæpe sumuntur.

22. DEUS MEUS MISIT ANGELUM SUUM] Unum ex illis vigilibus. *suprà IV. 14.*

ET CONCLUSIT ORA LEONUM, ET NON NOCUERUNT MIHI] Vide I. Macc. II. 60. Hebr. XI. 33. Simile quid evenit Malcho, narrante Hieronymo, & Afris Christianis in persecutione Hunerici, teste Victore.

QUIA CORAM EO IUSTITIA INVENTA EST IN ME] Quia Deum colui, sicut iustum & æquum est.

ET CORAM TE, REX, DELICTUM NON FECI] Nulla in re tua læsi commoda. Exhibui tibi omnem fidem intra limites sacræ disciplinæ.

QUIA CREDIDIT DEO SUO] *Confusus est Deo*, quomodo hîc Iacchiades. Ingens fidei præmium, & ad Evangelium quædam præparatio.

24. ET FILII, ET UXORES EORUM] Ut participes sævi consilij.

ET NON PERVENERUNT AD PAVIMENTUM LACI] *Ad fundum.*

DONEC ARRIPERENT EOS LEONES] *Cùm arripuere eos leones.* Tanta eorum erat fames.

25. TUNC DARIUS REX SCRIPSIT UNIVERSIS POPULIS] Ut olim Nabuchodonosor III. 96.

26. TREMISCANT ET PAVEScant DEUM DANIELIS] Id est, nec ei maledicant, ut *suprà III. 96.*

ET REGNUM EIUS NON DISSIPABITUR, ET POTESTAS EIUS USQUE IN ÆTERNUM] Ut *suprà III. II.*

27. IPSE LIBERATOR ATQUE SALVATOR] *Ipsè eruit ac liberat*, nempe quoscumque vult, ut olim tres iuvenes, nunc Danielelem.

FACIENS SIGNA ET MIRABILIA] *Suprà III. 100.*

28. PORRO DANIEL PERSEVERAVIT USQUE AD REGNUM DARIÏ, REGNÚMQUE CYRI PERSÆ] In Chaldæo: *Daniël autem prosperè egit, tum sub Darij (id est, Nabonnedi) regno, tum sub regno Cyri.* Cyrus enim fuit qui Babylona cepit, ibique regnavit post Nabonnedum, ipsius etiam Nabonnedi concessu. Sic & Theodotion: Καὶ Δανιὴλ κατηύθυνεν ἐν τῇ βασιλείᾳ Δαρείου καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ Κυροῦ τοῦ Πέρσου.

CAPUT VII.

I. **A**NNO PRIMO BALTASSAR REGIS BABYLONIS] Hactenus historia. Sequuntur nunc visa Danieli oblata divinitus, quæ quia variis temporibus contingere, cogitur retrorsum ire & repetere tempora, quæ in historia iam erat prætervectus, quod & aliis Prophetis evenit. Pro בלשעזר, quod supra habuimus, codices Hebræi emendatiores habent בלשער, literâ transpositâ, sensûque mutato. Id enim significat, Belum esse ignis hostici, id est, urendum flammâ hostili, quod & Ieremias prædixerat L. 2. LI. 44. Ita Prophetæ nomina in honorem idolorum reperta levi flexu in eorundem contumeliam detorquebant. In historia Daniel eius nomen sumpsit, ita ut vulgò pronuntiabatur: in visis verò ita ut Prophetam decebat. De hoc more Iudæorum, nomina falsorum deorum in contumeliam vertendi, literis mutatis, aut transpositis, vide Mosem de Kotzi, præcepto vetante XXXII.

SOMNIUM VIDIT] Ut olim Iosephus. Nam etiam eo modo non minùs quàm per afflatum, aut visa divina, aut vocem, Deus futura dilectis sibi aperit.

BREVI SERMONE COMPREHENDIT] In Chaldæo: *Caput verborum dixit*: id est, summam rerum scripto comprehendit.

SUMMATIMQUE PERSTRINGENS AIT] In Chaldæo: *Effatus autem Daniel dixit*.

2. ET ECCE QUATUOR VENTI COELI] Ingentis tempestatis descriptio: qualis illa:

*Unà Eurûsque Notûsque ruunt, crebérque procellis
Africus.*

Ovidius I. Tristium II.

*Nam modò purpureo vires capit Eurus ab ortu,
Nunc Zephyrus sero vespere missus adest.
Nunc gelidus sicca Boreas bacchatur ab Arcto:
Nunc Notus adversa prælia fronte gerit.*

Lucanus:

*Primus ab Oceano caput exseris Atlanteo
Core, movens æstus: iam te tollente furebat
Pontus, & in scopulos totas erexerat undas:
Occurrit gelidus Boreas, pelagûsque retundit:
Et dubium pendet, vento cui concidat, æquor.
Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, & undas
Torsit, & abstrusas penitus vada fecit arenas.
Nec perfert pontum Boreas ad saxa, suûmque
In fluctus Cori frangit mare: motaque possunt
Æquora subductis etiam concurrere ventis.
Non Euri cessasse minas, non imbribus atrum
Æolij iacuisse Notum sub carcere saxi
Crediderim.*

Valerius Flaccus: — *fundunt se carcere læti*

Thrace equi, Zephyrūque & nocti concolor alis

Nimborum cum prole Notus, crinēque procellis

Hispidus & multa flavus caput Eurū arena.

Per tempestatem autem bella intellige.

IN MARI MAGNO] Id est, non in lacu aliquo, qualis Asphaltites, & Genezerethanus, quæ maria vocant accolæ, sed in mari illo quod Syriam, Ægyptum, Iudæam alluit. Sic & Poëtæ:

Suave mari magno, turbantibus æquora ventis.

Item: — *sicut minuta magno*

Deprensa navis in mari vesaniente vento.

Per mare populos intellige, ut Apoc. xvii. 15.

3. ET QUATUOR BESTIÆ GRANDES] Ideò bestię, quia idololatræ erant imperia, ut notat hîc Iacchiades. Aspicit hoc Propheta, quod non videbat Nabuchodonosor. Vide dicta suprâ II. 31.

ASCENDEBANT DE MARI] A populis quisque suis magnam vim nacti in alios ferebantur.

DIVERSE INTER SE] Quæ diversitas in sequentibus explicatur.

4. PRIMA ERAT QUASI LEÆNA] *Quasi leo.* Regnum Babylo-
nicum sub Nabuchodonosoro forte & sævum. Unde Nabuchodono-
sor leo dicitur etiam Ierem. iv. 7.

ET ALAS HABEBAT AQUILÆ] Celerrimè sub illo movebatur: velo-
ciùs aquilis, Ierem. iv. 13. Unde & aquilæ comparatur, Ierem. XLVIII. 40.

ASPICIEBAM DONEC EVULSÆ SUNT ALÆ EIUS] Tardati
cursus eius imperij sub Evilmeraducho, Negriglassorforo, Laboro-
soarchodo.

ET SUBLATA EST DE TERRA] Verte: *per quas efferebatur supra*
terram. Sæpe enim Chaldæis, ut & Hebræis, copula vim habet relativi.

ET SUPER PEDES QUASI HOMO STETIT] Quietè se continuit.

ET COR HOMINIS DATUM EST EI] Cognitio veri Dei data
Nabonnedo. suprâ VI. 20. Ideò Deus, cùm vellet destruere Babylo-
nem, ipsi tamen pepercit.

5. ET ECCE BËSTIA ALIA SIMILIS URSO] Ursus *ἄρσος πανφά-*
γος, ait Aristoteles VIII. 5. Sic Medopersæ raptores magni, prædones,
Ierem. LI. 48. 56. Ursus secundum Persas hostem significat opulentum,
ait Achmetes.

IN PARTE STETIT] In Chaldæo: *Stetit ad latus unum*: id est, seor-
sum, nempe à Iudæa. Sensus est: Iudææ nihil nocuit: quomodo Hie-
ronymus hîc optimè interpretatur secutus Hebræos, ut ipse dicit.

ET TRES ORDINES ERANT IN ORE EIUS ET IN DENTIBUS
EIUS] In Chaldaïco: *Et tres costæ erant in ore eius inter dentes.* Hæ tres
costæ sunt, Imperium Persicum, Medicum & Chaldaïcum. Costæ vi-
res hominis significant, Achmetes XII.

ET SIC DICEBANT EI] *Sic dicebatur.*

SURGE, COMEDE CARNES PLURIMAS] Nam ursus libenter
ἄρσος φάγει. Aristoteles dicto loco.

6. ET ECCE ALIA QUASI PARDUS] Pardus varium animal. Sic Alexander moribus variis: modò clemens, modò crudelis: modò victus temperati, modò ebriosus: modò abstinens, modò indulgens amoribus. Pardus apud Persas & Ægyptios hostem significat irreconciliabilem: ait Achmetes.

ET ALAS HABEBAT QUASI AVIS QUATUOR SUPER SE] Id est, celerior erit hæc vis vi Chaldaicâ, quæ duas tantum habebat alas. Vide infra VIII. 5. Lucanus de Alexandro:

—fulménque quod omnes

Percuteret pariter populos.

Et mater eius somniaverat ex utero suo enasci fulmen.

ET QUATUOR CAPITA ERANT IN BESTIA] Quatuor capita succreverant loco unius. Hi sunt quatuor summi post Alexandrum duces, Perdicca, Seleucus, Ptolemæus, Meleager: quorum Perdicca equitatu Macedonico; externo Seleucus; Meleager satellitio regio; Ptolemæus peditatu præerant. Vide infra VIII. 22. & adde I. Maccab. I. 7. & quæ ibi dicuntur.

ET POTESTAS DATA EST EI] Ingens scilicet, à Deo regnorum arbitro.

7. BESTIA QUARTA TERRIBILIS ATQUE MIRABILIS] Cuius imaginis: quæ hîc sub unius feræ nomine describuntur, quòd tam Syriæ quàm Ægypti reges Macedones essent, & incertis finibus, modò hi, modò illi latius regnaverint: præterea Iudæam, quod hîc maxime respicitur, nunc hi, nunc illi tenuerint, aut vexaverint. Etiam nunc Hebræi ista imperia uno nomine appellant מלכות יון.

DENTES FERREOS HABEBAT MAGNOS, COMEDENS ATQUE COMMINUENS] Idem quod ferrum in imagine II. 40. Sævitia denotatur in Iudæos maxima, ut dixi.

ET RELIQUA PEDIBUS SUI CONCULCANS] Si quos vivos reliquerat, eos sædè tractabat.

DISSIMILIS AUTEM ERAT CÆTERIS BESTIIS, QUAS VIDERAM ANTE EAM] Id est, multò sævior.

ET HABEBAT CORNUA DECEM] Id est, decem erunt reges, ut infra 24. nempe qui sævituri sunt in Iudæos, tum ex Syria, tum ex Ægypto, quos omnes ex historia numeravit Porphyrius. Cornua eminent in animantibus; sic in populo reges. Videmur autem decem ista cornua reperire posse in capite infra undecimo, hos scilicet, Ptolemæum Lagi, Seleucum Nicatora, Ptolemæum Eupatora, Ptolemæum Evergeten, Seleucum Callinicum, Antiochum Magnum, Ptolemæum Philopatora, Ptolemæum Epiphanem, Seleucum Philopatora, Antiochum Epiphanem.

8. ET CORNU ALIUD PARVULUM ORTUM EST DE MEDIO EORUM] Parvulum cornu dicitur, quia etsi genere erat regio, nullum tamen ius habebat ad regnum, Antiochus scilicet Epiphanes. Vide XI. 21.

ET TRIA DE CORNIBUS PRIMIS EVULSA SUNT A FACIE

E I U S] Id est, per ipsum, aut ex ipsius iussu, Seleucus frater ipsius maior occisus; spoliatus verò Demetrius eiusdem Seleuci filius, Antiochi autem patruelis; spoliatus item Ptolomæus Philopator rex Ægypti. Demetrius fuit filius Seleuci, qui frater Antiochi. Ac proinde apud Iustinum, ubi filio huius Antiochi Demetrius dicitur patruus, legendum *patruelis*: quod nos docent Appianus, & Livij breviator libro XLVI. Vide quæ dicentur infrà ad cap. XI.

ET ECCE OCULI QUASI OCULI HOMINIS ERANT IN CORNU ISTO] Id est, perspicax erit ad res agendas. Vide VIII. 23.

ET OS LOQUENS INGENTIA] Erat enim arrogans admodum, unde & *Επιφάνης* dictus. Vide infrà 20.

9. ASPICIEBAM DONEC THRONI POSITI SUNT] Sedilia iudicum, Dei scilicet, ut regis, & angelorum, ut satraparum regni. Vide quæ suprà IV. 14. 21. Matth. XIX. 28. Apoc. IV. 2. 4. V. 1. XX. 4.

ET ANTIQUUS DIERUM SEDIT] Formam vidit viri provectæ ætatis, quo significabatur bene cocta fore Dei iudicia, qualia esse senum solent.

VESTIMENTUM EIUS CANDIDUM QUASI NIX] Non ipse tantum incorruptus, sed & omnia quæ circum eum sunt.

ET CAPILLI CAPITIS EIUS QUASI LANA MUNDA] Nullo colore tincta. Sic Dei iudicia pura à turbidis affectibus.

THRONUS EIUS FLAMMÆ IGNIS] Id est, tanquam flamma. Ignis res efficacissima: sic & Deus ad iudicia sua exsequenda potentissimus.

ROTÆ EIUS IGNIS ACCENSUS] Quasi ignis ardens. Sedilia in Oriente transportari solebant: ideo rotas habebant, ut fellæ curules Romanorum. Significatur potentia Deum comitari quocumque voluerit.

10. FLUVIUS IGNEUS RAPIDUSQUE EGREDIEBATUR A FACIE EIUS] In Chaldæo: *Flumen igneum manabat, ab ore eius egrediens*. Omnibus decretis eius vis aderat perpetua.

MILLIA MILLIUM MINISTRABANT EI, ET DECIES MILLIES CENTENA MILLIA ASSISTEBANT EI] Non decem illæ quas Aristoteles comminiscitur intelligentiæ, sed immensus Angelorum ministrantium numerus.

IUDICIUM SEDIT] Id est, Angeli illi maiores assederunt in sellis minoribus. בית דין pro בית דין, id est, *ὁ οὐρανός*.

ET LIBRI APERTI SUNT] Libri vocantur scripturæ litis omnes, accusatio, defensio, testimonia, instrumenta. Confer Apocalypf. XX. 12.

11. ASPICIEBAM] Spectabam attentus.

PROPTER VOCEM SERMONUM GRANDIUM, QUOS CORNU ILLUD LOQUEBATUR] Etiam in Deum ipsum. infrà 25. Avebam cernere quem exitum hæc res habitura esset.

ET VIDI QUONIAM INTERFECTA ESSET BESTIA] In Chaldæo: *Spectavi donec interfecta est bestia*. Tam diu substiti speculabun-

duſ, donec exitum cernerem imperij illius Syriaci & Ægyptiaci.

ET PERIISSET CORPUS, ET TRADITUM ESSET COMBURENDUM IGNI] Id eſt, ita deletum eſt, ut eius non magis quicquam appareret, quàm rerum quas ignis abſumit. Pompeius Antiocho Aſiatico Syriam ademit, Auguſtus Cleopatrz Ægyptum: ita regna deſierunt eſſe, factzque ſunt provinciæ populi Romani.

12. ALIARUM QUOQUE BESTIARUM ABLATA ESSET POTESTAS] Macedonia à Paulo victa, Græcia à Mummio & Flaminio, Mithridates à Dario Hyſtaſpis filio ortus, fractus à Sulla & Lucullo, à Pompeio devictus. Sic regna Aſiæ Pergamenæ, Ponti, Cappadociæ, Bithyniæ extincta, quæ olim Chaldæorum, deinde Perſarum fuerant.

ET TEMPORA VITÆ CONSTITUTA ESSENT EIS] *Quia ſpatium vitæ ipſis conſtitutum fuerat: nempe à Deo. Simile vide Apoc. xvii. 17.*

USQUE AD TEMPUS ET TEMPUS] In Chaldæo: *Uſque ad tempus, & quidem præſinitum.* Ultra terminum à Deo fixum non potuerat ſubſiſtere.

13. ASPICIEBAM ERGO] Iam modum deſcribit per quem contingit iſta mutatio. Eadem res ſignificatur quæ per lapidem, cuius in-cuſſu fracti ſtatuz pedes. II. 34. 45.

ET ECCE CUM NUBIBUS COELI] Id eſt, ſumma cum celeritate, ac motu rapido in partes omnes, ut Ierem. iv. 13.

QUASI FILIUS HOMINIS VENIEBAT] Populus Romanus nullum habens intra ſe regem, ut dicitur I. Macc. viii. 14. Filij hominum dicuntur privati, ut Pſal. lxxxii. 7. Privatum autem hîc ſume, quatenus ea vox regibus opponitur, ut apud Lucanum:

*Nefciat hoc quiſquam, niſi tu quæ ſola meorum
Conſcia votorum eſ, me quamvis plenus honorum,
Et Dictator eam Stygias, & Conſul ad umbras
Privatum, fortuna, mori.*

ET USQUE AD ANTIQUM DIERUM PERVENIT, ET IN CONSPPECTU EIUS OBTULERUNT EUM] Id eſt, iuſſus eſt ſe ſiſtere coram Deo regum & regnorum iudice, velut ad accipienda mandata. Sic Cyrus ſervus Dei dicitur, quia Dei decreta exſequabatur. Eſt autem Populus Romanus non obſcurè Chriſti imago, cuius imperium ab initiis minimis in totum orbem pervenit, ſed divino modo. Ita ſenſit & ſcriptor de Regimine Principum.

14. ET DEDIT EI POTESTATEM, HONOREM ET REGNUM] Deuſ ei dedit imperium maximum.

ET OMNES POPULI, TRIBUS ET LINGUÆ IPSI SERVIENT] Confer Apoc. xiii. 7.

POTESTAS EIUS POTESTAS ÆTERNA, QUÆ NON AUFERETUR, ET REGNUM EIUS QUOD NON CORRUMPETUR] Manet etiam nunc Imperij Romani, acciſi alicubi, ſed aucti in aliis partibus, & nomen, & maietas.

15. HORRUIT SPIRITUS MEUS: EGO DANIEL TERRITUS SUM IN HIS, ET VISIONES CAPITIS MEI OBTURBAVERUNT

ME] Ob tantas mutationes, quas generaliter & confusè concipiebat animo, mox intellexit distinctiùs.

16. ACCESSI AD UNUM DE ASSISTENTIBUS] Ad Angelum unum, non ex adsidentibus, sed ex adstantibus & ministrantibus Deo. Vide Zach. III. 4. 7. & quæ dicta à nobis ad Matth. XVIII. 10.

ET VERITATEM QUÆREBAM] Id est, claram intelligentiam: *πὺ ἀκρίβειαν*, Theodotio.

DIXIT MIHI INTERPRETATIONEM SERMONUM] *Rerum*, quas videram in quiete.

17. HÆ QUATUOR BESTIÆ QUATUOR SUNT REGNA] Sic & Theodotio *τέσσαρες βασιλείαι*. In Chaldæo est *מלכין* reges, id est, regum genera, sive reges quadruplices.

QUÆ CONSURGENT DE TERRA] Nihil nisi terrenum cogitant, agéntque, utpote idololatræ.

18. SUSCIPIENT AUTEM REGNUM SANCTI DEI ALTISSIMI] Imperium tandem maximum (id est, Romanum) perveniet ad unius Dei cultores. In hoc honore primas habuissent partes Iudæi, *οἱ Ἕβραῖοι*, si Messiam humilem recepissent: nunc cùm ipsi eum repudiarent, translatus est is honor ad Iudæos mysticos, id est, ad Christianos, qui, quod præcipuum & perpetuum Iudaismi erat, retinent, unius Dei cultum, eo modo in arborem Iudaicam insiti: manente interim penes Iudæos hoc honore, quòd is cui reges ipsi Christiani famulari se testantur, Iesus, Iudæus fuit ex Iudæis. Sancti autem revera Christiani si Christi præcepta sequantur, multùm vincentia omnem Iudæorum, etiam optimorum, sanctitatem.

ET OBTINEBUNT REGNUM USQUE IN SÆCULA SÆCULORUM] Christiani perpetuò compotes erunt magnorum regnorum, & si quid de vetere imperio Romano eis decedet, id compensabitur adiectione terrarum, quæ Romanis nunquam parvè, quales sunt Scania, Russia, Scotia, Hybernia, Polonia, Æthiopia.

19. POST HOC VOLUI DILIGENTER DISCERE] *Exactiùs discere*.

DE BESTIA QUARTA] Quia ea res maximè ad Iudæos pertinebat, idè specialius explicatur.

QUÆ ERAT DISSIMILIS VALDE OMNIBUS] Vide suprà 7.

20. ET DE CORNU ILLO] *Id est, de cornu illo*. Nam 1 hîc, ut a libi sæpe, est *ἑνὶ κρῶνι*.

21. ET ECCE CORNU ILLUD FACIEBAT BELLUM ADVERSUS SANCTOS] Id est, unius Dei cultores, quales eo tempore inter omnes populos soli erant Iudæi. Confer Apoc. XI. 7.

ET PRÆVALEBIT EIS] Etiam urbe & Templo capto.

DONEC VENIT ANTIQUUS DIERUM] Bene cocta Dei iudicia.

ET IUDICIUM DEDIT SANCTIS EXCELSI] Vindictam suam mandabit Iudæis. Vide Ezech. XXXVIII. 18. & sequentibus, XXXIX.

ET TEMPUS ADVENIT, ET REGNUM OBTINUERUNT SANCTI] *Et tempus veniet cùm sancti obtinebunt regnum*: id est, ciecctis An-

tiochi militibus ipsi semet gubernabunt αὐτονομοί, αὐτοδίκαι, αὐτοτελεῖς, ac prætereà subigent Idumæam, Samariam, Ammonitidis & Moabitidis multa. Testantur hoc Maccabæorum libri & Iosephus. Prædixerant verò Esaias LXII. LXIII. Ierem. XXXI. Ezech. XXXVI. In hoc figura fuit imperij multò maioris, quod obtenturi erant Christiani.

23. QUOD MAIUS ERIT OMNIBUS REGNIS] In Chaldaïco : *Differet ab omnibus regnis*, nempe ob maiorem sævitiam & impietatem.

DEVORABIT UNIVERSAM TERRAM] Terra κατ' ἐξοχὴν, est terra Israël, terra promissa patribus, terra optima.

24. PORRO CORNUA DECEM EIUS REGNI DECEM REGES ERUNT] Modò Syriæ, modò Ægypti, qui Iudæam vexabunt.

ET ALIUS CONSURGET POST EOS, ET IPSE POTENTIOR ERIT PRIORIBUS] Non ita in Chaldæo : sed, *diversus erit à prioribus* : multa enim peraget non vi, sed astu. quod significant oculi hominis, suprà 8. Vide infrà VIII. 23. XI. 21. 25.

ET TRES REGES HUMILIABIT] Ptolemæum Philometorem, Seleucum fratrem suum maiorem, & filium eius Demetrium, ut dictum suprà 8.

25. ET SERMONES CONTRA EXCELSUM LOQUETUR] Spernet Deum verum infrà XI. 36. imitati dominum ministri ὑποτάξαντες ἐβλασφήμουν, καὶ λόγοις ἀθεμίτοις περιέειπον. II. Macc. X. 34. & XII. 14.

ET PUTABIT QUOD POSSIT MUTARE TEMPORA] Sperabit se in perpetuum abolere posse Sabbata, Paschata, Pentecostas, σκηνοπηγίας, dies propitiationis, novilunia. Hoc est quod dicitur I. Macc. I. 47. καὶ βεβηλώσαι τὰ ὅσια καὶ ἑορταί.

ET LEGES] *Et legem*, in Chaldæo : id est, circumcisionem, lectionem legis, ritusque alios : τὴν ἀρχὴν τὰ νόμιμα, Macc. I. III. 29. qui eum sectati sunt, ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αἱ γὰρ. I. 14. 15. 16. 17. 45. & sequentibus. Vide Iosephum XII. 7.

ET TRADENTUR IN MANU EIUS] Lex & dierum observationes proculcatæ iacebunt sub ipsius potestate, Deo id sinente.

AD TEMPUS ET TEMPORA, ET DIMIDIUM TEMPORIS] Quod hîc habemus Chaldaïcè, idem habemus Hebraïcè, infrà XII. 7. Tempora, χρόνοι, per excellentiam anni, ut suprà IV. 29. & apud Græcos sæpe. Iosephus de Bello Iudaïco libro I. capite I. de Antiocho agens : τὸν ναὸν ἐσύλησε καὶ τὸν ἐνδελεχισμὸν τῷ κατ' ἡμέραν ἐναγισμαὶν ἔπαυσεν ἐπ' ἑτὴ τεῖα καὶ μῆνας ἑξ. Paulò plus fuit, id est, dies mille ducenti nonaginta, ut habebimus infrà XII. II. mille ducentos nonaginta sex dixit Iosephus IX. 12. ἑτὴ τεῖα καὶ ἡμῶν καὶ μικρὸν τι πλεονέξας, ait Chrysostomus : sed illud supercrescens insuper habetur ad rotundandum numerum. Apocalypsis in historia huic typo respondente dixit dies mille ducentos & sexaginta, XI. 6. & alibi menses XLII. XI. 2. & XIII. 5. Modicum nec Prætor curat, nec Propheta. Putatur autem hoc tempus ab urbe capta, & interdictis ritibus : nam ex quo Idolum fuerat collocatum erant tres tantum anni. Ita Iosephus, & II. Macc. X. 5. Item I. Macc. I. 62. collato

loco eiusdem libri IV. 52. Unde apparet dicto loco II. Macc. x. com-
mate 3. pro *διετῇ* legendum *τελειτῇ*.

26. ET IUDICIUM SEDEBIT] Id est, Deus cum Angelis velut af-
fessoribus (nam Deus Hebræis semper ob oculos ponitur, ad instar
maximorum regum) de Antiocho iudicium feret. Vide suprâ IV. 13
& hîc 9.

UT AUFERATUR POTENTIA] Nempe Antiocho, copiis fufis,
& morte ipsius. Vide Ezech. xxxviii. xxxix.

ET CONTERATUR, ET DISPEREAT USQUE IN FINEM] To-
to regno deleta, de quo antè II.

27. REGNUM AUTEM ET POTESTAS, ET MAGNITUDO RE-
GNI, QUÆ EST SUBTER OMNE COELUM, DETUR POPULO
SANCTORUM ALTISSIMI] Imperium Romanorum latissimè pa-
tens (est enim hîc *συνεκδοχή*, aut *ὑποβολή* frequens Prophetis) tandem
perveniat ad Christianos Iudaismi perfectores. Iudaismi enim substan-
tia est *ἡ μονοθεΐα*; Cætera accessoria. Vide quæ suprâ dicta ad 18.

CUIUS REGNUM REGNUM SEMPITERNUM EST] Nam &
nunc durat.

ET OMNES REGES SERVIENT EI, ET OBEDIENT] Ecclesiæ
Christianæ disciplinæ se subiicient, ut fecit Theodosius ille Magnus.
Quæ disciplina omnia habet quæ habebat Iudaica, (exceptis ritibus ad
tempus datis) & multa meliora.

28. HUCUSQUE FINIS VERBI] Illius sermonis quem ad me ha-
buit unus ex Angelis ministrantibus.

ET FACIES MEA MUTATA EST IN ME] Ita turbatus fui, ut fa-
cies expallesceret. Vide suprâ IV. 33. V. 6. 10.

VERBUM AUTEM IN CORDE MEO CONSERVAVI] Nempe
ut ea accuratè perscriberem, & relinquerem posteris, ingens docu-
mentum divinæ providentiæ, præscientiæque.

C A P U T V I I I.

HINC rursus incipit sermo Hebræus, quia quæ sequuntur ad He-
bræos directè pertinent, cùm ea quæ præcesserunt sufficerent ad
Chaldæos instruendos. Itaque præteritis iam rebus Chaldæorum, tan-
tùm de imperiis & rebus agit post ruinam Chaldaïci imperij exstituris.
Sæpiùs autem res easdem Deus ostendit Danieli, primùm quò eæ res
hærerent animo firmiùs, quam ob causam & magistri apud discipulos
ea sæpe repetunt quæ maximi usus esse existimant: deinde quòd pau-
latim res eas cognoscit, velut distinctiùs cum suis circumstantiis. quod
Deum & in aliis Prophetis fecisse apparet.

1. ANNO TERTIO REGNI BALTASSAR] Laboroso archodi, ut
suprà diximus.

VISIO APPARUIT MIHI] Non iam secundum quietem, sed &
ἑκστασία, qui gradus revelationis habetur perfectior.

POST ID QUOD VIDERAM IN PRINCIPIO] Nempe regni eiusdem regis. suprâ VII. 1.

2. CUM ESSEM IN SUSIS CASTRO] Videtur enim Daniel ante summum illum honorem, quem consecutus fuit sine Laborosoarchodi, munus aliquod habuisse in Susiane: atque eò rediisse post regis Laborosoarchodi mortem: creditur enim Susis sepultus. quâ de re vide narrationem Beniamini Tudelensis. Iosephus autem in Ecbatanis Mediæ urbe structam ab eo ait Barin, (id verò est turrim, ut ad octavum Osee interpretatur Hieronymus) cuius structura ad suam ætatem recens visa fuerit; eique, in Danielis honorem, præfuisse Iudæum è sacerdotum genere, eoque in loco sepultos Medorum ac Persarum, & post Parthorum reges. Hieronymus verò ad hunc locum turrim eandem ponit, non Ecbatanis, sed Susis, errore fortè memoriæ.

QUOD EST IN ELAM REGIONE] Susiane, quanquam satrapia per se fuit, (ut ostendunt & alij & Curtius libro V.) Persidi tamen accenseri solet. Persidem autem פֶּרְסִידָא Hebræi vocant, ut Esaia XXI. 2. & alibi. Quâ de causâ etiam Benjamin Tudilensis Susa ponit in terra Elam. Plinius V. 27. *Infra Eulæum Elymaïs est in ora iuncta Persidi.* Iosephus I. 7, Ελυμαίοις vocat Περσῶν δεξιότατος.

SUPER PORTAM ULAI] Græci quidam Οὐλαίαν retinuere, & sic citat Chrysostomus II adversus Iudæos. Symmachus rivum vertit, ex Hebræo בַּיַּל Esaia XXX. 25. & XLIV. 4. At Chaldæis אֹבֵלֵא est porta, ut apparet in Ionathane Deuteron. XXVIII. 52. & in Thalmudicis non semel. Daniel autem, quanquam Hebræicè loquens, nomina locorum servat Chaldæis usitata. Solent portæ à fluminibus nomen accipere. Ulaï est Straboni, Plinio, & Ptolemæo Eulæus. De eo Plinius VI. 27. *Susianen ab Elymaïde determinat amnis Eulæus ortus in Medis, medióque spatio cuniculis conditus ac rursus exortus per Mesobatenen, lapsus circuit arcem Susarum.* Aquæ eius tanta credita salubritas, ut non aliam reges Persarum biberent, & eam ad longinqua loca apportari sibi facerent. Iosephus hoc visum Danieli ait obtigisse in campo, nempe extra portam flumentanam.

3. ET ECCE ARIES UNUS STABAT ANTE PALUDEM] *Ante portam.* Est enim & hîc אֹבֵלֵא, quod & Hieronymus notavit. Aries secundum Persas divitias significat, teste Achmete CCXLII. 2. nempe ob lanam. Idem ergo quod antè ursus: regnum Medorum & Persarum, ut infrâ explicatur.

HABENS CORNUA EXCELSA] In Hebræo, quo nos utimur, est forma dualis. At Iosephus pluraliter legit: ait enim κέρατα ἐκπιφυκότα πολλά: & id rectius. Multi enim reges fuere, qui hîc per cornua indicantur.

ET UNUM EXCELSIUS ALTERO, ATQUE SUCCRESCENS] Verte: *Primum celsius erat secundo, & excelsius (illo) id quod attollebatur.* Nam primùm Cyrus maximas sibi opes pepererat, plus quàm successores. Cyrus de victâ Asiâ (ait Plinius) pondo XXXIV millia invenerat, præter vasa aurea, aurumque factum, & in eo folia ac platanum, vitæque. Quâ

victoria argenti 10 millia talentorum reportavit, & craterem Semiramidis, cuius pondus xv talentorum colligebat. Talentum autem Ægyptium pondo LXXX patre Varro tradit. Postremus regum Persarum fuit Darius Codomannus. Is præter quod in urbibus aliis fuit, in sola Persepoli habuit cxx millia talentorum: Persagadis, sex millia, Curtio teste. At Strabo libro xv Persepoli & Susis reperta ait XL, aut, ut alij volunt, L millia talentorum: ab aliis tradi, Ecbatanis fuisse comportata ex variis imperij Persici locis LXXX millia talentorum, viii millia direpta ab iis qui Darium occiderunt. opes sanè mirandas.

4. VIDI ARIETEM CORNIBUS VENTILANTEM CONTRA OCCIDENTEM] Nam Persæ sub Dario Hytaspis filio & Xerxe bellum Græciæ intulerunt.

ET CONTRA AQUILONEM] Darius idem Scythis bellum intulit. Meminere Herodotus, Iustinus, & alij.

ET CONTRA MERIDIEM] Cambyfes Ægyptum & Æthiopiam invasit.

ET OMNES BESTIÆ NON POTUERUNT RESISTERE EI: NEQUE LIBERARI DE MANU EIUS: FECITQUE SECUNDUM VOLUNTATEM SUAM, ET MAGNIFICATUS EST] Nempe capta à Persis Babylon cum omni suo imperio, Lydia, Ionia, Asia minor, Ægyptus.

5. ET EGO INTELLIGEBAM] Dum ego hæc considero: & opulentiam scilicet miror.

HIRCUS CAPRARUM] Hircus de caprugno genere. Hircus rapaces significat Achmeti CCXLII. Hircus hinc omnes Græcos significat, quorum portio Macedones. Respondet ergo hircus hic & ventri & cruribus statuae. Item pardo & feræ quartæ.

VENIEBAT AB OCCIDENTE] Respectu Persidis.

SUPER FACIEM TOTIUS TERRÆ] Nempe Asiæ.

ET NON TANGEBAT TERRAM] Volatus celeritatem indicat. Vide suprâ de aliis VII. 6.

HABEBAT CORNU INSIGNE INTER OCULOS SUOS] Regem non minùs ingeniosum quàm fortem, Alexandrum magnum, qui non tantùm Macedoniæ, quæ bona pars Græciæ, rex erat, sed & ab omni Græcia (exceptis Lacedæmoniis) belli in Persas lectus imperator. Vide Iustinum libro XI, Plutarchum Alexandro, & alios. Adde quod infrâ 21.

6. CUCURRIT AD EUM IN IMPETU FORTITUDINIS SUÆ] Expeditiones Græcorum in Asiam id significavit: de toto enim hircò, non de uno tantùm eius cornu agitur.

7. ET COMMINUIT DUO CORNUA EIUS] Priùs Artaxerxem Mnemonem, missis ad Cyrum eius fratrem auxiliis, in quibus fuit Xenophon: deinde Darium Codomannum. Cornua ubique hinc sunt reges.

ET NON POTERAT ARIES RESISTERE EI] Imperium Persicum resistere Græcis non potuit ad Granicum, ad Issum, & alibi.

CUMQUE EUM MISISSET IN TERRAM] Planè debellasset ad Arbela.

CONCULCAVIT, ET NEMO QUIBAT LIBERARE ARIETEM DE MANU EIUS] Totum imperium Medorum Persarumque ad Græcos pervenit.

8. HIRCUS AUTEM CAPRARUM MAGNUS FACTUS EST NIMIS] Adiectis ad imperium illud Hyrcanis, Paropomisadis, Indorum parte.

FRACTUM EST CORNU MAGNUM] Mortuus est magnus Alexander.

ET ORTA SUNT QUATUOR CORNUA SUBTER ILLUD IN QUATUOR VENTOS COELI] Etiam hîc primos illos quatuor duces intelligit, qui sub nomine filiorum & fratrum Alexandri rerum summam ad se traxêre: unde postea orta sunt regna tum alia, tum præcipuè Syriæ & Ægypti. Illi duces ad æs, hi reges ad ferrum ac testam pertinent. Illi sunt cornua pardi: hi bestia quarta.

9. DE UNO AUTEM EX EIS] De Antiocho Magno.

EGRESSUM EST CORNU UNUM MODICUM] Antiochus modicæ primùm fortunæ, privatus, & Romæ obses.

ET FACTUM EST GRANDE CONTRA MERIDIEM] Contra Ægyptum: oppugnauit enim Ptolemæum Philometora.

ET CONTRA ORIENTEM] Nam & Armeniam devicit.

ET CONTRA FORTITUDINEM] In Hebræo: יְבִי. Sic vocatur Iudæa II. Sam. I. 19. & Ezech. XX. 6. 15. nempe quòd amœnissima esset terrarum. Psal. XLVIII. 3.

10. ET MAGNIFICATUS EST USQUE AD FORTITUDINEM COELI] *Adversus exercitum cæli*. Sic dicuntur Levitæ, qui in Templo excubias agebant, militantes suo modo regi cœlorum. Sic vox נְבִי usurpatur Num. VIII. 24. 25.

ET DEIECIT DE FORTITUDINE] De illo exercitu, quosdam deiecit, id est, abduxit à legis observatione. Patet id I. Macc. IV. 42. II. Macc. IV. 14.

ET DE STELLIS] De iis qui eruditionis nomine erant celebres. Vide quæ dicta ad Matth. XXIV. 29. Vide & infra XII. 3.

ET CONCULCAVIT EOS] Profanavit ritibus paganis.

11. ET USQUE AD PRINCIPEM FORTITUDINIS MAGNIFICATUM EST] *Extulit se etiam contra exercitus eius principem*: Oniam scilicet sacerdotem maximum, quem primum dignitate exuit: sacerdotium autem summum pretio vendidit II. Macc. IV.

ET AB EO TULIT IUGE SACRIFICIUM] Vetuit Oniam sacra peragere.

ET DEIECIT LOCUM SANCTIFICATIONIS EIUS] *Locum sanctitatis eius*: id est, summum sacerdotium deiecit, id est, contemptu exposuit, dans illud contra legem hominibus improbis, Iasoni primum, deinde Menelao.

12. ROBUR AUTEM DATUM EST EI CONTRA IUGE SACRI-

FICIUM PROPTER PECCATA] Melius sic: *Et exercitus* (id est, præsidium Antiochi) *dabitur* (imponetur urbi) *contra iuge* (sacrificium) *per scelus*. Per summum Dei contemptum milites urbi imponet Antiochus, ut iuge sacrificium inhibeat. 1. Maccab. 1. 47. Iosephus xii. 7. καὶ γὰρ τὰς καὶ θυμεινὰς θυσίας αὐτὸν προσέφερον τὰς παρὰ τὸ νόμον ἐκώλυσεν αὐτοὺς προσφέρειν.

ET PROSTERNETUR VERITAS IN TERRA] Veritas hic est liber legis, ut Malach. ii. 6. is passim proculcabitur. Iosephus: ἡ φανίξετο δὲ ἐξ ἡποῦ βίβλος ὁ ρεθεὶν ἱερεὺς καὶ νόμος. Libros legis conscissos uistósque dicit scriptor 1. Macc. 1. 59.

ET FACIET, ET PROSPERABITUR] *Quidquid agit ei succedet*: ad tempus scilicet.

13. ET AUDIVI UNUM DE SANCTIS] De Angelis. Angelum Danielis, aiunt Hebræi.

ALTERI NESCIO CUI] ἑνὶ ποτε, Symmachus, lxx. Aquila, Theodotio, Clemens constitutionum vii. 36. retinuere Hebræum φελμοῦν, vel φελμοῦνι. Compositum id putatur ex duobus nominibus וְהָא & וְהָא, quæ habes Ruth iv. 1. & Regum vi. 8. Videtur autem significari, non quivis, sed eximius aliquis. Et hic Angelus necesse est præstiterit cæteris, cum alios doceat.

USQUEQUO VISIO] In quantum tempus durabunt mala ista, quæ inferet populo Dei cornu illud exiguum, ostensa Danieli à comate 9.

ET IUGE SACRIFICIUM] Interruptum scilicet, quæ pars magna erat istorum malorum.

ET PECCATUM DESOLATIONIS QUÆ FACTA EST: ET SANCTUARIUM, ET FORTITUDO CONCULCABITUR] Sic verte: *Et scelus illud vastationis* (id est, oppressio urbis per præsidia Antiochi) *quod exposuit*, *Et sanctuarium*, (Templum) *Et exercitum* (Dei scilicet, id est, Levitas) *conculcationi*. Per quod & Templum profanatum est, & multi Levitarum corrupti.

14. ET DIXIT EI, USQUE AD VESPERAM ET MANE] Id est, usque ad νυκθήμερον. Nam Hebræi cum compositas voces vix ullas habeant, coguntur uti circumlocutione. Vide Genes. 1. 5. & sequentibus, & quæ dicta ad Matth. xii. 40.

DIES DUO MILLE TRECENTI] Bis mille & trecenti. Hoc tempus sex circiter annorum incipit à priori adventu Antiochi in Iudæam, cum sacerdotium profanatum est, comprehenditque secundum eius adventum, interdictos ritus, deinde Idoli collocationem in Templo, & totum tempus interrupti iugis sacrificij.

ET MUNDABITUR SANCTUARIUM] Id est, illo spatio temporis exacto à primo Antiochi adventu, repurgabitur Templum, fiet ἐξκαθισμός, de quo vide 1. Macc. iv. Ioseph. xii. 10. & quæ diximus Ioh. x. 22. Nota πῶς sæpe poni pro mundare.

15. CUM VIDEREM] Vidissem.

ET QUÆREREM INTELLIGENTIAM] Explicationem pleniorē.

QUASI SPECIES VIRI] Angeli enim hominum specie solent apparere, quia inter ea quæ nobis conspicua sunt, nihil est quod ad illos propius accedat. Hunc Angelum fuisse Michaëlem principem Angelorum credunt Hebræi: & certè credibile id est, quando & Gabrieli rerum semper maximarum nuntio imperat.

16. AUDIVI VOCEM VIRI INTER ULAI] Inter me & flumen Eulæum.

GABRIEL FAC INTELLIGERE ISTAM VISIONEM] Sicut princeps aliquis consilij regij dat legatis mandata. *Fac intelligere*: id est, explica apertius, si quid sit quod non pervideat.

17. STETIT IUXTA UBI EGO STABAM] Ut de proximo me-
jius exaudiretur.

PAVENS CORRUI IN FACIEM MEAM] Tanto fulgore exterritus. Vide quæ dicta ad Matth. xvii. 6.

INTELLIGE FILI HOMINIS] Ita Angeli appellant homines, ut se meminerint esse carnem & sanguinem, neque cœlestibus visis supra modum efferantur. Sic Ezech. ii. 2. 3. 6. 8. iii. 1. & alibi.

QUONIAM IN TEMPORE FINIS COMPLEBITUR VISIO] *Ad tempus* (differtur) *implementum huius visi*. Iosephus de hoc vaticinio, πολλοῖς ἔτεσιν ἔμπεδον ἀνέχεται τὰ χρησόμενα. implebitur annis fermè post quadringentis. Huc pertinet & quod infra est 26.

18. CUMQUE LOQUERETUR AD ME, COLLAPSUS SUM PRONUS IN TERRAM] Ut antè conspectu, ita nunc vocis auditu ter-
titus.

ET TETIGIT ME, ET STATUIT ME IN GRADU MEO] Solo tactu vires mihi restituit.

19. QUÆ FUTURA SUNT IN NOVISSIMO MALEDICTIONIS] *Quæ eventura sunt ad finem usque iræ divinæ*: id est, usque ad ἐσχάτον.

QUONIAM HABET TEMPUS FINEM SUUM] Certè (enim) *ad conditum tempus* aderit ille finis, nempe iræ divinæ.

20. ARIES QUEM VIDISTI HABERE CORNUA] Aries ille cornifer. Etiam hîc in Hebræo est duale, ut suprâ: sed melius, ut antè diximus, videtur esse ut legamus pluraliter. Consonantes omnes sunt eadem utrovis modo legas. vocales pridem variant.

REX MEDORUM EST ATQUE PERSARUM] In Hebræo melius: *Reges sunt Mediæ & Persidis*: id est, regnum, ut suprâ vii. 16. in Latino.

21. PORRO HIRCUS CAPRARUM] In Hebræo: *Hirsutus ille hircus*: id est, intrepidus. Vide Gen. xxv. 25.

REX GRÆCORUM EST] Hîc quoque rex pro regno ponitur: Hebræicâ locutione quæ talia permiscet. Ita suprâ vii. 16. in Hebræo. ostendunt id sequentia.

IPSE EST REX PRIMUS] Primus Græcorum rex in Asia, neque aliò spectant omnia hæc vaticinia, Hebræo sermone à Daniele scripta, quæ ad Iudæam diriguntur omnia.

22. QUATUOR REGES] In Hebræo, *regna*: id est, *ducum potentia*: nam sæpe vox מלך sic sumitur apud Hebræos, ut Deuteron. xxxiii. 5. Iud. xviii. 31. xxi. 24. II. Reg. iii. 9. & alibi.

DE GENTE EIUS CONSURGENT] Ex Græcis, sub quorum nomine & Macedones vel in primis comprehensi ab omni ævo.

SED NON IN FORTITUDINE EIUS] Non pari cum maiestate. Ille enim rex, hi duces: quorum duo regium nomen, in minore imperio annis fermè post XII assumserunt.

23. ET POST REGNUM EORUM] In Hebræo: *Et in progressu potentia eorum*: cum iam Seleucus eiusque posteritas per CXX annos, aut amplius, suas opes auxerit, sumpto & diademate.

CUM CREVERINT INIQUITATES] Causa cur Deus tanta mala permiserit hinc indicatur. Expositionem habes I. Macc. i. 12. II. Macc. iv. Ioseph. xii. 6.

CONSURGET REX IMPUDENS FACIE] *Obfirmato vultu*: id autem est, *impudens*. Deuteron. xxviii. Prov. vii. 13. Eccles. viii. 1. Antiocho nulla pietatis, nulla Dei veri aut ficti, nulla honesti cura: cuncta suo ex usu metiebatur.

ET INTELLIGENS PROPOSITIONES] *Versutiarum intelligens*. Sciebat quibus modis Iudæorum multi, homines leves & improbi, à religione abduci possent. Talis fuit postea Iulianus. *ἐγὼ τὰ βάρη τῆς Σατάνης*, ut est Apoc. ii. 24.

24. ET ROBORABITUR FORTITUDO EIUS] Vires eius incrementum, nempe in Iudæa. nam Iudææ causa omnia hæc dicuntur.

SED NON IN VIRIBUS SUIS] Non tam ex ipso causa erit tanti incrementi, quàm ex factionibus Iudæorum. Vide Iosephum dicto loco xii. 6.

ET SUPRA QUAM CREDI POTEST UNIVERSA VASTABIT] Miram vastitatem inferet Iudææ.

ET PROSPERABITUR ET FACIET] *Quidquid aget ei succedet*. ut supra 12.

ET INTERFICIET ROBUSTOS] Id est, *proceres*.

ET POPULUM SANCTORUM] Multos de plebe Dei veri reverentes. I. Macc. i. 52. 60. 61. Ioseph. xii. 7. οἱ δὲ δόκιμοί τε καὶ τὰς ψυχὰς ἀγαπῶντες, οἱ ἐφ' ἐνόησαν αὐτῶν καὶ ἀπὸ τῆς πᾶσιν ἡμέραν ἀνιζόμενοι καὶ πικρὰς βασάνους ἀποφύγοντες, ἀπέθνησκον.

25. ET DIRIGETUR DOLUS IN MANU EIUS] Astus eius successum habebunt.

ET COR SUUM MAGNIFICABIT] Successibus elatus plura semper audebit.

ET IN COPIA RERUM OMNIUM] In Hebræo: *Et in pace multos perdet*: nullo bello, nullis in ipsum iniuriis præcedentibus plures in dies perdet miserè. Vide historiam matris & puerorum apud Iosephum & alios.

ET CONTRA PRINCIPEM PRINCIPUM CONSURGET] In Hebræo: *Stabit super principem principum*. שריים dicuntur omnes principes

familiarum sacerdotalium, ut Esdræ VIII. 24. 28. X. 5. Horum princeps summus sacerdos. Hunc sibi subiiciet Antiochus: dimovebit pro libitu, spretâ divinâ lege.

ET SINE MANU CONTERETUR] Morbo divinitus immisso. Ioseph. XII. 13. I. Macc. II. 8. II. Macc. IX. 5.

26. ET VISIO VESPERE ET MANE, QUÆ DICTA EST] Id est, explicatio visi exponens numerum dierum CIO CIO CCC suprâ 14. Est μετωνυμία.

VERA EST] Id est, nihil habet obscuri, modò initium sumatur unde debet, id est, ex dictis commate 9. Verum hîc, est clarum, apertum, ut suprâ II. 45.

TU ERGO VISIONEM SIGNA] Id est, visum hoc exactè perscriptum ita include, ut archetypum ipsum servari possit usque ad eventum, & tunc cum eventu conferri. Sic Esaiaë XVIII. 6. Ierem. XXXII. 14. XXXV. 32.

QUIA POST MULTOS DIES ERIT] Inter visum & eventum anni intercedent plustrecenti.

27. ET EGO DANIEL LANGUI ET ÆGROTAVI PER DIES ALIQUOT] Mœstus ob illam profanationem Sacerdotij & Templi.

CUMQUE SURREXISSEM] Simulatque per valetudinem surgere mihi licuit.

ET STUPEBAM AD VISIONEM, ET NON ERAT QUI INTERPRETARETUR] Optimè vertes: *Quaquam obstupesceram ob hoc visum, nemo tamen erat qui id sciret.* Græcè, *ὅτι τὸ ὁρῶν*: id est, quàm poteram diligentissimè dissimulabam dolorem meum.

C A P U T I X.

1. **I**N ANNO PRIMO DARI] Id est, Nabonnedi, ut suprâ dictum. Improbè Porphyrius, ut Daniele m serius vixisse imperitis persuadeat, hunc Darium eum vult esse ab quo Templum est restitutum.

FILII ASSUERI] Nomen illud multis commune fuit in Media.

DE SEMINE MEDORUM] ὁ Μήδης, ex ortu dictus in oraculo, & suprâ V. 31.

2. ANNO UNO] Id est, primo, more Hebræo.

EGO DANIEL INTELLEXI IN LIBRIS] Ieremiæ XXV. II. 12. XXIX. 10. Erant enim tunc in manibus exempla librorum Prophetico- rum, ut & Pentateuchi, ut patet infrâ II.

DESOLATIONIS] Vastitas: הרבית, est ipsa vox, quâ Ieremias in hac re usus fuerat VII. 3. XXII. 5. XXV. 18.

3. ET POSUI FACIEM MEAM AD DOMINUM DEUM MEUM, ROGARE ET DEPRECARI] Ad Dominum, id est, versus Templum, ut suprâ VI. 10. promissus quidem erat reditus post annos LXX: sed ita si se exules Iudæi ad Deum converterent; quare Daniel quod suarum est partium facit, & idem faciendi alijs auctor est.

IN IEIUNIIS, SACCO, ET CINERE] Ut in gravi luctu, obdurantem tamdiu captivitatem.

4. ET CONFESSUS SUM] Laudes ei dixi quæ sequuntur. Id enim est *יהי*. Multum convenit hæc oratio cum ea quæ est Nehemiæ ix. Hieronymus hoc loco: *Non ergo quod pollicetur Deus statim futurum est, sed in eos sua promissa implet, qui custodiunt mandata illius.*

MAGNE ET TERRIBILIS] Adversus contumaces.

CUSTODIENS PACTUM] Promissa implens.

ET MISERICORDIAM] Supple, ostendens etiam supra promissa.

DILIGENTIBUS TE] Verè piis.

5. PECCAVIMUS, INIQUITATEM FECIMUS, IMPIE EGIMUS, ET RECESSIMUS, ET DECLINAVIMUS A MANDATIS TUIS ET IUDICIIS] Hieronymus hîc: *Peccata populi (quia unus è populo est) enumerat ex persona sua, quod & Apostolum in epistola ad Romanos fecisse legimus. nempe capite septimo.*

7. TIBI DOMINE IUSTITIA] Id est, laus iustitiæ debetur. Sic infra misericordia, id est, laus misericordiæ.

NOBIS AUTEM CONFUSIO FACIEI, QUALIS EST HODIE] Nobis debebatur hæc ignominia quam patimur.

9. QUIA REBELLES FUIMUS IN EUM] Occurrit tacitæ objectioni, quomodo misericors qui tantis malis populum tradidit? responsio est, extortum hoc ipsi per nimiam populi contumaciam.

11. OMNIS ISRAEL] Plurimi. sicut Psalm. xiv. 3. Rom. iii. 12.

ET STILLAVIT SUPER NOS MALEDICTIO] Effusa est super nos execratio legis: id est, copiosè in nos cecidit. Vide Nahum. i. 6. Jerem. vii. 17. ubi in Græco *χέται*, hîc *ἐπὶ ἤλθεν*.

QUÆ SCRIPTA EST IN LIBRO MOYSI] Levit. xxvi. Deuteronom. xxviii.

12. ET STATUIT SERMONES] Ratos fecit.

QUI IUDICAVERUNT NOS] Qui rexerunt nos. *מלך* est regere.

UT SUPERINDUCERET IN NOS MAGNUM MALUM, QUALE NUNQUAM FUIT SUB OMNI COELO, SECUNDUM QUOD FACTUM EST IN IERUSALEM] *Quomodo evenit Hierosolymis.* Excidia & alibi evenierant, sed nusquam atrociùs quàm Hierosolymis.

14. ET VIGILAVIT DOMINUS SUPER MALITIAM, ET ADDUXIT EAM SUPER NOS] *Et sedulus fuit Dominus in malo hoc in nos adducendo.*

ET FECISTI TIBI NOMEN SECUNDUM DIEM HANC] *Quale est hodie.*

15. INIQUITATEM FECIMUS DOMINE IN OMNEM IUSTITIAM TUAM] Aduersus totam legem tuam, quæ hîc iustitia, ut supra veritas viii. 12.

16. IN OPPROBRIUM SUNT OMNIBUS] En, aiunt victores isti, populum qui se populum Dei peculiarem prædicat.

17. OSTENDE FACIEM TUAM SUPER SANCTUARIUM TUUM] Benignus aspice solum illud, ubi stetit Templum.

PROPTER TEMETIPSUM] Fac hoc, ut veritatem tuam ostendas. In Hebræo est, *propter Dominum*. Sed benè sensum expressere Græcus & Latinus. Mosenim Hebræorum nomina ponere vice pronominum, ut Gen. I. 27. I. Sam. III. 21. II. Thess. I. 7. 8. II. Tim. I. 18.

18. ET CIVITATEM SUPER QUAM INVOCATUM EST NOMEN TUUM] Id est, quæ de tuo nomine vocata est. Sic & Jerem. XXV.

29. vocabatur Hierosolyma urbs Dei Psalm. XLVIII. 2. 9. CI. 8.

NEQUE ENIM IN IUSTIFICATIONIBUS NOSTRIS PROSTERNIMUS PRECES ANTE FACIEM TUAM] Id est, non dicimus nos fuisse innocentes: non negamus nos poenam hanc promeritos: non defensione utimur, sed deprecatione, ut apud patrem: ignosce: si unquam posthac.

19. PROPTER TEMETIPSUM] Sæpè eadem repetit, ut fieri solet in affectu vehementi.

20. CUMQUE CONFITERER PECCATA MEA] Piorum est culpas suas, quamvis ex ignorantia, aut per subreptionem admissas apud Deum non dissimulare. In exilio talis confessio erat vice victimarum expiantium.

21. ECCE VIR GABRIEL] Angelus ille rerum magnarum nuntius, virili specie.

QUEM VIDERAM IN VISIONE A PRINCIPIO] Iam antè VIII. 16.

CITÒ VOLANS] Celeritas ministerij significatur, ut in alis Cherubimorum & Seraphinorum: sic etiam Indi iam olim Angelos pingunt.

TETIGIT ME] Ad robur addendum. Vide suprà VIII. 18.

IN TEMPORE SACRIFICII VESPERTINI] Id est, horâ nonâ, quæ, ut olim, stante Templo, sacrificiis, ita tunc orationibus erat dicata.

22. NUNC EGRESSUS SUM UT DOCEREM TE, ET INTELLIGERES] *Ut me docente intelligas*, nempe quid futurum sit de urbe illa, quam tantum diligis.

23. AB EXORDIO PRECUM TUARUM EGRESSUS EST SERMO] Id est, *simul atque precari cœpisti, statim mandatum accepi*.

EGO AUTEM VENI UT INDICAREM TIBI] *Ut veniens tibi indicarem*: nempe ea quæ ad urbem pertinent.

QUIA VIR DESIDERIORUM ES] Sic & infrà X. II. Est autem loquendi genus Hebræum, quod modò activè, modò passivè exponitur. Symmachus hîc bene vertit *αὐτὸς ἐπιθυμῶν*. Ita vocatur Daniel pari sensu quo Maria *κεχρηται πόθῳ*, Luc. I. 28.

TU ERGO ANIMADVERTE SERMONEM] *Attende iis quæ dicam*.

ET INTELLIGE VISIONEM] *Ut intelligas Prophetiam*. Nam ut Prophetæ videntes, ita omne Prophetiæ genus, quocunque modo homini innotescat, visio dicitur.

24. SEPTUAGINTA HEBDOMADES] Annorum. Ita enim mos erat loquendi, & manet apud Thalmudicos. Ideò ubi de dierum hebdomade agitur, solet adici dierum nomen. Ezech. XLV. 21. infrà X. 2. & 3. in Hebræo.

ABBREVIATÆ SUNT SUPER POPULUM TUUM] *Definitæ sunt.* Iis exactis non ultra erit populus, id est, *πολιτεία* Iudaica, quam tu fortè hætenus sperasti fore sempiternam.

ET SUPER URBEM SANCTAM TUAM] Id est, tibi adeò amatam.

UT CONSUMMETUR PRÆVARICATIO] *Ut finem suum accipiat,* pœna scilicet. nam pœnas פשע, & similibus vocabulis appellare frequens Hebræis.

ET FINEM ACCIPIAT PECCATUM] In Hebræo: *ad obfignandum peccatum:* id est, pœnam peccatorum. quæ completa sunt, obfignari solent. Ita Cicero secundo de Divinatione.

ET DELEATUR INIQUITAS] In Hebræo est כפר. quod etiam sic poni solet, quomodo piare apud Latinos:

Et culpam miserorum morte piabunt.

Idest, lui facient: sic dicunt Hebræi, תהי מיתה כפרה עליי. Ergo congruenter iis quæ præcedunt rectè veritas, & *luatur iniquitas.* plenissimè scilicet.

ET ADDUCATUR IUSTITIA SEMPITERNA] Intra id tempus publicabitur Evangelium, quæ est iustitia, non illa ad tempus duratura, ut legis, quam tu Daniel suprà ix. 15. iustitiam non malè appellasti, sed sine fine.

ET IMPLEATUR VISIO ET PROPHECIA] Intra id tempus implebuntur Prophetiæ veteres Iacobi, Davidis, Esaïæ, & aliorum. Matth. xi. 13. Soli Danieli revelata, quæ post id tempus erant exstitura Matth. xxiv. 15. Visio & Prophetia, id est, visa prophetica.

ET UNGATUR SANCTUS SANCTORUM] Dominus Iesus fiat *χριστός*, per resurrectionem & ascensum in cœlestem regiam Act. ii. 36. Rectè autem ille sanctus sanctorum, id est, omnium sanctissimus dicitur, quemadmodum κατ' ἐξοχὴν ὁ ἄγιος Act. iii. 14. iv. 30. Apoc. iii. 7. Ioh. ii. 20. sic explicat hæc de Messia Moses Gerundensis.

25. SCITO ERGO ET ANIMADVERTE] Disce & retine.

AB EXITU SERMONIS] A promulgatione edicti. Id enim est egredi, ut suprà vi. 7. Luc. ii. 1.

UT ITERUM ÆDIFICETUR IERUSALÈM] Edictum intellige Darij illius, cuius mentio vi. Esdræ: post id enim nullum aliud erat exstiturum ea de re edictum. Qui plura huius interpretationis argumenta volet cognoscere, legat quæ Scaliger habet libro vi Emendationis Temporum, & quæ Iunius ad hunc locum.

USQUE AD CHRISTUM DUCEM] עד Hebræum hîc & alibi non ultimum terminum significat, sed aliquid intra terminos contentum, quasi dicat, inclusâ etiam Christi vitâ aspectabili, qui constitutus à Deo populi sui princeps in perpetuum impendentibus malis eam liberasset, si ei paritum fuisset.

HEBDOMADES SEPTEM, ET HEBDOMADES SEXAGINTA ERUNT] Duo hîc notanda. Hebræos numerum perfectum in particulas scindere, ut Ezechiel. xlv. 12. deinde verò numerum mi-

norem præponere maiori, ut Genes. v. sapissimè. Genes. VIII. 3. & alibi sæpe.

ET RURSUM ÆDIFICABITUR PLATEA ET MURI] Verte: *Postquam iam rursus ædificata fuerit platea & fossæ.*

IN ANGUSTIA TEMPORUM] Id est, in illud spatium temporis multa incident mala; regum cædes, bella civilia mixta externis, sacerdotium venale, & alia eiusmodi.

26. ET POST HEBDOMADAS SEXAGINTA DUAS] Illas scilicet, quæ primas septem satis prosperas subsequuntur.

OCCIDETUR CHRISTUS] Huc respicit Christus ipse. Luc. XXIV. 46.

ET NON ERIT EIUS POPULUS QUI EUM NEGATURUS EST] In Hebræo est tantum *לֹא יִהְיֶה*, id est, *non illi*, supple, erit obediens ille populus, quem redempturus venerat. Hæc causa est excidij, quod Iudæi non paruerint Christo, imò & interfici eum curaverint.

ET CIVITATEM ET SANCTUARIUM] Et urbem & Templum.

DISSIPABIT] Evertet.

POPULUS] Exercitus.

CUM DUCE VENTURO] In Hebræo: *Ducis venturi*: nempe Titi Vespasiani. Sic Hebræorum complures.

ET FINIS EIUS VASTITAS] In Hebræo: *Finis eius cum inundatione*. Id est, post urbem everfam Titi exercitus totam Iudæam inundabit. quod vides in Iosepho.

ET POST FINEM BELLII STATUTA DESOLATIO] Pro fine belli erit definita desolatio. *וַי* sæpe *pro* significat, ut Ioël. II. 8. Jerem. XI. 14. II. Paralip. XXX. 18. Deus hunc exitum bello isti præfinivit, terræ vastitatem.

27. CONFIRMABIT AUTEM PACTUM MULTIS HEBDOMADA UNA] Id est, initium ultimæ annorum hebdomadis (hunc enim sensum exigit expositio sequens) multos in Iudæorum fœdus attrahet, spemque dabunt belli felicitis xx Idumæorum millia in auxilium ipsis adventura. Vide Iosephum Belli Iudaïci IV. 16. sed frustra hæc omnia.

ET IN DIMIDIO HEBDOMADIS] In parte altera ultimæ annorum hebdomadis.

DEFICIET HOSTIA ET SACRIFICIUM] Templo incenso ante urbem captam. Iosephus Belli Iudaïci VI. 26.

ET ERIT IN TEMPLO ABOMINATIO DESOLATIONIS] כְּנֶפֶס ab Hebræis omne id quod expanditur. Malach. IV. 2. שְׁקִיזִים Hebræis sunt idola. Hoc ergo dicit: *per expansa idola veniet desolatio*, sive excidium urbis. Idola illa expansa sunt signa Romanorum militaria omnium exposita conspectui, ut diximus ad Matth. XXIV. 15.

ET USQUE AD CONSUMMATIONEM ET FINEM PERSEVERABIT DESOLATIO] *Et usque ad consummationem, & quidem definitam* (à Deo, ut suprà 24. 26.) *vastitas continget*. Tanta erit vastitas & occidio, ut *πολιτείας* illius adeò nobilis nihil supersit futurum, ita Deo constituyente, cuius decretis obstrependum non est. Consummatio

idem quod *σωτήρεια*. I. Macc. III. 42. Præ plurimis expositionibus huius loci de hebdomadibus, quas ex Africano, Eusebio, Hippolyto, Apollinari, Clemente, Origene, Tertulliano, Hebræis, Hieronymus recitat, hæc quam posui mihi videtur planissima. Veterum proximè ad verum semper accessit Chrysostomus II adversus Iudæos.

C A P U T X.

1. **A** NNO TERTIO CYRI REGIS PERSARUM] Causa luctus Danieli fuit, quia Iudæi, quanquam promisso reditu in patriam, manebant sub imperio Persarum.

VERBUM REVELATUM EST DANIELI] Res futuræ ei revelatæ sunt, quæ sequuntur capite XI, ad quod caput hoc caput est anteliquij vice.

COGNOMENTO BALTASSAR] Etiam hîc transpositio literæ significationem commutat. Rex Nabuchodonosor, Belum dixerat esse custodem opum: at Daniel semet vocat בלט אשער: id est, *latenter* (advenit) *ignis hosticus*: significans subitò atque inexpectatò evenisse Babylonij quæ prædixerat.

ET VERBUM VERUM] Id est, *apertum*, quomodo אמת etiam suprà sumitur II. 45. VIII. 26. Sensus est, non iam per statuarum aut ferarum ænigmata, sed quasi in historia didici ea quæ ventura sunt cum multò propioribus quàm antè circumstantiis. Nam quæ antè sub generali regnorum nomine indicata fuerant, hîc in suos reges actûsque singulos distribuuntur.

ET FORTITUDO MAGNA] Rabbi Abraham exponit *tempus magnum*, quomodo נבזי sumi existimat etiam Iob. VII. 1. X. 17. Sensus ergo erit, in longum tempus spectare ea quæ ipsi revelata sunt, nempe in annos circiter trecentos, ut diximus ad VIII. 26.

INTELLEXITQUE SERMONEM, INTELLIGENTIA ENIM EST OPUS IN VISIONE] *Intellexitque rem: nam intelligentia ei* (data est) *in ipsa visione*. Meliùs quàm antè intellexit omnia, quia explanatè admodum dicta sunt ipsi.

2. EGO DANIEL LUGEBAM] Ob causam modò dictam.

TRIUM HEBDOMADARUM DIEBUS] Ternarius numerus Deo facer: septenarius verò humanarum virtutum consummationem designat.

3. PANEM DESIDERABILEM NON COMEDI] In Hebræo: *Panem desideriorum*: id est, panem delicatum.

ET CARO] Nihil de animante. Vixi herbis & pomis.

ET VINUM NON INTROIERUNT IN OS MEUM] Mos vetus Iudæorum & Christianorum ieiunij temporibus etiam vino abstinere.

SED NEQUE UNGUENTO UNCTUS SUM] Nam etiam talibus deliciis & ornatu per ieiunij tempora abstinerebatur. Vide ad Matth. VI. 17.

4. ERA M IUXTA FLUVIUM MAGNUM, QUI EST TIGRIS]

Nam Sufiane, quæ præfectura erat Danielis (vide suprâ VIII. 2.) Tigrim attingit. Plinius VI. 27. Ptolemæus in descriptione Sufianes.

5. ET ECCE VIR UNUS VESTITUS LINEIS] Vide quæ dicta Ezech. IX. Videtur hîc describi Michaël nominatus infrâ, inter Angelos maiestate præcipuus.

ET RENES EIUS] *Lumbi eius.*

ACCINCTI AURO OBRIZO] Zona eius erat ex auro *אֹרֶז*, ut est Ierem. X. 9. quo habitu hîc exhibetur Michaël, & Christus in Apocalypsi factus post ascensionem caput Angelorum. Vide de hoc loco Chrysostomum *ὡς ἀναλαμπήου*. Erat talis zona ornatus regum, quomodo amictus lineus sacerdotum. Angeli & reges dicuntur & principes hoc capite, ob curam populorum, & sacerdotes rectè dicuntur, ideò quòd preces sanctorum offerant.

6. ET CORPUS EIUS QUASI CHRYSOLITHUS] *Quasi beryllus*, qui mari concolor Ezech. XXXVIII. 30. eo variæ vices significantur ministeriorum angelicorum nunc huc, nunc illuc se ferentium, more Oceani. Vide Ezech. I. 16. X. 9.

ET FACIES EIUS VELUT SPECIES FULGURIS, ET OCULI EIUS UT LAMPADES IGNIS] Vide Matth. XXVIII. 3. significatur in rebus omnibus cognoscendis celeritas ac perspicacia.

ET BRACHIA EIUS, ET QUÆ DEORSUM SUNT USQUE AD PEDES, QUASI SPECIES ÆRIS CANDENTIS] Per brachia ac pedes actiones intellige: per æs candens, earum actionum puritatem, ut Ezech. I. 7.

ET VOX SERMONUM EIUS UT VOX MULTITUDINIS] Id est, quasi barritus magni agminis, ut Ezech. I. 24. significantur horrenda iudicia in reges & regna.

7. VIDI AUTEM EGO DANIEL SOLUS VISIONEM: PORRÒ VIRI QUI ERANT MECUM NON VIDERUNT] Confer Act. IX. 7. Deus eorum quos vult oculos obnubit. Luc. XXIV. 16.

SED TERROR NIMIUS IRRUIT SUPER EOS] Nempe ex sono audito, ut dicto Actorum loco.

ET FUGERUNT IN ABSCONDITUM] Latebras quæsiere.

8. VIDI VISIONEM GRANDEM HANC] Admirabilem.

ET NON REMANSIT IN ME FORTITUDO] Vires meæ conciderunt, ut suprâ VIII. 17. 18.

SED ET SPECIES MEA IMMUTATA EST IN ME] Vultus expalluit. Sic suprâ V. 6.

ET EMARCUI] In Hebræo, *ad corruptionem*. Græci, *ἔτις ἀσθενέειν*. Ita mutatus est vultus, ut omnem pristinum vigorem amitteret.

9. IACEBAM CONSTERNATUS SUPER FACIEM MEAM] Ut suprâ VIII. 17.

10. ET ECCE MANUS TETIGIT ME] Nempe Angeli Gabrielis specie humanâ apparentis, (quod infrâ apparebit) ut nuntij solent. hic quia fulgore illo præditus non erat, aspici poterat. Confer quæ suprâ VIII. 16. 17.

STETI TREMENS] Stabam, sed tremens; minùs iam commotus, sed commotus tamen, ob angeli, quanquam humanâ specie apparentis, præsentiam.

12. QUO POSUISTI COR TUUM AD INTELLIGENDUM] Animum intendisti in impedimenta illa obiecta structuræ Templi.

UT AFFLIGERES TE IN CONSPECTU DEI TUI] Ita ut ob id luctum ieiunio testareris.

EXAUDITA SUNT VERBA TUA] Constituit Deus ille, populum Iudaicum aliquando ad libertatem perducere.

ET EGO VENI PROPTER SERMONES TUOS] Propter preces tuas ego missus sum.

13. PRINCEPS AUTEM REGNI PERSICI RESTITIT MIHI VIGINTI ET UNO DIEBUS] Toto illo tempore quod tu ieiunasti & precatus es, Angelus Persas curans omnia molitus est, ut perpetuò sub Persis manerent Iudæi.

ET ECCE MICHAEL UNUS DE PRINCIPIBUS PRIMIS] Angelorum primus, Iudæum populum sub Deo curans, ut apparet infra 21. Hic est, cuius maiestatem modò viderat Daniel, ut sciret sub quàm magno tutore esset populus Iudaicus.

VENIT IN ADIUTORIUM MEUM] Omnia hæc ad modum aulæ regalis exprimuntur. Gabriel preces perfert: favet ei consilij regij princeps.

ET EGO REMANSI IBI IUXTA REGEM PERSARUM] In Hebræo: *apud reges Persarum*: id est, apud Angelos Persidis negotia curantes, quorum primus ille שר modò dictus. Hebræis מלכי dicuntur etiam duces. Mansi ibi, ait, ut eorum rationes refellerem.

14. VENI AUTEM UT DOCEREM TE QUÆ VENTURA SUNT] Istâ lite peractâ tandem veni.

IN NOVISSIMIS DIEBUS] באחרית, id est, *posthac*.

QUONIAM ADHUC VISIO IN DIES] Id est, longum enim tempus erit antequam omnia quæ tibi dicturus sum impleantur: ut supra initio huius capitis.

15. DEIECI VULTUM MEUM AD TERRAM, ET TACUI] Durante adhuc aliquantum metu, de quo supra 9.

16. ET ECCE QUASI SIMILITUDO FILII HOMINIS] Propius contemplans Gabrielem, videt non esse illi splendorem angelicum, sed formam humanam. In Hebræo est, *filiorum hominis*, pro, *alicuius filiorum hominis*, nam sæpe id pronomen subintelligitur.

TETIGIT LABIA MEA] Et sic vires mihi dedit loquendi, ut antea standi.

DOMINE MI] Alloquitur ut se maiorem.

IN VISIONE TUA] Dum te aspicio, quanquam formâ humanâ præditum.

DISSOLUTÆ SUNT COMPAGES MEÆ] Contremui, ut supra 11.

17. ET QUOMODO POTERIT] *Potuisset*.

SERVUS DOMINI MEI] Ita semet appellat per modestiam: ut

Genes. XVIII. 3. XXI. 23. 24. 27. XLVII. 3. 4. & alibi.

LOQUI CUM DOMINO MEO] In Hebræo: *Cum domino meo illo*; id est, cum altero Angelo tantam præferente maiestatem.

NIHIL ENIM IN ME REMANSIT VIRIUM] Remanserat, cum cum viderem. *suprà* 8.

INTERCLUDITUR] Interclusus erat.

18. RURSUM ERGO TETIGIT ME QUASI VISIO HOMINIS] Ille Angelus specie humanâ apparens alterum me attigit.

19. VIR DESIDERIORUM] Ut *suprà* IX. 23.

PAX TIBI] Omnia tibi salva. Solebant veteres malum aliquod metuere ex viso cœlesti, tanquam eo indigni. Iud. XIII. 21. 22.

CONFORTARE] Sume bonum animum.

LOQUERE DOMINE MI, QUIA CONFORTASTI ME] Et verbis, & additis viribus.

20. NUNQUID SCIS QUARE VENERIM AD TE] Ex precibus tuis id colligere potes.

ET NUNC REVERTAR] Nempe postquam futura (quæ ad finem usque libri decurrunt) tibi explicavero.

UT PRÆLIER] Ut disputem. nam & hoc genus quoddam pugnae est, sicut eloquentia dicitur, arma Demosthenis.

ADVERSUS PRINCIPEM PERSARUM] Laborantem ut maneat imperium Persarum, & sub eo sint Iudæi.

CUM EGO EGREDERER] Id est, priusquam ego è Dei regia discederem.

APPARUIT] Causam suam egit.

PRINCEPS GRÆCORUM] Laborans ut Græcis daretur imperium in Iudæos, & id perpetuum maneret.

VENIENS] Accedens ad Dei thronum.

21. VERUNTAMEN] *Sedenim*: nempe priusquam mihi redeundum sit.

ANNUNTIABO TIBI QUOD EXPRESSUM EST IN SCRIPTURA VERITATIS] Perstat in figura à more regum desumpta. Scripturam veritatis vocat decretum certissimum à Deo factum, expensis omnibus quæ pro Persis aut Græcis adferri poterant. Eo autem constituerat Deus, ut Iudæi à Persis per Græcos, à Græcis per Maccabæos liberarentur.

ET NEMO EST ADIUTOR MEUS] In promovendis precibus tuis, quod mihi munus mandatum est.

IN OMNIBUS HIS] Quæ ad libertate donandos Iudæos pertinent.

NISI MICHAEL PRINCEPS VESTER] Angelorum primus, primæ gentis, id est, Iudaicæ custod tunc, ut nunc Christus (quem ad Michaëlis modum & ultrà depingit Apocalypsis) Christianæ. Omnes aliarum nationum præsides Angeli aut Persis favebant aut Græcis. Talia inter Angelos stinxit Christus.

CAPUT XI.

1. **E**GO AUTEM AB ANNO PRIMO DARIi MEDI STABAM,
UT CONFORTARETUR ET ROBORARETUR] Cohærent
hæc cum superioribus. Angelus enim precum interpres pergit loqui,
& ait, se iam ab illo tempore, cùm illas ardentissimas preces effudit Da-
niel, quæ sunt capite IX, omni modo adiuvisse ea consilia, quæ dabat
Michaël. Solent in aulis regum qui plurimùm habent auctoritatis ha-
bere alios qui secundas agunt.

2. **ET NUNC VERITATEM ANNUNTIABO TIBI**] Res apertas,
sine ænigmate; ut suprà X. 1. Hic debuerat poni capitis initium.

ECCE ADHUC] Post Cyrum, cuius tempore hoc visum obtigit.
suprà X. 1.

TRES REGES STABUNT IN PERSIDE] Cambyfes : Smerdis,
aut Pseudosmerdis, Mardus Æschylo : Darius Hyftaspis. Hos omnes,
sed additis post Mardum interregibus, habes apud Æschylum Persis.
Vide Scaligerum libro VI. Emendationis, ubi de Hebdomadibus.

ET QUARTUS DITABITUR OPIBUS] Xerxes Darij illius filius
per Græcorum historias notissimus. Magnas autem opes ei Darius reli-
querat. Æschylus:

Μὴ μέγας πλοῦτος κοίσεις οὐδ' αὖτ' ἐν ποδὶ

Ὀλβον ὃν Δαρείος ἦρ' ἐν σέῳ ἀνὰ πᾶν ἔχων.

Ibidem : ἀπαθήσεις ὁ Περσῶν στρατός. Mardonius apud Herodotum ait,
Xerxi tempore sub Persis fuisse Sæas, Indos, Æthiopes, & Assyrios.
In exercitu eius fuisse ait Herodotus quinquagies bis centena octogin-
ta tria millia. Naves Cornelius Nepos & Iustinus CIICC.

CONCITABIT OMNES] Subditos, sociosque. Vide initium dictæ
Tragœdiæ Persarum Æschyli.

ADVERSUS REGNUM GRÆCIE] Omnes populos Græci no-
minis, & Lacedæmonios cecidit ad Thermopylas: Athenas incendit:
mox terra marique victus domum rediit. Hoc autem non sine causa
hic narratur, ut appareat, Alexandrum non sine causa probabili post-
eà ivisse in Persas. Vide Polybium, Curtium, & alios. Meminerit ve-
rò qui hæc & sequentia leget, eius quod nos monet Hieronymus: *Scripturæ sanctæ propositum est non externam absque Iudæis historiam texere, sed
eam quæ Israëlitico populo copulata est.*

3. **SURGET VERÒ REX FORTIS**] Ex Græcis scilicet, Alexander.

ET DOMINABITUR POTESTATE MULTA] Mirè victoriis im-
perium suum propagabit.

ET FACIET QUOD PLACUERIT EI] Vide Plutarchum de for-
tuna & virtute Alexandri. Curtius: *Fatendum est tamen, qui plurimùm
virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quam solus omnium mortalium in po-
testate habuit.* Menander:

Ὡς Ἀλεξάνδρ' αἰδὲς ἦδ' ἡ τῆς τοῦ καὶ ζήτων ἕνεκα

Αὐτόματος ἔστ' ἐπ' ἡμῶν, καὶ διελθεῖν δηλαδὴ

Tomus II.

M m m

Διὰ θαλάσσης δειῖ ἕπον' ἔστι' ἕστι μοι βαπός.

Hic locus est Danielis, cum aliis fortè præcedentium, quem Alexandro Hierosolyma intranti ostendit summus sacerdos Iaddus. Vide Iosephum xi. 8.

4. ET CUM STETERIT] Tanquam victor Asiæ.

CONTERETUR REGNUM EIUS] Quod imperium sub uno stare potuisset, dum à pluribus sustinetur, ruit: ait Curtius.

ET DIVIDETUR IN QUATUOR PARTES COELI] Id est, in duces quatuor, de quibus suprà vii. 6. viii. 8.

SED NON IN POSTEROS EIUS] Nam liberum Alexandri nomen tantum ducibus illis pro prætextu fuit, ut suprà diximus.

NEQUE SECUNDUM POTENTIAM ILLIUS QUA DOMINATUS EST] Ducum nomen sibi sument initio, non regum. suprà viii. 22.

LACERABITUR ENIM REGNUM EIUS ETIAM IN EXTERNOS, EXCEPTIS HIS] In Hebræo: etiam aliis præter istos. Etiam alij minores duces imperij illius partes sibi vindicabunt, ut Eumenes, Philotas, Antigonus, Cassander, Menander, Leonnatus, Acropatos, Scynus, Lyfimachus, & alij. Vide Arrianum, Curtium, Iustinum, & alios.

5. ET CONFORTABITUR REX AUSTRI] Sicut modò multos post Xerxem Persarum reges, ita nunc multas res τὴ Διαδοχῶν transilit, res Iudaicas respiciens, ut modò diximus. Ad Aquilonem Iudæis est Syria, ad Austrum Ægyptus. Rex Austri, de quo hîc agitur, est primus post Alexandrum Ægypti rex Ptolemæus Lagi filius, ideò speciatim nominandus, quòd is Hierosolyma dolo cepit. quod narrat Iosephus xii. i. Hic Ptolemæus magnas sibi opes paravit, ut testatur Iustinus libro xiii. Hic est ὁ Λαγίδας Πτολεμαῖος in Idyllio Theocriti, qui de filij eius Ptolemæi Philadelphi opibus loquens ait:

—πολὺς ὃ οἱ ὅλκος ὀπηδεῖ,

Πολλὰς ὃ κρατέει γαῖης, πολλὰς ὃ θαλάσσης.

Μυρία ἄπειροί τε καὶ ἔθνεα μυρία φῶτ'.

Λήϊον ἀλδήσκειν ὀφελόμενον Δίος ὄμωρ.

Ἀλλ' οὐτὶς τόσα φύει ὅσα γαμαλὸς Αἴγυπτος,

Νεῖλος ἀναβλύζων διερχὼν ὅτε βώλακα θρύπτει.

Οὐδέ τις ἄρα πάντα βροτῶν ἔχει ἔργα δαέντων.

Τρεῖς μὲν οἱ πολίων ἐκόνταδες ἐνδεδμύται,

Τρεῖς δ' ἄρα χιλιάδες τεταῖς ἐπὶ μυριάδεσσιν,

Δοιαὶ ὃ τεταῖδες, μὲν ὃ σφίσιν ἐνδεκάδες τρεῖς.

Τῶν πρώτων Πτολεμαῖος ἀγῶν ἐμβασιλεύει.

Καὶ μὲν Φοινίκας ἀποτέμεται, Ἀρραβίας τε,

Καὶ Συρίας, Λιβύης τε, κελαναὶν τ' Αἰθιοπῶν.

Παμφυλίοισι τε πᾶσι καὶ αἰχμηταῖς Κιλικίᾳ.

Σημίᾳ, Λυκίᾳ τε, Φιλοπολέμοις τε Κάρῳ,

Καὶ νᾶσις Κυκλάδεσσιν· ἐπεὶ οἱ νᾶες ἄρ' εἰσι.

Γόντον ὅτι πλώοντι· θαλάσῃ ὃ πᾶσα καὶ αἶα.

Καὶ ποταμοὶ κελεύοντες ἀγῶνται Πτολεμαῖοι.

Πολλοὶ δ' ἰπῶνες, πολλοὶ δὲ οἱ ἀσπίδιαται
 Χαλκῶν μὲν μάρμαρῳ σισαγμένοι ἀσφαλαζῶντι.
 Ὀλβῶν μὲν πᾶντας κατὰ βελίχῃ βασιλῆας.
 Τόσων ἐπ' αὐτῷ ἕκαστον ἐς ἀφρονὸν ἔρχεται οἶκον
 Γάνοι. λαοὶ δ' ἔργα πᾶσι τέλλουσιν ἔκκληροι.

Hæc ille à patre acceperat. Pater autem ipse, de quo hîc sermo, ad Ægyptum adiecerat Cyprum, Phœnicen, Cariam aliasque insulas & regiones, ut hîc ex antiquis commemorat Hieronymus. Addendus hîc Appiani locus ad eundem Ptolemæum Philadelphum pertinens:

Καὶ τοῖς ἐμοῖς βασιλῶσι μόνοις ἡ γράψα τε περὶ μυνειάδες εἴκοσι, καὶ μυνειάδες ἰππέων τέσσαρες, καὶ ἐλέφαντες πολεμιστῶν τετρακῆσιοι, καὶ ἄρματα ἐς μάχας διχάλια, καὶ ὅπλα εἰς ἀφροδίτῃ μυνειάσι τετράκοντα, καὶ τὰδε μὲν αὐτοῖς ἐς πεζομαχίαν ἐς δὲ ναυμαχίας κοντῶν καὶ ὅσα σμικρότερα ἄλλα διχάλια, τετρήρεις δὲ ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρεις πεντακῆσιοι καὶ χίλια. καὶ σκῆπη τετρήρητα διπλότρεα τούτων, θαλάμηγ' αὖτε χρυσόπρυμνα καὶ χρυσόμυρα ἐς πολέμου πομπῇ, οἷς αὐτοῖς ἀφ' ἑαυτῶν ἐπέβαινον οἱ βασιλεῖς ὀκτακῆσιοι. χρημάτων δὲ ἐν τοῖς θησαυροῖς τέσσαρες καὶ ἑξοκμήκοντα μυνειάδες ἀργάντων Αἰγυπτίων. ἐς γὰρ δὴ τοσοῦτο πᾶσι σκῆψις τε καὶ γράψας ἐκ τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν φαίνεται παραγαγόντε καὶ κατὰ λίπῶν ὁ δούτερος Αἰγυπτίου βασιλεὺς μετ' Ἀλέξανδρον.

ET DE PRINCIPIBUS EIUS] Supple, Alexandri, antè indicati.

PRÆVALEBIT SUPER EUM] Res magnas geret Seleucus Nicator, qui capto Demetrio, Syriæ adiecit Asiam. Iustinus xvi. Vicit prælio & Lysimachum Thraciæ regem, & Antigonom in Phrygia, & Androcotum in India, ob tot insignes victorias dictus Nicator, teste Appiano.

ET DOMINABITUR DITIONE: MULTA ENIM DOMINATIO EIUS] In Hebræo: *Et imperabit, ita ut imperium eius magnum sit imperium.* Hoc dicit propter adiectionem Gog ad Magog. Vide Ezechielem. Appianusea quæ Seleucus tenuit commemorans, in iis ponit Syriam, Phrygiam, Mesopotamiam, Bactrianam, Arabiam, Pyros, Sogdianen, Arachosiam, Hyrcaniam, & Indiæ multa, etiam ultra flumen Indum: additque multò potentiorẽ fuisse aliis qui Alexandro successerunt: conditas ab eo urbes Antiochias sexdecim, Laodiceas quinque, Stratoniceam, Berræam, Edessam, Perinthum, Maroneam, Callipolin, Achaïam, Pellam, Oropum, Amphipolin, Arthufam, Astacum, Tegeam, Chalcida, Larissam, Heream, Apolloniam: in Parthia Soteram, Calliopen, Charita, Hecatompolin, Achaïam alteram. Apud Indos Alexandropolin: apud Scythas Alexandreschata: Nicephorium præterea in Macedonia, in Armenia Nicopolin, dictas has urbes ex suis victoriis.

6. ET POST FINEM ANNORUM FEDERABUNTUR] Venient ad federa hinc Ægypti, inde Syriæ, Asiæque reges.

FILIAQUE REGIS AUSTRI] Berenice Ptolemæi Philadelphi filia.

VENIET AD REGEM AQUILONIS] Ad Syriæ & Asiæ regem Antiochum cognomine deum, nepotem Seleuci Lagidæ veniet, de-

ducente eam patre Pelusium usque cum infinitis millibus auri & argenti, unde ipsa dicta *Φερνοφόρος*, teste hîc Hieronymo. Vide & Appianum.

FACERE AMICITIAM] In Hebræo: *Ad faciendas rectitudines*: quod *σωθήκας* vertit Theodotio. Per federa corriguntur curva.

ET NON OBTINEBIT FORTITUDINEM BRACHII] Id est, non diu erit in auctoritate. Id enim *נחל* Hebræis, quod *ἀντήλη* vertunt LXX.

ET NON STABIT SEMEN EIUS] In Hebræo: *Et non stabit* (ipsa scilicet) *& semen eius*. Id est, neque ipsa, neque stirps eius in imperio manebit.

ET TRADETUR IPSA, ET QUI ADDUXERUNT EAM, ADOLESCENTES EIUS, ET QUI CONFORTABUNT EAM IN TEMPORIBUS] Illud *הילריה*, quod hîc vertitur *adolescentes*, ab aliis genitor, optimè scribes cum patach sub Iod, ut sensus sit: *Tradetur* (in manus hostium) *& ipsa, & qui eam comitati fuerant* (nempe ex Ægypto) *& filius eius, & quisquis illo tempore eius partes secutus fuit*. Berenice cum in Daphneo se clausisset cum filio suo, dolo circumventa & trucidata est à privigno Seleuco Callinico. Narrant Iustinus & Appianus.

7. ET STABIT DE GERMINE RADICUM EIUS PLANTATIO] In Hebræo: *Et surget de surculo radicum eius* (Berenices) *qui sit loco ipsius germinis*: Ex Ptolemæo Philadelpho, unde nata Berenice, exsistet Ptolemæus Evergetes, qui regnum paternum obtinebit.

ET VENIET CUM EXERCITU] Ad vindicandam sororis iniuriam. Appianus Syriacis. Iustinus libro xxvii.

ET INGREDIETUR PROVINCIAM REGIS AQUILONIS] Appianus: *ἐς Συρίαν ἐνέβαλε καὶ ἐς Βαβυλῶνα ἤλασε*. In Hebræo est: *Ingreditur munitionem*: id est, fines.

ET ABUTETUR EIS, ET OBTINEBIT] In Hebræo: *Et faciet in eis, & obtinebit*. Nec aliter Theodotion. Sensus est: *ita aget intra illos fines, ut potiatur, bonâ scilicet parte Syriæ*. Multæ urbes se ei tradidêre, ut narrat Iustinus.

8. INSUPER ET DEOS EORUM, ET SCULPTILIA] *Et pro id est.*

VASA QUOQUE PRETIOSA AURI ET ARGENTI CAPTIVA DUCET IN ÆGYPTUM] Nempe vasa simul & simulacra duo millia quingenta. In iis etiam simulacra quæ Cambyfes olim ex Ægypto in Persida asportaverat, ob quæ reducta Evergetes dictus Ægyptiis. Ita ex historiis Hieronymus.

IPSE PRÆVALEBIT ADVERSUS REGEM AQUILONIS] Nisi in Ægyptum domesticâ fortunâ revocatus esset, totum regnum Seleuci occupasset, ait Iustinus.

9. ET INTRABIT IN REGNUM] *Postquam ingressus fuerit in regnum*, supple Syriæ.

REX AUSTRI] Ptolemæus ille Evergetes.

ET REVERTETUR IN TERRAM SUAM] *Mox revertetur in terram suam*: in Ægyptum; non impunè tantum, sed cum maxima præ-

da ad XL millia talentorum argenti. Hieronymus.

10. FILII AUTEM EIUS PROVOCABUNTUR, ET CONGREGABUNT MULTITUDINEM EXERCITUUM] *Filij autem eius* (Seleuci scilicet Callinici, quibus nomina Seleucus, Ceraunus & Antiochus Magnus) *irritati* (facto scilicet isto Ptolemæi Evergetæ) *maximos exercitus cogent*. Meminere Polybius libro II. & V. Item Appianus.

ET VENIRE PROPERANS ET INUNDANS] Nempe alter eorum Antiochus Magnus. Is iam solus designatur, quia Seleucus Ceraunus in ipso molimine intercidit. Antiochus ergo venit subito, & inundavit, nempe Iudæam cum Cœle Syria, prodentem Theodoto Ptolemæi Philopatoris Toparcha. Auctor Polybius libro IV.

ET REVERTETUR, ET CONCITABITUR, ET CONGREDIETUR CUM ROBORE EIUS] In Hebræo: *Et transibit iterum irritatus usque ad fines eius*. Iterum irritatus, frustra tentatâ pace, transibit per eum locum cui nomen Phaniel, quod θεοῦ πνεύματος vertit Polybius, ad ulteriora, captisque Botry, Triere, Calamo, Philoteria, Atabyrio, Pelle, Camaone, Gephronæ, Abyla, Galatide, Gadoris: & in Arabia Rabbatamano, perveniet usque ad Raphiam locum munitissimum in finibus Ægypti. Hæc omnia habet dicto libro quinto Polybius.

11. ET PROVOCATUS REX AUSTRI] Tantis damnis excitus rex Ægypti Ptolemæus Philopator.

EGREDIETUR] Ex Ægypto.

ET PUGNABIT ADVERSUS REGEM AQUILONIS] Prælium committet cum Antiocho Magno ad Raphiam, cuius meminit præter Polybium Strabo libro VI. & scriptor tertij Maccabaïci.

ET PRÆPARABIT MULTITUDINEM NIMIAM] *Maximo exercitu contracto*, nempe peditum LXX, equitum quinque millibus, elephantis septuaginta tribus, navibus tectis xxx, onerariis cccc.

ET DABITUR MULTITUDO IN MANU EIUS] Plurimos de exercitu Antiochi Magni capiet: quatuor millia, ait Polybius: scriptor tertij Maccabaïci: πολλοὶ δὲ καὶ δορυαλῶται.

12. ET CAPIET MULTITUDINEM, ET EXALTABITUR COR EIUS] *Et ob captam multitudinem efferet se eius animus*. Omni enim metu abiecto luxui se dedit, & amoribus Psaltriæ ac concubinarum. Syria ac Iudæa intratis Templum Dei contemnit, in adytum intrans contra legem, quâ de causâ ipsi νοῦν ἀφωχῶν tribuit scriptor Maccabaïci tertij. Adde Iosephum XII. 3.

ET DEIICIET MULTA MILLIA, ET NON PRÆVALEBIT] Id est, quanquam deiectis multis millibus, non tamen prævalebit, id est, ipsum Antiochum neque interficere, neque capere poterit. Ita hic Hieronymus.

13. CONVERTETUR ENIM REX AQUILONIS, ET PRÆPARABIT MULTITUDINEM MULTO MAIOREM QUAM PRIUS] Locutio Hebræica, pro qua dicas Latine: *Iterum colliget exercitum multo quam antè maiorem*: nempe Magnus Antiochus, ex Babylonia maximè, ut hic

notat Hieronymus. Adde Appianum initio rerum Syriacarum, qui & ex Media collectum ait exercitum:

ET IN FINE TEMPORUM ANNORUMQUE] Mortuo Philopatore: regnum autem Ægypti adepto filio Ptolemæi Philopatoris Ptolemæo Epiphane.

VENIET PROPERANS CUM EXERCITU MAGNO, ET OPIBUS NIMIIS] Sperans se Ægyptum eripere posse puero Ptolemæo Epiphani. Appianus dicto loco. Polybius libro XVI, citante Iosepho XII. 3. & libro XVI. & XVII. in fragmentis.

14. ET IN TEMPORIBUS ILLIS MULTI CONSURGENT CONTRA REGEM AUSTRI] Philippus rex Macedonum societatem iniit cum Antiocho Magno, ad invadendam Ægyptum, ut hîc memorat Hieronymus.

FILII VERÒ PRÆVARICATORUM POPULI TUI] In Hebræo: *perfractorum*, legis scilicet. Illi nimirum, qui in gratiam Ptolemæi Evergetæ, cum is Scopam misisset, & per eum pleraque Iudææ sui iuris fecisset, à religione defecerunt.

EXTOLLENTUR UT IMPLEANT VISIONEM, ET CORRUENT] Superbient freti armis, sed mox cadent, Antiocho Scopam & ipsos vincente, ut eo modo impleantur veteres prophetiæ, quæ legem spernentibus omnia mala denuntiant. De hac victoria Antiochi contra Epiphanem Ptolemæum vide Iosephum XII. 3. Ptolemæum autem Epiphanem id omni modo egisse, ut Iudæos multos ab Iudaïsimo abduceret, discas ex Maccabaico tertio.

15. ET VENIET REX AQUILONIS] *Nam veniet.* Causam narrat ruinæ illorum Iudæorum qui legem contemserant.

ET COMPORTABIT AGGEREM] Vallum castrense iaciet contra Sidonem. Hieronymus hîc.

ET CAPIET URBES MUNITISSIMAS] In Cœle Syria & Samaria. Iosephus dicto loco: adde & in Ægypti finibus, teste Appiano. Livius lib. XXXIII. *Antiochus cum priore æstate omnibus quæ in Cœle Syria sunt civitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hyberna Antiochiam concessisset.*

ET BRACHIA AUSTRI NON SUSTINEBUNT] Non poterunt illa loca tueri Ægyptij. De hoc loquendi genere vide suprâ 6.

ET CONSURGENT ELECTI EIUS AD RESISTENDUM, ET NON ERIT FORTITUDO] In Hebræo: *Et quanquam populosa erit iuventus eius, non tamen vires habebit ad obsistendum*, Antiocho Magno scilicet.

16. ET FACIET VENIENS SUPER EUM IUXTA PLACITUM SUUM, ET NON ERIT QUI STET CONTRA FACIEM EIUS, ET STABIT IN TERRA INCLYTA] *Postquam contra illum veniens fecerit quæ voluerit, nemine se ipsi opponente, firmabit se in terra amœnissima.* Id est, in Iudæa, ut suprâ VIII. 9. Antiochus Magnus multis victoriis potitus, Iudæam omnem, Iudæis non nolentibus, tenuit, & ex eorum commeatu aluit exercitum, & urbe Hierosolymorum intrata, Scopæ milites qui in arce erant, obsedit. Iosephus XII. 3. qui & Polybium allegat.

ET CONSUMETUR IN MANU EIUS] Melius: & perficietur per eum: id est, Iudæa sub ipso florebit. Nam Antiochus Magnus dispersos Iudæos Hierosolyma revocavit, ibi habitantes in triennium immunes fecit tributorum, tertiâ parte eorundem tributorum levavit in perpetuum: senatores, sacerdotes, Levitas immunes fecit à capitatione & auro coronario, vivere Iudæos ex legibus Iudaïcis voluit, ad sacrificia pecudes & pecunias dedit, ligna verò ad Templi opus perficiendum, iubens ὅτι πρὸς τὸ ἱερὸν ἀπὸ ῥημάτων ἔργον. Hæc sunt omnia in epistola Antiochi, quam dicto capiti tertio libri xii inseruit Iosephus, ubi ἀπὸ ῥημάτων est quod hîc הָלָה, quod alibi per σωτελεῖν, alibi per τελειοῦν, aut πληροῦν vertunt LXX.

17. ET PONET FACIEM SUAM UT VENIAT AD TENENDUM UNIVERSUM REGNUM EIUS] Omnia fecit ὡς Αἴγυπτον ἔρημον ἀρχοντας (ob pueritiam nempe Ptolemæi Epiphanis) ἀρπασόμενος, ait Appianus. Iustinus: Contemptâ parvuli filij eius (Philopatoris) ætatē, qui in spem regni relictus præda etiam domesticis erat, Antiochus rex Syriæ occupare Ægyptum statuit.

ET RECTA FACIET CUM EO] Federa, ut suprâ 6. diffusus scilicet Ægyptum vicari posse ob metum à Romanis, ut notat Appianus, leoninâ non satis proficiente, vulpinam induet.

ET FILIAM FEMINARUM DABIT EI] Est & hîc ἡλληνισμός. כַּת הַנְּשִׁים, pro כַּת אִשָּׁה הַנְּשִׁים, filiam suam, quæ erat femina feminarum: id est, pulcherrima. Ea fuit Cleopatra, Syra cognomine, quam Ptolemæo Epiphanidespondit Antiochus, dotem dans Syriam Cœlen, sed animo subdolo.

UT EVERTAT ILLUD] Ut corrumpat eam. Hoc animo fecit eas nuptias, ut Cleopatrarum opera ac consiliis contra Ptolemæum Evergeten uteretur.

ET NON STABIT] At non succedet hoc.

NEC ILLIUS ERIT] Cleopatra magis erit in potestate mariti quàm patris.

18. ET CONVERTET FACIEM SUAM AD INSULAS] Consilia sua vertet ad capienda maritima Thraciæ & Graciæ loca. nam omnia maritima, insulæ Hebræis: quanquam & insulas Rhodum, Samum, Eubœam, Delum Antiochus sibi vi aut societate adiunxit. Habes hoc apud Appianum, Florum & Hieronymum hoc loco. Adde Livium xxxiv.

ET CAPIET MULTAS] πολλά τὰ Θερσικῆς ἡσῆγετό τε καὶ κατερέφελο: Appianus.

ET CESSARE FACIET PRINCIPEM OPPROBRII SUI, ET OPPROBRIUM EIUS CONVERTETUR IN EUM] Optimè veritas: Et cessare faciet dux ipsius in se contumelias, quin etiam contumelias illius in ipsum vertet. ὡς dux, est Lucius Scipio Africani pater, non rex, sed dux Romani exercitûs. Is non tantum effieiet ne Antiochus ullos socios populi Romani bello laceſſat, verum etiam ipsum victum prælio ad Sipylum montem coget accipere pacem probrosam, per quam Antio-

chus omni Europa abstinit, & Asia omni intra Taurum montem, elephantos & naves quot vellent Romani promisit tradere, dans obsides, persolvere belli impensas. Habes hoc apud Plinium libro xxxvii: Florum ii. 8: Iustinum xxxi: Appianum Syriacis: Polybium in excerptis de legationibus.

19. ET CONVERTET FACIEM SUAM AD IMPERIUM TERRÆ SUÆ] In Hebræo: *ad fines regni sui.*

ET IMPINGET, ET CORRUE, ET NON INVENIETUR] Iustinus: Interea in Syria rex Antiochus, cum gravi tributo pacis à Romanis victus oneratusque esset, seu inopiâ pecuniæ compulsus, seu avaritia sollicitatus, quâ sperabat se sub specie tributariae necessitatis excusatus sacrilegia commissurum, adhibito exercitu, nocte templum Didymæi Iovis aggreditur. quare proditâ, concursu incolarum cum omni militia interficitur. Ubi pro Didymæi, legendum videtur Elymæi, ex Hieronymo ad hunc locum. Favet huic coniecturæ quod Strabo libro xvi interfectum à Barbaris ait hunc Antiochum, cum Beli templum spoliare conaretur. Ergo *ἑπιμαί* impinget, valet hîc imprudenter se geret.

20. ET STABIT IN LOCO EIUS VILISSIMUS ET INDIGNUS DECORE REGIO] In Hebræo est: *Et stabit in loco eius* (id est, succedet Antiocho Magno, eo loquendi genere, quod & suprâ habuimus 7) *is qui mittet exactorem gloriae regni.* Gloria regni sive regis est populus. Prov. xiv. 27. Hunc gravibus exactionibus pressit Seleucus Philopator, Soter dictus: nec mirum, cum nec Templo pepercerit: misit enim Heliodorum, ut exigeret pecunias de Templo ii. Macc. iii. 7. v. 8. Illud *stabit in loco eius* & Porphyrium refutat, qui hæc ad Ptolemæum Epiphanem Ægypti regem trahebat, & Hebræos qui ad Tryphonem Antiochi Sedetæ tutorem.

ET IN PAUCIS DIEBUS] In Hebræo: *in diebus anni.* Sensem bene expressit Latinus. Simile loquendi genus suprâ habuimus iv. 16.

CONTERETUR] Interibit.

NON IN FURORE, NEC IN PRÆLIO] Neque per seditionem populi, neque vi hosticâ, sed *ἑπιβουλῆς* *Ἡλιόδωρου*, ut loquitur Appianus, & veneno, ut credibile est.

21. ET STABIT IN LOCO EIUS DESPECTUS] Hîc iam designatur Antiochus dictus suis *Ἐπιφανῆς*, aliis *Ἐπιμανῆς*, cornu parvum ac decimum, in quo desinit hoc capite Daniel, populum Iudæum post id liberum prospiciens, talémque mansurum, si bonis suis rebus bene uti didicisset. Dicitur autem hic Antiochus despectus, ob mores ab omni non tantum principis dignitate, sed & viri honesti gravitate alienos, quos ex Polybio nobis latè descriptos dedit Athenæus libro v. & x. Magno velim ad explicanda quæ sequuntur Sutorium mihi dari quo usus olim Porphyrius. Eum multosque alios cum non habeamus, utendum nobis iis scriptoribus qui restant, & iis quæ ex Porphyrio nobis dedit Hieronymus.

ET NON TRIBUETUR EI HONOS REGIUS] Id est, populus, ut suprâ diximus 20. Nullum habebit populum cui imperet, quia lege suc-

successio regni pertinebat ad fratrem eius maiorem Seleucum Philopatora, ac deinde ad eius Seleuci filium Demetrium.

ET VENIET CLAM, ET OBTINEBIT REGNUM IN FRAUDULENTIA] In Hebræo: *Veniet tranquille, & obtinebit regnum blanditiis.* Id est, simulatione clementiæ populum Syriæ alliciet.

22. ET BRACHIA PUGNANTIS EXPUGNABUNTUR A FACIE EIUS] In Hebræo: *Et brachia inundatione inundabuntur à facie eius.* Brachia sunt vires, ut suprà xi. 6. 15. Inundatio, copiæ magnæ, ut suprà 10. Intellige copias Attali & Eumenis Antiocho faventium: per has oppressit Antiochus hic Heliodorum, qui cùm Seleucum Philopatora, ab Antiocho fortè in id concitatus, occidisset, mox ipse sceleris sui fructu potiri voluerat, Syriæque regnum affectabat. Appianus testis.

ET CONTERENTUR] Heliodori sectatores.

INSUPER ET DUX FEDERIS] In Hebræo: *Etiā princeps federis*, id est, princeps cum ipso federatus, Demetrius scilicet filius Seleuci Philopatoris.

23. ET POST AMICITIAS CUM EO FACIET DOLUM] In Hebræo: *Et postquam societatem cum eo fecerit utetur dolo*: efficiendo per amicos quos Romæ habebat, ut Demetrius Romæ retineretur, ipse interim eo absente, res suas promovens.

ET ASCENDET, ET SUPERABIT IN MODICO POPULO] *Roborabit se modicâ gente.* Initia eius in Syria erunt exigua, sed paulatim crescet, ut sequitur.

24. ET ABUNDANTES ET UBERES URBES INGREDIETUR] *Paulatim optima regionis (Syriæ) invadet.*

ET FACIET QUÆ NON FECERUNT PATRES EIUS] Tum exactiōibus, tum largitiōibus maiores suos superabit.

RAPINAS ET PRÆDAM, ET DIVITIAS EORUM] Gazas quas maiores sibi bello pepererant, aut ex tributis contraxerant.

DISSIPABIT] Elargiendo in milites suos, & in Attalum & Eumenum. Vide i. Macc. iii. 30. fuit enim Antiochus *μεγαλόψυχος καὶ φιλόδωρος*. Iosephus xii. 11.

ET CONTRA FIRMISSIMAS COGITATIONES INIBIT] Scripserat interpretes, *contra firmissima*, על מבצרים, id est, ad occupanda loca in finibus, ut suprà 15. Græci legere על מצרים, ἐπὶ Αἴγυπτον, ut idem dicatur quod in sequentibus, & i. Macc. i. 17. ὡς ἐλάβε βασιλεύσας τὴν Αἴγυπτον. Sed melior est recepta lectio.

ET HOC USQUE AD TEMPUS] Id est, per annos aliquot hæcaget.

25. ET CONCITABITUR FORTITUDO EIUS, ET COR EIUS ADVERSUS REGEM AUSTRI] Et vires & animum vertet in regem Ægypti Ptolemæum Philometora.

IN EXERCITU MAGNO] Id est, *cum magno exercitu.* Hæc est prima expeditio apertè suscepta in Philometorem, quòd is sibi ius in Syriam vindicaret. Eius meminit ex Sutorio Hieronymus. De eo scriptor i. Maccab. i. 18. Εἰσῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ἐν ὀχλῷ βαρὺ ἐν ἀρμυαῖς καὶ ἐλέφασιν, καὶ ἐν ἵππεσιν, καὶ ἐν σὺλῳ μεγάλῳ.

ET REX AUSTRI PROVOCABITUR AD BELLUM MULTIS AUXILIIS] In Hebræo: *Et rex Austri contendet bello cum magno exercitu.* Græcè: *συνάψῃ πολέμῳ ἐν δυνάμει μεγάλῃ.* Eodem modo vertunt LXX 773 Hebræum Deut. II. 5. 9. 24. Jeremiæ autem L. 24 per *αἰθίσασθαι.*

ET FORTIBUS NIMIS] *Et eo (exercitu) valdè forti,* ita ut spes esset vincendi Antiochum, si res eius benè administratæ fuissent ab Eulaio & Leneo.

QUIA INIBUNT ADVERSUS EUM CONSILIA] Iis quibus utetur Philometori ipsi nocebunt.

26. ET COMEDENTES PANEM CUM EO CONTERENT EUM] *Ἐξήγησις* eius quod præcessit. proderet à maximè familiaribus; familiaritas enim denotari solet per mensæ cōmunionem. Ioh. XIII. 18. Ps. XLI. 10.

EXERCITÚSQUE EIUS OPPRIMETUR] Nempe inter Casium montem & Pelusium. Ita ex Sutorio Hieronymus. Scriptor I. Macc. I. 19. *καὶ ἐν ἐπαύρῃ Πτολεμαῖος ἀπὸ πλεονέκτου αὐτῶ καὶ ἔφυγε.* Iosephus XII. 6. *Ἰσὺδ-μδρος οὐδ' μὲν πολλῆς δυνάμεως καὶ ὁ Γηγυσιον καὶ δόλω τὸν Φιλομήτορα Πτολεμαῖον πείσει λαὸν καταλαμβαίῃ τὴν Αἴγυπτον.*

ET CADENT INTERFECTI PLURIMI] Ingens erit clades. *ἔπεισεν τραυματίαι πολλί,* dicto loco Maccabaïci.

27. DUORUM QUOQUE REGUM COR ERIT, UT MALEFACIANT, ET AD MENSAM UNAM MENDACIUM LOQUENTUR] Memphide inter se convenient, specie amici, animo infidi, suspectique mutuo Antiochus Epiphanes & Ptolemæus Philometor. Vide Hieronymum.

ET NON PROFICIENT] Non succedent doli.

QUIA ADHUC FINIS IN ALIUD TEMPUS] *Quia eventus (illorum dolorum) adhuc in aliud tempus à Deo dilatus est scilicet.* Hoc est tempus, de quo mox infra 29.

28. ET REVERTETUR IN TERRAM SUAM CUM OPIBUS MULTIS] Scriptor I. Macc. I. *καὶ ἔλαβε τὰ σκύλα τ' Αἰγύπτου. καὶ ἐπέστρεψεν Ἀντίοχος μὲν ὁ παταΐσαι Αἴγυπτον.*

ET COR EIUS ADVERSUS TESTAMENTUM SANCTUM] Cogitationes instituet contra legem Dei, quam *ἡθετικὴ ἀγία* in huius rei historia vocat scriptor I. Macc. I. 66. Hoc est quod contumeliosè narrat Tacitus: *Antiochus demere superstitionem, & mores Græcorum dare adnixus.* Hic est primus adventus Antiochi in Iudæam præteritus à scriptore primi Maccabaïci, quòd secundi adventus res multò atrociores fuerint.

ET FACIET] De sacerdotio egit ut voluit.

ET REVERTETUR IN TERRAM SUAM] Ex Iudæa in Syriam dicto loco Maccabaïci: *καὶ λαβὼν πάντα ἀπῆλθεν εἰς τὴν γῆν αὐτῶ.*

29. STATUTO TEMPORE] A Deo, ut suprà 27.

REVERTETUR, ET VENIET AD AUSTRUM] Id est, iterùm in Ægyptum veniet, specie adiuvandi Ptolemæum Philometora contra seditiosos Alexandrinos suffultos præsentia Ptolemæi minoris, qui frater Philometori; cæterùm eo animo ut utrunque everteret, quemadmodum narrat Livius libro XLV. 5. & Appianus XXXIV. Hoc est secun-

dum iter Antiochi in Ægyptum, cuius mentio II. Macc. v. 1. & Ios. xii. 6.

ET NON ERIT PRIORI SIMILE NOVISSIMUM] Non erit ei secunda hæc expeditio tam felix quàm prima.

30. ET VENIENT SUPER EUM TRIERES ET ROMANI] In Hebræo: *Et venient super eum naves Chittim*. Græcè: καὶ ἔσονται ἐν αὐτῷ οἱ ἐκ πορθησάντων Κίτιοι. Optimè vertas: *Venient contra eum naves à Macedonia*. כִּי־נָּא primùm dicti Cittiæi, qui in Cyp̄ro, ut diximus ad Num. xxiv. 24. Cœpit deinde ea vox ab Hebræis, ut fit, latiùs extendi, ad significanda omnia quæ Hebræis transmarina, præcipuè Macedoniam, ut apparet I. Maccab. i. 1. Romani autem eo tempore quod hic prædicatur iam Macedoniam devicerant, partimque ibi, partim in locis proximis classem habebant validam. Livius libro xlv, post finem belli Macedonici: *Victoriæ Romanæ fama cùm pervasisset in Asiam, Antenor* (dux alter Romanæ classis) *qui cum classe lemborum ad Phanas stabat*, (id est Chiorum promontorium) *Cassandriam inde traiecit*. (ea est urbs Macedonia, ut docet nos Plinius iv. 10.) *C. Popilius qui ad Delum præsidio navibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summos hostium lembos audivit, dimissis & ipse Atticis navibus, ad susceptam legationem peragendam navigare Ægyptum pergit, ut priùs occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandriae mœnia accederet.*

ET PERCUTIETUR] In Hebræo: *Dolore afficietur*. Græcè, ὀδυνηθήσεται. Maximo suo cum dolore ad mandata Popilij, qui eum virgâ circumscribet, ut sine mora respondeat, cogetur Ægypto exire, præfidiâque & classem abducere. Livius dicto libro xlv.

ET REVERTETUR] Ægypto relictâ in Syriam.

ET INDIGNABITUR CONTRA TESTAMENTUM SANCTUARIUM] Iram contra Romanos collectam effundet in legem Dei, quæ pactum sanctitatis, id est, sanctissimum dicitur, ut modò 28. Aquila hoc loco verterat: *Et cogitabit ut deferatur pactum sanctuarij*.

ET FACIET] Multa mala Iudæis per homines illos quos in Iudæa nuper reliquerat.

REVERTETURQUE ET COGITABIT ADVERSUS EOS QUI RELIQUERUNT TESTAMENTUM SANCTUARIUM] In Hebræo est, & revertetur, intellige super dereliquentes pactum sanctitatis. Id verò locutione Hebraicâ significat, *Iterùm favebit legis desertoribus*, Iasoni, Menelao, & his similibus.

31. ET BRACHIA EX EO STABUNT] Venit enim ἐν ὅλῳ βαρεῖ. I. Macc. Locum hunc & sequentia quædam videbis benè versa, & commodè explicata apud Chrysostomum II. adversus Iudæos.

ET POLLUENT SANCTUARIUM FORTITUDINIS] Intrabunt in Templum, & vasa auferent. I. Macc. i. 23. & sequentibus. II. Macc. ii. 15. Sanctuarium fortitudinis, quia Templum erat munitum arcis in modum. Vide Ezech. xl. 2.

ET AUFERENT IUGE SACRIFICIUM] Hic alter profanationis gradus, tempore aliquo interposito, iussit enim rex καλῶσαι ὁλοκαυτωμένα καὶ θυσίας καὶ σπονδύς. I. Macc. i. 47. Iosephus: καὶ γὰρ τὰς καὶ θυμεινας

θυσίας αὐτῶν προσφέρειν τὰς θεῶν καὶ τὸ νόμον ἐκάλυσεν αὐτοὺς προσφέρειν. Porphyrius in libro *de apostasia*, ait Iudæos ἀνέχεσθαι παθεῖν ὑπὸ Ἀντιόχου εἰς τὰ νόμιμα.

ET DABUNT ABOMINATIONEM IN DESOLATIONEM] In Hebræo: *Et ponent (ibi) idolum vastitatis*; id est, unde omnes boni longè fugere deberent. Hic est tertius gradus ac tempore postremus, cum Iovis Olympij, id est, τῷ ἱερῷ ἑστῶ simulacrum in ipso Templo collocatum est. II. Macc. VI. 2. βδέλυγμα ἡφανισμένων, vertit Theodotion. Ac scriptor I. Macc. in historia hîc prædicta, βδέλυγμα ἐρημώσεως, I. 57. Iosephus XII. 7. ὑψάθησαν δὲ αὐτοὺς ἀφ' ἐμύδους τὸ πρὸς τὸν αὐτῶν θεὸν ὁρροσκείας τοὺς ὑπὸ αὐτῶν νομιζομένους σέβασθαι.

32. ET IMPII IN TESTAMENTUM SIMULABUNT FRAUDULENTER] In Hebræo: *Et impie agentes contra fœdus (contra legem) inducet per blanditias, ut simulent*. Id est, eos qui sacerdotium contra legem nundinati sunt, blandimentis eò perducet, ut ad idololatriam conniveant. connivere, id est, ὑποκριθῆναι, II. Macc. VI. 21. ἀδδοκεῖν τῇ λατρείᾳ. I. Macc. I. 45. de Menelao. Vide II. Macc. V. 15. 27.

POPULUS AUTEM SCIENS DEUM SUUM OBTINEBIT] In Hebræo: *tenebunt*: id est, adhærebit legi.

ET FACIET] Quæ Deus præcepit. I. Macc. I. 65. καὶ πολλοὶ ἐν Ἰσραὴλ ἐκράταιώθησαν καὶ ὠχυρώθησαν ἐν αἰῶσι τῷ μὴ φαγεῖν κοινὰ, καὶ ἐπελέξατο ἀποθανεῖν μὴ μετανῶσι τοῖς βρώμασι, καὶ μὴ βεβηλάσωσι ἀφ' ἡγέμευ ἀγίας, καὶ ἀπέθανον. Iosephus XII. 7. καὶ πολλοὶ καὶ τῶν Ἰουδαίων, οἱ καὶ ἐκοντοί, οἱ δὲ δι' ἀλαβείας τῆς ἐπηγελημένης ἡμφορείας κατηκολούθουν οἷς ὁ βασιλεὺς διετέτακτο· οἱ δὲ δοκιμαῖται καὶ τὰς ψυχὰς ἀγνοοῦσιν ἐκ ἐφροντιστοῦ αὐτῶν. τῶν δὲ πατέρων ἐστὶν πλείονα λόγον ἔχον ἢ ἡμφορείας ὧν οὐ πειθομένων ἡπέλησαν αἰῶσι.

33. ET DOCTI IN POPULO DOCEBUNT PLURIMOS] Qualis Eleazarus II. Macc. VI. 17.

ET RUENT IN GLADIO, ET IN FLAMMA, ET IN CAPTIVITATE, ET IN RAPINA DIERUM] Id est, direptione longi temporis. I. Macc. I. 52. καὶ ὅς αὐν μὴ ποιήσῃ καὶ ὁ ῥῆμα τῷ βασιλεὺς ἀποθάνειται. Vide & 66. ibidem. II. Macc. VI. τοὺς δὲ μὴ παραγορευμένους μετὰβαίνειν ὅτι τὰ ἐγγίμια κατὰσφάζειν. Vide & caput VII. eodem libro, & Iosephum, *ὡς αὐτοκράτορες λογισμῶν*. Idem Iosephus XII. 7. καὶ ἀφ' τῶν καὶ πᾶσιν ἡμέραν ἀκινδύνοιο ἐπιχρᾶς βασιλέως ὑποφροντες ἀπέθνησκον. ἐ γὰρ μακροχρόνιοι ἐπὶ σάματι λυμηνόμενοι ζῶντες ἐπὶ ἐμπνέοντες ἀνεστανόμηντο. Huc & illa spectant ad Hebræos XI. 35. ἄλλοι δὲ ἐτυμπαρτίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι πλὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀνάστασεως τύχουσιν. ἔτεροι δὲ ἐμπαγμῶν ἐμασίγων πεῖραν ἔλαβον, ἐπὶ δὲ δεσμῶν ἐφυλαχῆς.

34. CUMQUE CORRUERINT] Cum in summis miseriis oppressi iacebunt. Græcè, ἐν τῇ ἀσθενήσῃ αὐτοῖς.

SUBLEVABUNTUR AUXILIO PARVULO] Mattathias cum quinque filiis ad libertatem initium faciet. I. Macc. II. II. Macc. V. 27. Iosephus XII. 8. & sequentibus. Bene hunc locum accepit Porphyrius. Confer Ezech. XXXVIII. XXXIX. & ibi dicta.

ET APPLICABUNTUR EIS PLURIMI FRAUDULENTER] Ut I. Macc. V. 56. & seqq. II. Macc. XII. 40.

35. ET DE ERUDITIS RUENT] Etiam de illis piè eruditis quidam in summas misérias decident. Græci hîc iterum ἀδελήσοι, bene, ut Rom. VIII. 26. I. Cor. II. 3. II. Cor. XI. 30. XII. 9. 10.

UT CONFLENTUR] Causam addit cur Deus id permiserit, nempe ut illis malis excocti magis qui sint appareant.

ET ELIGENTUR] In Hebræo: *Et mundentur*: id est, conspiciantur mundi, non fordido lucro dediti.

ET DEALBENTUR] Id est, appareant sinceræ ac bonæ fidei homines.

USQUE AD TEMPUS PRÆFINITUM] Constitutum à Deo, ut suprâ 27. 29. intellige tempus liberationis.

QUIA ADHUC ALIUD TEMPUS ERIT] In Hebræo: *Quia adhuc* (restat nonnihil) *ad constitutum tempus* liberationis. Spatium autem hoc quò erit longius, eò magis inclarescet eorum pietas & constantia.

36. ET FACIET IUXTA VOLUNTATEM SUAM REX] Id est, omnia illi diu succedent pro voto, ut suprâ VIII. 4. XI. 3.

ET ELEVABITUR ET MAGNIFICABITUR ADVERSUS OMNEM DEUM] Nam, ut ait Polybius apud Athenæum: πόλιν γὰρ τῆς πρὸ αἰδέσθαις λεγούσης ἢ νομιζομένης θεῶν ἢ δαυμένων παρὰ τὴν δὲ ἡρώων εἶδω-λα διήξει. Interim verò: *ιεροσυλήκει τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν*.

ET ADVERSUS DEUM DEORUM LOQUETUR MAGNIFICA] Adversus verum quoque Deum erit contumeliosus. I. Macc. II. 6. καὶ εἶδε τὰς βλασφημίας τὰς γινόμενας ἐν Ἰούδα καὶ Ἰερουσαλὴμ. II. Macc. VIII. 4. καὶ παρὰ Ἰουδαίων εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ βλασφημίων. Ideò Antiochus II. Macc. IX. 28. vocatur ἀνδροφόνος & βλασφημος. Vide & II. Macc. X. 4. XI. 34. 35. 36.

ET DIRIGETUR] Prosperè aget.

DONEC COMPLEATUR IRACUNDIA] *Donec Dei ira finem accipiat*: nempe ea quam Deus concepit, ob gravia ac diuturna populi peccata.

PERPETRATA QUIPPE EST DEFINITIO] *Quia facta est definitio*. Tempus quamdiu hæc mala duratura sunt à Deo est definitum, ut suprâ IX. 27. XII. 9. II. 12.

37. ET DEUM PATRUM SUORUM NON REPUTABIT] In Hebræo: *Super deos patrum suorum non intelliget*. Id est, non curabit deos Macedonicos.

ET ERIT IN CONCUPISCENTIIS FEMINARUM] Apud Hebræos ἡ negativam sequens negat, & valet *nec*, ut sensus sit: *neque desiderium mulierum*: id est, neque feminas, quanquam amabiles, curabit quicquam. nullâ sexus illius tangetur misericordiâ. I. Macc. I. 27. καὶ οὐκ ἔμελλεν ἡ γυναικῶν ἡλλοίωσι. & 63. καὶ τὰς γυναῖκας τὰς περὶ τετραμήνας τὰ τέκνα αὐτῶν ἐθανάτωσεν καὶ πόρνην. καὶ ἐκρέμασεν τὰ βρέφη ἐκ τῶν παρχίων αὐτῶν. II. Macc. V. 13. ἐγένοντο ὅτι νέων & παρθευτέρων ἀναιρέσεις, ἀνδράν τε καὶ γυναῖκων & τέκνων ἀφανισμός, πρὸς τῶν τε καὶ ἡπίων σφαγαί. Iosephus XII. 7. τὰς ὅτι γυναῖκας & τοὺς παῖδας αὐτῶν οὐκ ἐκέλευον καὶ τὸ βασιλέως παρὰ τὴν ἀπὸ τῆς.

NEC QUENQUAM DEORUM CURABIT] Cuiuscunque gentis dij sint, omnes spoliabit quos poterit.

38. DEUM AUTEM MAOZIM IN LOCO SUO VENERABITUR] *In loco suo*: id est, in sua ditioe colet Deum Maozim, מַּוְזִים est fortis, validus: unde nomen apud Phœnices habuit belli deus, Αἰζός dictus Iuliano in hymno Solis: hîc verò voce eiusdem originis, præposita Heemantica, & additâ formâ plurali, מַּוְזִים, unde & armamentariis factum nomen Magasin. rursus y pronuntiato ut o, & i, more Chaldaeorum & Arabum, mutato in 7, nomen hinc habuit vicus Μωδείμ, ut scribit Iosephus, aut ut scriptor Maccabaïcorum forma plurali Chaldaïca Μωδεῖν, ubi templum ei deo structum, quò respicit locus i. Macc. ii. 15. Etiam hodie Iudæi y in & verso, Martis sidus ab eadem hac origine vocant מַּוְזִים Modim. Hunc ergo deum Phœnicum exemplo coli voluit Antiochus.

ET DEUM QUEM IGNORAVERUNT PATRES EIUS COLET] Is deus est summus Phœnicum deus בעל שבי, quem Græci appellant Δία ὀλύμπιον, quasi translato nomine. Id verum esse apparet ex Dijs historia Phœnicica, ubi τὸ ὀλύμπιον Διὸς ὁ ἱερεὺς Tyri dicitur. Item ex Philone Byblio in versione Sanchuniathonis. τὸν γὰρ θεὸν ἐνόμιζον μόνον οὐρανοῦ κύριον, Βεελσεμίω καλουῶτες, ὃ ὅστις ὡς Φοῖνιξ, Κεῖνος, Ζεὺς ὃς πρὸ Ἑλλήνων. Simili modo בעל שבי vertit scriptor ii. Macc. Rectè autem Daniel hunc deum dicit Antiochi maioribus, id est Macedonibus, ignotum, quia neque nomine isto Beelsamen, neque eo habitu ac potestate quifquam erat in Græcis deus.

AURO ET ARGENTO ET LAPIDE PRETIOSO, REBÚSQUE PRETIOSIS] Polybius de simulacris, quæ secum vehibat Antiochus: τὰ μὲν κεχρυσωμένα, τὰ δὲ ἡμιφιεσμένα σολαῖς ἀφ' αὐτοῖς. ἃ πάντες οὗτοι οἱ πορνεύοντες μῦθοι καὶ τὰς ὡς δέδορμένας ἰσορίας ἐν ἀσποδύας πολυτελεῖσι πρὸς κέρειντο.

39. ET FACIET UT MUNIAT MAOZIM CUM DEO ALIENO] *In Hebræo*: Et vertet in munitiones Maozim cum deo alieno. Est autem σιμωκεδοχή. deos enim nominans, templa intelligit, in quibus templis sive dei Maozim, sive Beelsameni præsidia posuit contra Iudæos. Vide i. Macc. i. 35. ii. Macc. v. 22. 23. vi. 4. Iosephus xii. 17. ubi describit arcem templo superpositam, & in ea præsidium Macedonum.

QUAM NON COGNOVIT ET MULTIPLICABIT GLORIAM] Locutio Hebraïca, pro, quem (deum) quisquis agnoverit, (id est, coluerit) eum (Antiochus) gloria augebit.

ET DABIT EIS POTESTATEM IN MULTOS] Præfecturas illis dabit. i. Macc. i. 52. καὶ ἐποίησεν ὀπισθόποις ὅτι πρῶτα τὸ λαόν. κατέστησε δὲ καὶ ὀπισθόποις οἱ πορνεύοντες αὐτοῖς τὰ ἐπεσταλμένα ποιεῖν. Iosephus.

ET TERRAM DIVIDET GRATUITO] Elargietur illis terras quas aliis abstulerit. i. Macc. ii. 10. *In Hebræo* non est gratuitò, sed in pretio, id est, loco præmij. Regij ministri ad Mattathiam i. Macc. ii. 18. νῦν πρὸς ελθε ὁρῶντες καὶ ποιήσον ὃ πρὸς αἶμα τὸ βασιλέως, ὡς ἐποίησαν πρῶτα τὰ ἔθνη καὶ οἱ ἄνδρες Ιουδα, καὶ οἱ καταλειφθέντες ἐν Ιερουσαλήμ. καὶ ἔση σὺ καὶ ὁ οἶκός σου τῷ Φίλων τὸ βασιλέως. καὶ σὺ καὶ οἱ υἱοί σου δοξαθήσεσθε ἐργασίᾳ καὶ χρυσίῳ καὶ ἀποστολαῖς πολλαῖς. ii. Macc. vii. 24. de Antiocho: δι' ὅρκων ὀπίσου, ἅμα πλουτιεῖν καὶ μακαριεῖν ποιήσιν μετὰ δέσπονα ἀπὸ τῶν πατέρων καὶ φίλων ἔξειν καὶ χρείας ἐμπιτεύσειν.

40. ET IN TEMPORE PRÆFINITO] In Hebræo: *In tempore finis*: Id est, cum propè aderit tempus, quo Deus finem volet imponere Iudæorum miseriis.

PRÆLIABITUR ADVERSUS EUM REX AUSTRI] In Epitome libri Liviani XLVI legimus, *Ptolemæus Ægyptiorum rex à minore fratre è regno pulsus*. Is minor frater Physcon dicebatur. Antiochus autem etiam post pacem factam infensus Ptolemæo Philometori, ut didicimus supra 27, haud dubiè tam bonam occasionem arripens Physconi se adiunxit. Et hæc est expeditio in Ægyptum, quam undecimo Antiochi anno evenisse narrat apud Hieronymum Porphyrius.

ET QUASI TEMPESTAS VENIET CONTRA ILLUM REX AQUILONIS] Antiochus ille Epiphanes.

IN CURRIBUS ET IN EQUITIBUS, ET IN CLASSE MAGNA] Id est, *cum curribus*: & sic deinceps. Confer quæ supra 25.

ET INGREDIETUR TERRAS, ET CONTERET ET PERTRANSIET] In Hebræo: *Ingredietur in terras, inundabit, & transibit*. Id est, ingenti copiarum vi cuncta sibi faciet pervia.

41. ET INTROIBIT IN TERRAM GLORIOSAM] Iterum hîc est *יִרְדְּנָא*, quo nomine Iudæa designatur, ut diximus VIII. 9. & hoc capite 16. Introibit per duces suos, Apollonium, Lyfiam, Gorgiam. Vide Maccabaica, Iosephum.

ET MULTI CORRUENT] Gentes vicinæ exscinduntur.

HÆ AUTEM SOLE SALVABUNTUR DE MANU EIUS] Non exscinduntur.

EDOM ET MOAB] Idumæa & Moabitis.

ET PRINCIPES FILIORUM AMMON] Græcè: *ἄρχη γὰρ Ἀμμων*. Metropolin Ammonitarum intelligit dictam Rabath, vel Rabathamon. His pepercit Antiochus, quòd omnia imperata facerent. Vide I. Macc. v. Ideò Maccabæi his populis, ut Antiochi amicis, bellum intulêre.

42. ET MITTET MANUM SUAM IN TERRAS] Vicinas Ægypto.

ET TERRA ÆGYPTI NON EFFUGIET] Nam Antiochus Physconem adiuvans, Philometorem, ut diximus, regno expulit.

43. ET DOMINABITUR THESAURORUM AURI ET ARGENTI, ET IN OMNIBUS PRETIOSIS ÆGYPTI] Id est, ille plurimum auri, argenti, rerumque pretiosarum in Ægypto sibi bello acquireret. Polybius apud Athenæum cum descripsisset opulentiam Antiochi in auro, argento, gemmis, addit: *ὁ μὲν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐνοσφίσατο τὰ θησαυροδύσας τὸν Φιλομήτορα βασιλέα*. Planè idem dicit quod hîc prædicit Daniel.

PER LIBYAM QUOQUE ET ÆTHIOPIAM TRANSIBIT] In Hebræo: *Libyes & Æthiopes in gressibus eius*. Id est, ipsum comitabuntur, bello capti scilicet. Libyes enim & Æthiopes ab antiquo federati erant Ægyptiis. Ezech. xxx. 5.

44. ET FAMA TURBAVIT EUM AB ORIENTE ET AB AQUILONE] Nuntius belli à Partho & Armenio. Parthi ad Orientem Antiocho: Armenij ad Septentrionem. De Partho testimonium habemus

Taciti, ubi de Iudæis agit: *Rex Antiochus demere superstitionem & mores Græcis dare adnixus, quominus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthico bello prohibitus est.* De Armenio Artaxia, Appiani & Hieronymi ex Porphyrio desumptum. Transivit ad posteros id bellum. Vide Epitomen Livij LIX.

ET VENIET IN MULTITUDINE MAGNA, UT CONTERAT ET INTERFICIAT PLURIMOS] Eâ spe properabit.

45. ET FIGET TABERNACULUM SUUM APADNO INTER DUO MARIA SUPER MONTEM INCLITUM ET SANCTUM] אפרנה vox est Syriaca, quæ sæpè in Thalmude occurrit. Appositè autem usurpatur, ubi sermo de rege Syriæ. Tentorium palatij sui, id est, prætorium figet in Iudæa, quæ mons vocatur ob multa loca montana, ut apparet Ezech. VI. 3. Quod hîc est montem inclytum, in Hebræo est צבי, quæ in Daniele certa denotatio Iudææ. Et additur קריש, quia tota Iudæa Deo sacrata. Ierem. XXXI. 23. In ea Iudæa Antiochus prætorium posuit, relictis ibi ducibus, qui maiestatem regiam, quasi rege præsentem, ipsius iussu ostentarent. Maria autem duo sunt ea inter quæ sita est Iudæa, mare Syriacum & Asphaltites, quod mare mortuum aliis dicitur, qui duo sunt Iudææ termini. Porphyrius qui Aphadno & Sabi putavit esse nomina loci propria, partim ignoratione sermonis Hebræici & Syriaci, partim nimio quodam studio in Paganismum fœdè hîc lapsus est. Erat Porphyrius, ut ex scriptis eius quæ exstant, & ex fragmentis quæ apud scriptores restant alios, cognoscimus, neque impius, neque historiarum ignarus, sed dum consilia sequens humanæ prudentiæ incrustare vult Paganismum, quem Deus volebat destruere, magnas dat contumaciæ pœnas.

ET VENIET USQUE AD SUMMITATEM EIUS] *Usque ad fines suos ultimos*, scilicet imperij sui Persidem versus. Iosephus XII. 13. I. Macc. VI. ubi quæ dicemus vide. II. Macc. IX.

ET NEMO AUXILIABITUR EI] Tanto corripietur mœrore, ob infelices in Iudæa eventus, ut læsam inde valetudinem nemo restituere potuerit, Deo cum malè perdere volente. Vide Maccabaïca, & Iosephum dictis iam locis.

C A P U T X I I.

I. IN TEMPORE AUTEM ILLO] Cùm adhuc exercitus regis Antiochi erunt in Iudæa.

CONSURGET MICHAEL PRINCEPS MAGNUS] Primus Angelorum, cui data cura *ἡ σωτηρία τοῦ λαοῦ*, ut nunc Christo.

QUI STAT PRO FILIIS POPULI TUI] Qui Iudæorum, unius eo tempore populi unum & verum Deum colentis, curam habet.

ET VENIET TEMPUS] *Postquam venerit tempus.*

QUALE NON FUIT AB EO EX QUO GENTES ESSE COEPERUNT, USQUE AD TEMPUS ILLUD] Non malè hæc Porphyrius retulit ad ea tempora cùm Lysias Antiochi personam gerens, omnia
cru-

crudelissima in Iudæos exercuit; sed addenda simul & tempora priora, nunquam sanè ante ista tempora gravius ob religionem vexata fuit Iudæorum universitas. Christus in re simili idem loquendi genus usurpat Matth. XXIV. 21.

ET IN TEMPORE ILLO SALVABITUR POPULUS TUUS OMNIS QUI INVENTUS FUERIT SCRIPTUS IN LIBRO] Illi remanebunt qui legem coluerint, inscripti in fronte, ut loquitur Ezechiel. Pij scripti in libro dicuntur, id est, destinati ad præmia. solent enim reges sapientes habere matriculas virorum optimè meritorum, quos deinde ad honores provehunt.

2. ET MULTI DE HIS QUI DORMIUNT IN TERRÆ PULVERE EVIGILABUNT] Benè veritas: *Et multi qui cubarunt in pulverenta humo, exsurgent.* Id est, qui ob religionem eiectione urbe, oppidis, vicis & villis, non habuerunt ubi caput reponerent (ut Christus de se loquitur Luc. IX. 58.) redibunt in urbem & alia loca habitata. Reddendum est Porphyrio quod ei debetur testimonium; est enim hunc locum optimè interpretatus de iis qui ob legis cultum diu extorres ad sua rediēre, sic tamen ut voces mirā arte ita sint temperatæ, ut resurrectionis mysterium, quod apertè ante Evangelium revelari non debuit, innuant magis quàm explicent. Nihil potuit dici verius.

ALII IN VITAM ÆTERNAM] Sensus primus hic est. *Illi quidem* (consurgent scilicet) *ad vitam longam*, quā Deus eos donabit ob constantiam & mala tolerata. Confer locum Esaiæ LXV. 20. & ibi dicta. Sensus autem mysticus is est, quem Christiani certā fide tenemus: quò & hæc refert Apostolus Heb. XI. 35.

ET ALII IN OPPROBRIUM, UT VIDEANT SEMPER] Legit hîc interpretes לראות, ubi nos habemus meliùs לראות, quomodo & Græci legere: vertunt enim *Εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον*, supple, *erunt.* Et αἰώνιον in primo illo quem diximus sensu interpretare diuturnum: diu spernentur ab omnibus bonis ij qui aut spe præmiorum aut pœnarum metu à lege defecerint. Erunt alij in נר, alij in חרם. Lex quidem interfici tales iubebat, sed necessaria erat venia, ubi tanta pars populi peccaverat.

3. QUI AUTEM DOCTI FUERINT] Imò *doctores.* Est enim participium in Hiphil. qui alios instituerint in illis periculis.

FULGEBUNT QUASI SPLENDOR FIRMAMENTI] זרר, quod hîc est, de planetis dicitur: de sole in Chaldæo Psal. XIX. 5. de Luna in Chaldæo Deuteron. IV. 19. de planetis aliis itidem in Chaldæo Ezech. LXII. 8.

ET QUI AD IUSTITIAM ERUDIUNT MULTOS] In Hebræo: *Qui instituunt multos*: id est, qui non eruditi quidem sunt, sed bono exemplo alios reddunt bonos.

QUASI STELLÆ] Minores planetis.

IN PERPETUAS ÆTERNITATES] לעולם ועד. Græcè: *Εἰς αἰῶνας καὶ ἔτι*: id est, fama eorum durabit in sæculum & ultra.

4. TU AUTEM DANIEL CLAUDE SERMONES, ET SIGNA
Tom. II. O O O

LIBRUM] *Fac benè servetur* : ut suprà VIII. 26. ubi dicta vide.

USQUE AD TEMPUS STATUTUM] In Hebræo : *Uſque ad tempus finis*. Græcè : *ἕως καὶ τοῦ σωτελείας*. Id est, donec hæc eveniant, ut tunc tua scripta cum rebus ipsis comparentur.

PLURIMI PERTRANSIBUNT] *Percurrent* : nempe vaticinium hoc abste perscriptum, eo nempe tempore cùm res evenerint.

ET MULTIPLEX ERIT SCIENTIA] *Et multiplicabitur scientia* : id est, per id magis quàm antè innotescet divina providentia & præscientia.

5. ET VIDI EGO DANIEL] Novum visum priora confirmans & explicans.

ET ECCE QUASI DUO ALII STABANT] Duo alij Angeli : alter Persarum tutor, alter Græcorum : quorum mentio capite X. 20. Ita hîc Hieronymus rectè.

UNUS HINC SUPER RIPAM FLUMINIS, ET ALIUS INDE EX ALIA RIPA FLUMINIS] Fluminis Tigridis, cuius mentio suprà X. 4. stabant autem velut certantes de possessione Tigridis, & terrarum quæ erant cis & ultra id flumen.

6. ET DIXI VIRO QUI ERAT INDUTUS LINEIS] Michaëli descripto suprà X. 5. Is iam illi apparuit, cum minore quàm antèa fulgore, tantùm ut dicta Gabrielis maiore auctoritate comprobaret.

USQUE QUO FINIS HORUM MIRABILIUM] Id est, quamdiu durabunt ista populi Iudaïci mala.

7. CUM ELEVASSET DEXTRAM ET SINISTRAM SUAM IN COELUM] Iurantium mos erat manum ad cœlum attollere. Hic verò utranque attollit, quò certior dictis sit fides.

ET IURASSET PER VIVENTEM IN ÆTERNUM] Deus ergo hic non erat, sed Archangelus.

QUIA IN TEMPORA, TEMPUS ET DIMIDIUM TEMPORIS] Confirmat id quod minor Angelus dixerat suprà VII. 25.

ET CUM COMPLETA FUERIT DISPERSIO MANUS POPULI SANCTI] Id est, cùm maximè extra urbes & vicos per agros sparsi erunt pij Iudæi. Vide I. Macc. II. 29. II. Macc. VIII. 1.

COMPLEBUNTUR UNIVERSA HÆC] Tunc brevi implebuntur quæ dixi.

8. ET EGO AUDIVI, ET NON INTELEXI] Nempe quid futurum esset post illud triennij & temporis circiter semestris spatium.

ET DIXI, DOMINE QUID ERIT POST HÆC?] Quid tum fiet?

9. VADE DANIEL] Nempe ut ascribas libro tuo quæ iam dicam.

QUIA CLAUSI SUNT SIGNATIQUE SERMONES USQUE AD PRÆFINITUM TEMPUS] Rectiùs : *Ut clausi signatique* (maneant) *hi sermones ad tempus eventus usque*. Ut tamdiu benè asserventur donec eventus ea comprobet : ut suprà VIII. 26. & hîc 4.

10. ELIGENTUR ET DEALBABUNTUR, ET QUASI IGNIS PROBABUNTUR MULTI] *Mundabuntur & dealbabuntur multi, ubi*

conflati fuerint. Sunt eadem verba quæ suprà XI. 35. nisi quòd modus per quem apparebit priorum puritas atque sinceritas, ibi præponitur, hîc postponitur. Sensus, qui idem suprà exposuimus.

ET IMPIE AGENT IMPII] Occasione datâ, qui mali sunt malitiam suam deregent. Tempore opus est, ut patēfiat utrunque hominum genus.

NEQUE INTELLIGENT OMNES IMPROBI] Improbi nulli intelligent quorsum Deus mala ista tam diu durare patiatur.

PORRO DOCTI INTELLIGENT] *Doctores verò facient ut ista intelligentur:* id est qui tua legerint, & versati erunt in aliorum Prophetarum libris, instituent plebem de consilio Dei tantas calamitates tam diu durare sinentis.

II. ET A TEMPORE, CUM ABLATUM FUERIT IUGE SACRIFICIUM: ET POSITA FUERIT ABOMINATIO IN DESOLATIONEM DIES MILLE DUCENTI NONAGINTA] Iam designatiùs ostendit dies aliquot excursuros ultra triennium & semestre tempus, post quod totum tempus, & non diutiùs, cessabit ὁ ἀνδελεισμός. In eo tempore comprehenditur etiam collocatio Idoli vastantis in Templo. Vide quæ diximus VII. 25. Vide σύλληψιν similem IX. 25.

12. BEATUS QUI EXPECTAT] Qui provivet.

ET PERVENIT] Perveniet.

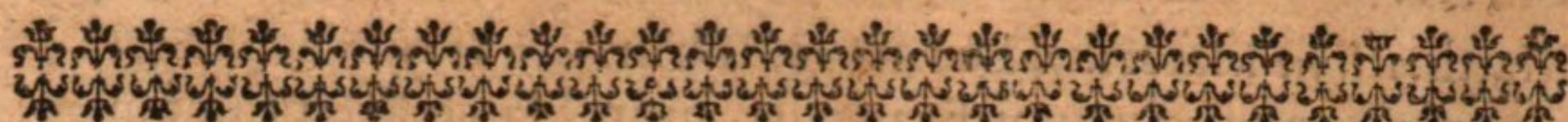
AD DIES MILLE TRECENTOS TRIGINTA QUINQUE] Ad mortem usque Antiochi indicatam suprà XI. 45. quo tempore Iudæi non malis tantum, sed & omni malorum metu levabuntur.

13. TU AUTEM VADE AD PRÆFINITUM] Vade ad negotia tibi iniuncta, ut suprà VIII. 27.

ET REQUIESCES] Tranquillè vives posthac, immunis ab illis periculis, quæ sub Chaldæis subiisti.

ET STABIS IN SORTE TUA] Præfecturam quam nunc habes retinebis.

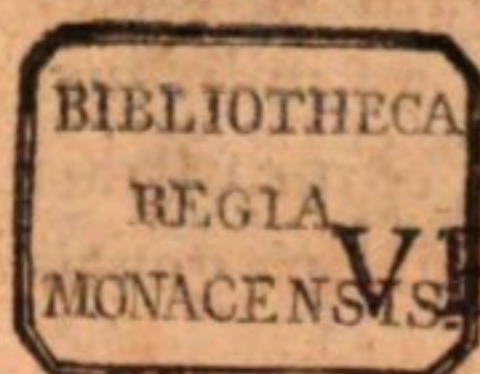
IN FINEM DIERUM] Ad plenissimam usque senectutem. Hic simplicissimus est sensus. Videntur tamen studio ita concepta verba, ut illud *quiesces* de morte sumi possit, & *stabis* significare ἀναστήσις, quomodo vertit Theodotion, & *finis dierum* finem universi. Quem sensum & Hebræorum quidam amplectuntur.

ERRATA ET OMISSA

IN TOMO II.

ANNOTATORUM

AD LIBROS

VETERIS TESTAMENTI.

PAG. 2. lin. 24, Syris
3. 5, perfrictam
13. 16, pedestres excursorum
aut etiam finium muni-
menta
21. 26, in timore Domini
23. 26, dele & hinc & sequen-
tia
42. 12, Num. xii. 12. Iosephus
de iis: νεχρῶ μιν δὲν διαφείροντας.
48. 42, 16. CONVIVIUM
50. 10, obsequentes
52. 40, occisorum
57. 33, tribulā
63. 1, 21. AUDIENT
64. 20, Hierosolyma
67. 12, DIES
78. 6, ergo quid
80. 11, رز
87. 10, שר
93. 8, שר
95. 18, שר
97. 20, erunt
106. 18, حص
111. 4, ut transcamus
121. 14, ادب
122. 9, נכח
42, Hinnomi
123. 3, Illis
131. 24, שר
135. 9, trahunt Hebræorum
eruditi
139. 20, Βόρεξ Ptolemæo
142. 9, שר
143. 8, pronuntiatum
145. 26, respondens
150. 26, Exodi xxi. 14. Pytha-
goras: συνπολιται ἀφ' ἑνῶν, πρὸς
ἑσφῆ
153. 1, retinenda est,
33, Πύλαι
154. 22, fuisset: nimirum quia
captiuis feminis agrè credi-
tur de pudicitia. Alioqui
postliminij ius omnia resti-

tuit in eum statum, in quo
ante bellum fuerant.
170. 26, φρυκτωεῖαν
171. 18, à קר
19, scaturit illorum ma-
litia.
182. 38, quæ is Iobo
183. 31, כנעני
203. 7, vallem Ennomi siue
Hinnomi
213. 19, coniectura de volun-
tate
227. 3, מרוב
244. 37, fame
253. 43, quod se
263. 2, גמל
269. 25, מרוב
34, πρὸς γωγικῇ
273. 29, BASAN
275. 3, succidentur
276. 29, transmigrationem
291. 26, id est sonus castrorum.
303. 2, صفر
307. 8, Propheta solus,
322. 41, ut ad iii. Lucæ dixi-
mus
327. 22, نكس
331. 15, constaret. Libani no-
mine Templum significari
constat apud Iudæos, ut ait
in demonstratione Euse-
bii.
28, قصص
339. 19, defendere?
340. 22, atqui
353. 41, de te
358. 41, COMEDETIS
367. 19, ἀνδράπων Apoc. xviii.
373. 28, سنابل
377. 28, sit
383. 11, NIMIO.
396. 6, post μέλι, Anacreon:
Οὐ μοι μέλι Γύγας
Τοῦ Σαρδίων ἀνακτες.

Alpheus Mitylenæus:
Οὐκ ἔλγον πολύχρυσον οἶα
Γύγας.
398. 3, Oceani.
404. 22, siue fons potius
405. 24, Procedente
417. 15, τοπαρχαι
420. 9, titulo
432. 22, כלל
444. 19, obses: ex post facto
dictus Epiphanes.
459. 19, Ἀλεξανδρῶν. Hierony-
mus eundem Ptolemæum
Philadelphum ait de Ægy-
pto per singulos annos ac-
cepisse xiv millia & octin-
genta talenta.
900. 33, illa, lxx & Theodo-
tion &c. ponenda post dereli-
quero
502. 42, Chaldaeus.
524. 23, satis
534. 14, seorsum singulæ
45, narratam i. Reg.
535. 2, tres menses
551. 8, Amithaonidæ
552. 13, qui Cereris
36, terram, ideo
560. 22, Aptā currum
566. 43, est unius
573. 12, IUSTIFICABO] Ap-
probabo. In Hebræo.
588. 34, molesta
590. 17, in imperativo Ni-
phal
593. 25, Si quis defecerit
38, in hoc dicto
614. 41, Matth. ii. lxx hîc
pluraliter legere non cum
Holem, eximia τῇ ἐκλεκτῇ,
minus rectè. Eadem verba
delenda 615 lin. 4
634. 11, θαλασσοῦ
635. 45, ἐξαπέσταλκε
643. 6, שר
654. 22, proxima

